

Regió Metropolitana de Barcelona

TERRITORI - ESTRATÈGIES - PLANEJAMENT

Papers

12

LA VERTEBRACIÓ DE LA CIUTAT METROPOLITANA

FEDERACIÓ DE MUNICIPIS
DE CATALUNYA

Àrea metropolitana de Barcelona
Mancomunitat de municipis

Ajuntament de Barcelona

La Col·lecció «Papers» és fruit del conveni interinstitucional signat entre la Federació de Municipis de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona i l'Àrea metropolitana de Barcelona per a la realització de treballs i estudis relacionats amb el planejament territorial a la Regió Metropolitana de Barcelona.

COMITÈ DIRECTOR DEL CONVENI

Joaquim Nadal
Pasqual Maragall

Lluís Armet
Joan Blanch
Miguel Llugany
Salvador Milà
Josep Montilla
Josep Pujades

DIRECTOR EXECUTIU

Jordi Borja

COMITÈ TÈCNIC

Juli Esteban
Manuel Herce
Oriol Nel·lo
Josep Serra
Jordi Ventayol

SECRETARIA TÈCNICA

Montserrat Otero

© Mancomunitat de Municipis
de l'Àrea metropolitana de Barcelona
Federació de Municipis de Catalunya
Ajuntament de Barcelona

Edició:

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona

Disseny:

Oficina de Disseny de l'AMB

Fotocomposició:

Estudi Gràfic Pedregosa

Impressió:

Gradisa

Barcelona, abril 1992
DLB-14469-92
ISBN: 84-88068-09-3

PRESENTACIÓ	7
LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LA INDÚSTRIA I ELS SERVEIS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA ALS SIS ANYS DE LA RECUPERACIÓ ECONÒMICA JOAQUIM CLUSA	9
LA CONSTRUCCIÓ URBANA DE LES ACTIVITATS A LA PRIMERA CORONA METROPOLITANA . EL CAS DEL BAIX LLOBREGAT I L'HOSPITALET MIQUEL ROA	41
PROBLEMÀTICA URBANÍSTICA DEL PROCÉS DE TERCIARITZACIÓ AL CENTRE DE LA CIUTAT AMADOR FERRER	47
AVANÇ DE PROPOSTES PER AL PLANEJAMENT TERRITORIAL DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA JULI ESTEBAN	55
ÍNDEXS DE LA COL·LECCIÓ «PAPERS. REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA: TERRITORI, ESTRATÈGIES I PLANEJAMENT» (QUADERNS 1-12)	79

P R E S E N T A C I Ó

El tema del present quadern és la vertebració del territori metropolità. S'hi analitzen, doncs, les dinàmiques espacials que, a través de processos de concentració/desconcentració i centralització/descentralització, resulten en la formació d'eixos, polaritats i nodalitats en el nostre territori d'estudi. Hom hi estudia, així mateix, la forma com les polítiques urbanístiques condicionen i poden condicionar en el futur l'evolució d'aquests processos.

El quadern consta de quatre articles. En els dos primers, l'economista Joaquim Clusa i l'arquitecte Miquel Roa estudien les dinàmiques d'implantació de les activitats productives i dels serveis en el conjunt del territori metropolità i en el Baix Llobregat, respectivament. En el tercer treball, l'arquitecte Amador Ferrer ofereix un balanç i analitza les perspectives de les polítiques de creació d'àrees de nova centralitat en el municipi de Barcelona. Finalment, en el darrer treball, l'arquitecte Juli Esteban avança diverses propostes per al planejament territorial de la Regió Metropolitana.

Amb aquest quadern la col·lecció «Papers» arriba al seu dotzè número i apleix un any de vida. En conjunt, en prop d'un miler de pàgines, hom hi ha publicat una cinquantena de treballs obra d'altres tants autors i col·laboradors. Per tal de facilitar al lector interessat l'ús d'aquests materials, s'inclouen, en els darrers fulls del present quadern, uns índexs comprensius –per títols i per autors– dels dotze números publicats fins ara.

LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LA INDÚSTRIA
I ELS SERVEIS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA
ALS SIS ANYS DE LA RECUPERACIÓ ECONÒMICA

JOAQUIM CLUSA

Economista. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

SUMARI

1. Introducció: les limitacions dels indicadors territorials de conjuntura

2. Algunes referències a la dinàmica econòmica recent

3. Les pèrdues d'ocupació, els trasllats d'activitat econòmica i l'augment de la mobilitat residència-treball durant la crisi econòmica del període 1975-84

4. La recuperació dels nivells d'ocupació anteriors a la crisi als sis anys del canvi de conjuntura

5. La revalorització industrial de la primera corona metropolitana durant la represa econòmica

6. El manteniment de la centralitat de Barcelona en el procés de terciarització de la base econòmica

7. Conclusions i implicacions: l'acceleració de processos iniciats durant la crisi amb augment de la centralitat de Barcelona

Bibliografia

LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LA INDÚSTRIA I ELS SERVEIS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA ALS SIS ANYS DE LA RECUPERACIÓ ECONÒMICA

1. Introducció: les limitacions dels indicadors territorials de conjuntura

L'any 1975 es va iniciar a Catalunya, en el context d'una crisi econòmica internacional, un procés intens de reestructuració de l'activitat econòmica amb importants pèrdues de llocs de treball que no va aturar-se fins al canvi de conjuntura de 1985-86. El període de recuperació econòmica que s'inicia per aquestes dates ha permès assolir a mitjan 1991 els nivells d'ocupació de quinze anys enrera, sense un creixement demogràfic significatiu. Paral·lelament, la renda de Catalunya mesurada pel PIB ha tingut un creixement en termes reals del 26,6% en el període de 1986-91, que contrasta amb el 5% del període 1979-85.

Tant l'etapa de crisi com la posterior de recuperació econòmica han posat en relleu que les dimensions físiques, econòmiques i demogràfiques del canvi territorial no són necessàriament del mateix signe i intensitat; les transformacions a l'espai metropolità de Barcelona des de l'any 1975 en són un clar exemple. Algunes dimensions socio-econòmiques d'aquests canvis, referides a l'evolució recent de la indústria i el sector terciari, s'analitzen en el present article.

Un dels objectius bàsics del treball és conèixer si el creixement recent s'ha localitzat de forma més o menys centralitzada a Barcelona i a la Regió Metropolitana respecte de la distribució de l'activitat al final de la crisi econòmica. En particular, es tracta d'avaluar com ha evolucionat la centralitat del terciari a Barcelona i la difusió més o menys homogènia de la indústria entre la perifèria metropolitana, les ciutats de tradició industrial i les altres àrees industrials de Catalunya. La dinàmica de localització té conseqüències importants en la mobilitat residència-treball, les bases tributàries dels impostos municipals o el consum de sòl urbà.

Els estudis territorials necessiten com a variables bàsiques la població, l'ocupació i les dimensions d'ús del sòl amb la màxima desagregació territorial possible. Les dues primeres estan disponibles de

forma molt completa a les dates censal i padronals i per aquesta raó l'anàlisi en profunditat dels canvis territorials recents no es podrà fer fins a tenir els resultats dels Censos de Població i d'Habitatges de 1991.

Les variables d'ús del sòl depenen avui dels resultats d'investigacions finalistes més que d'arxius administratius, excepte les estadístiques de llicències d'obres; les variables físiques deduïdes dels arxius fiscals municipals només han estat encara parcialment agregades i el cadastre té possibilitats poc utilitzades. Per aquestes raons els estudis de conjuntura econòmica amb desagregació territorial presenten importants problemes d'informació.

L'Enquesta de Població Activa (EPA) de l'Institut Nacional de Estadística, de periodicitat trimestral, només es desagrega pels quatre sectors econòmics bàsics al nivell provincial perquè la mostra no és significativa per municipis. L'EPA és, però, la informació més completa i fiable sobre la conjuntura de l'ocupació. Basada en l'EPA i les xifres d'atur, de caràcter mensual i municipal, l'Ajuntament de Barcelona publica des del 1990 una «evolució del nombre d'actius i ocupats estimats a la ciutat de Barcelona» (Ajuntament de Barcelona, 1980 i 1990) que correspon als residents, però no als llocs de treball.

La informació sobre el nombre d'afiliats a la Seguretat Social, tant en el règim general com en els règims especials, coincideix sensiblement amb la informació de l'Enquesta de Població Activa per al conjunt de Catalunya. L'ocupació està sobrevalorada en unes 100.000 persones a la demarcació provincial de Barcelona, principalment pel fenomen de l'adscripció de l'ocupació al domicili de les seues socials de les empreses, que en general és el municipi de Barcelona. Addicionalment, la informació sobre l'evolució dels afiliats al règim general està presumiblement sobrevalorada en els últims anys pels efectius del règim d'autònoms, forma usual d'assegurança social en l'organització flexible de la producció durant la crisi, que passen al règim general. Per aquestes raons la informació de la Seguretat Social serveix actualment de forma parcial per a les anàlisis d'evolució

territorialitzada de l'ocupació, si bé és la informació que, convenientment corregida, podria servir més per aquest objectiu.

La informació sobre inversió industrial del Departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya és la font d'informació tradicional sobre l'evolució de la conjuntura industrial. La informació procedeix dels projectes tècnics per a la instal·lació i ampliació d'indústries que s'han de presentar, d'acord amb la normativa vigent, als serveis territorials del departament. Les dades estadístiques sobre noves empreses i ampliacions que es publiquen mensualment provenen de les inscripcions realitzades al Registre Industrial i corresponen a empreses industrials que desenvolupen una activitat compresa entre les agrupacions 11 i 49 de la Classificació Nacional d'Activitats Econòmiques (Departament d'Indústria, 1990), amb alguns canvis de criteris a la informació de 1988.

La subvaloració de les xifres de nova ocupació industrial del Registre procedeix de la creació de llocs de treball industrial que no són resultat de noves instal·lacions productives i de les inversions inferiors als cinc milions de pessetes; les dades publicades no inclouen les reduccions de llocs de treball. La subvaloració que s'ha trobat a les xifres de llocs de treball del Registre Industrial en relació amb la informació de l'Enquesta de Població Activa pel mateix període és de l'ordre del 37%. Aquesta subvaloració no té necessàriament la mateixa distribució territorial que la creació total d'ocupació industrial.

Una altra limitació de la informació d'ocupació industrial del Registre és el desfasament temporal entre l'aprovació del projecte i el funcionament efectiu de les instal·lacions, que tindrà més efectes com més diferents siguin els resultats d'un any a altre, com és el cas del període 1988-90.

Les informacions de conjuntura sobre el sector terciari que siguin rellevants als efectes d'estudis urbanístics són més limitades encara que les referides al sector industrial. L'heterogeneïtat dels diferents tipus de serveis respecte de la localització i l'ús del sòl

(comerç al detall, distribució comercial, hostaleria, transports, comunicacions, oficines, serveis públics d'educació i sanitat...) complica les necessitats d'informació desagregada. Per al coneixement de la dinàmica territorialitzada del sector terciari s'ha fet servir la informació sobre l'evolució del nombre de llicències comercials i de serveis per municipis que publica la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació. Aquesta informació té la limitació important que no qualifica la dimensió dels establiments.

És significatiu en aquest aspecte que la informació sobre el sector terciari a *Barcelona Econòmica* s'hagi de referir més a variables de producció (tràfics de mercaderies i viatgers, pernoctacions en hotels, fluxos en el sector financer, enquestes sobre vendes i expectatives) que a l'evolució de les variables d'estoc més rellevants per a l'anàlisi territorial (ocupació i ús del sòl). La revista, que cobreix un buit molt important sobre l'evolució de la conjuntura econòmica a l'àmbit municipal, presenta una informació molt completa sobre el mercat laboral, els moviments de població resident, el mercat immobiliari (habitatges i oficines) i el sector financer.

La disponibilitat d'informació limita l'abast temporal, sectorial i territorial del present treball. L'estimació de la localització de l'activitat econòmica es refereix a l'any 1990 i a uns àmbits territorials molt agregats. Les estimacions sobre la distribució territorial del creixement de l'ocupació recent es basen en les següents informacions:

- Llocs de treball localitzats per municipis el 1986 segons el Padró d'Habitants.
- Inversions industrials per municipis del període 1988-90.
- Xifres d'ocupació de l'EPA per províncies i quatre sectors d'activitat en el període 1971-90.
- Llicències comercials i de serveis per municipis i comarques en els anys 1986 i 1990.
- Llicències d'obres per oficines a Barcelona del període 1986-90.
- Estimacions de la població ocupada al municipi de Barcelona del període 1986-90.

Els àmbits territorials que es fan servir són els d'«àrea i Regió Metropolitana de Barcelona» i «Catalunya sense la Regió Metropolitana». Dins de la Regió Metropolitana es distingeixen els àmbits del «continu urbà de Barcelona», «primera corona metropolitana», i «segona corona metropolitana», que combinen característiques d'homogeneïtat respecte de la distància, la densitat i la mobilitat residència-treball.

Els àmbits territorials d'anàlisi segueixen la delimitació d'acceptació general de la Regió Metropolitana (J. Esteban, 1991), que comprèn les comarques de la Regió I (definida per la Llei 7/87 sobre actuacions públiques especials en la conurbació de Barcelona) més les del Garraf i l'Alt Penedès. El creixement i les relacions residència-treball defineixen i delimiten el concepte d'àrea metropolitana; l'àrea d'influència i l'àmbit necessari per al reequilibri delimiten respectivament els conceptes de «Regió Metropolitana» i «ciutat regió». El «continu urbà» de Barcelona té com a límits els municipis de Cornellà, el Prat, Sant Feliu de Llobregat, Montgat i Santa Coloma de Gramenet (J. Esteban, 1991). La primera corona metropolitana de municipis o resta de «l'àrea metropolitana» (M. Esteban, 1989; J. Esteban, 1991 i J. Serra, 1991) abasta els centres i entorns de Sant Boi-Castelldefels, Molins de Rei, Sant Cugat-Montcada, Mollet i Premià-Vilassar en una corona gairebé concèntrica entre els 7 i els 15-20 km aproximadament.

La segona corona metropolitana és la formada pels centres i entorns de Mataró, Granollers-Sant Celoni, Sabadell, Terrassa, Martorell¹, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú, que constitueixen un segon àmbit d'influència indirecta «que manté interrelacions laborals no molt intenses però significatives amb Barcelona» (J. Serra, 1991). Els àmbits de la primera i segona corones són diferents d'altres estudis, que

limiten la primera corona als 26 municipis exteriors a Barcelona de l'extingida Corporació Metropolitana o àmbit del Pla General Metropolità (Trullén i altres, 1989). L'ampliació de la primera corona amb els entorns de Mollet i de Masnou-Premià-Vilassar es justifica per les distàncies semblants al centre metropolità i per les intenses dependències de la mobilitat residència-treball d'aquestes àrees amb Barcelona, que en el primer cas ho és per residència i en el segon per localització de plantes industrials que atreuen residents de Barcelona.

2. Algunes referències a la dinàmica econòmica recent

Diferents treballs han tractat el canvi de conjuntura econòmica en relació amb la problemàtica territorial. Parellada, Costa i Güell (1990, pàg. 119) indiquen que

«la represa econòmica que s'ha posat de manifest en l'economia espanyola i catalana d'ençà el 1985 no sembla que alteri les pautes de localització de l'activitat econòmica a Catalunya ja assenyalada (...) un 60% de la inversió industrial enregistrada durant el període 1988 i primer trimestre del 1989 es dirigeix a la Regió I. Aquest volum d'inversió arrossega el 70% dels llocs de treball generats (...) És al nivell comarcal on es poden apreciar les diferències (...) terciarització del Barcelonès i el Maresme (...) i la concentració industrial a les comarques del Vallès i el Baix Llobregat (...)».

Aquest diagnòstic sobre la conjuntura econòmica recent segueix processos que s'inicien durant la crisi:

«(...) si bé les dades del 1986, en comparació amb les del 1975, no permeten afirmar que s'hagi produït un procés de reequilibri de l'activitat econòmica sobre el territori, sí que es detecten algunes tendències que poden permetre afirmar la permanència del mapa locacional d'abans de la crisi (...) procés de desconcentració del Barcelonès cap a la resta de comarques de la Regió I i l'Alt Penedès i el Garraf i el dinamisme de les comarques gironines —amb l'excepció del Ripollès i la Garrotxa—, el camp de Tarragona i el Segrià (...)»

1. Clusa i Jané (1988) fan arribar l'abast del mercat de treball de Barcelona fins a Martorell-Olesa-Esparreguera, al Baix Llobregat, i fins a Masquefa-Piera, a l'Anoia, basant-se en el concepte de l'àmbit mínim que abasta el 75% o més dels fluxos, residència-treball i no deixa fora cap municipi per sota d'aquest llindar. Addicionalment posen en relleu que els àmbits exteriors a la Regió Metropolitana, com els de Centelles a l'Osona, Capellades a l'Anoia, i Hostalric a la Selva, són més oberts per entrades i sortides que els de Vilanova i Vilafranca.

Aquestes dades marquen una tendència a la desconcentració del nucli central metropolità. Tendència que creiem que s'accentuarà a nivell mitjà» (op. cit., pàgs. 120-121).

L'evolució positiva dels índexs d'atur per comarques, que des de 1986 ha estat més acusada a les comarques de l'entorn de Barcelona,

«podria inducir a corregir el proceso de desconcentración detectado en el periodo anterior. Este comportamiento podría reflejar la asociación existente entre, por un lado, crecimiento y concentración y, por otro lado, estancamiento y mayor equilibrio territorial» (Parellada, 1990).

La hipòtesi anterior s'intenta verificar també en el present treball.

Ferrer i Nel-lo (1991) situen el punt d'inflexió a l'any 1986. Els indicadors de producció i consum referits al municipi de Barcelona són la reducció de l'atur entre 1986 i 1989 (del 17,8% a l'11,6%) i els augments entre el 1985 i el 1988 de diferents indicadors, com són el consum d'energia elèctrica (15%), el nombre de trucades a llarga distància (74%), el nombre de passatgers passats per l'aeroport (33%), la demanda de ciment per a la construcció (80%) i la producció d'escombraries domèstiques (33%). Al nivell provincial es destaca l'enregistrament de vehicles nous, que va passar de 114.077 el 1985 a 237.000 tres anys després.

Els autors contrasten les potencialitats i projectes nous associats a aquest ambient de prosperitat (inversions olímpiques, construcció d'habitatges, àrees de nova centralitat, rehabilitació integrada a la ciutat vella...) en relació amb alguns costos socials generats (preus del sòl i d'habitatge, expulsió dels grups socials amb menys recursos, diferències de renda) que també influiran en l'evolució futura del municipi. Un comentari més extens sobre els indicadors conjunturals de *Barcelona Econòmica*, que reflexa la situació econòmica positiva a la ciutat central «que va millor que la de la resta del país i de l'Estat espanyol», es pot trobar a Llarch (1989).

Forn i Pascual (1991) indiquen que el creixement de l'economia de Barcelona «no és simplement un creixement quantitatiu dependent de la construcció dinamitzada pels Jocs Olímpics i de la indústria de l'automòbil, sinó que el creixement de la ciutat està modernitzant el conjunt de la seva economia i la fa competitiva per encarar el repte europeu». Els autors esmenten set factors bàsics de competitivitat de les ciutats a escala internacional i posen en relleu com el creixement econòmic del municipi des del 1985 tendeix a assolir més els factors de competitivitat.

Seguint a Forn i Pascual, el creixement de l'ocupació al municipi de Barcelona ha estat espectacular en el període 1985-88 per a la construcció (37,2%), el comerç (33,6%), serveis financers (18,5%), serveis a les empreses (68%), educació i investigació (29,2%) i assistència social i altres serveis (45,2%) (Forn i Pascual, 1991, pàgs. 65-66). El creixement total de l'ocupació en el mateix període es xifra en el 14%.

El Programa de Desenvolupament Econòmic 1992-1995 (Generalitat de Catalunya, 1991) quantifica l'evolució econòmica recent de Catalunya amb l'evolució del PIB, l'ocupació, la inversió industrial i la inversió estrangera, entre altres, fins a l'any 1990 i, en alguns casos, fins al 1991. La desagregació comarcal es limita, però, a poques variables, la presentació més generalitzada és la referida al conjunt de Catalunya, atès l'objectiu final de presentar un programa d'inversions públiques amb una única desagregació de caràcter sectorial.

Les dades més importants sobre el diagnòstic de l'evolució recent de l'economia catalana del Programa de Desenvolupament Econòmic 1992-1995 són les següents:

- El creixement del PIB del 31,2% en termes reals en el període 1984-91 (31,5% en el conjunt espanyol).
- El creixement del sector terciari des del 54,7% del valor afegit brut i el 47% de l'ocupació, el 1983, al 56,8% i 52,2% respectivament, el 1990 (pàg. 17).
- La inversió estrangera durant el període 1985-90 que va augmentar a una taxa anual acumulativa del

50% des de 71.225 milions de pessetes el 1985 a 547.857 milions de pessetes el 1990 en valors reals d'aquest any (pàgs. 20-21).

– L'augment del 27,1% de la població ocupada en 467.300 persones entre el 1985 i el 1990, a una taxa anual acumulativa del 4,9% (3,8% al conjunt espanyol), que ha permès reduir l'atur en 186.800 persones (pàg. 23).

– El creixement en termes reals del valor afegit brut per persona en un 26,9% en el període 1985-90 (pàg. 26).

Les elaboracions que vénen a continuació pretenen concretar a l'àmbit metropolità i en especial al municipi de Barcelona les dinàmiques del sector industrial i terciari que són les variables determinants del consum de sòl per activitat econòmica.

3. Les pèrdues d'ocupació, els trasllats d'activitat econòmica i l'augment de la mobilitat residència-treball durant la crisi econòmica del període 1975-84.

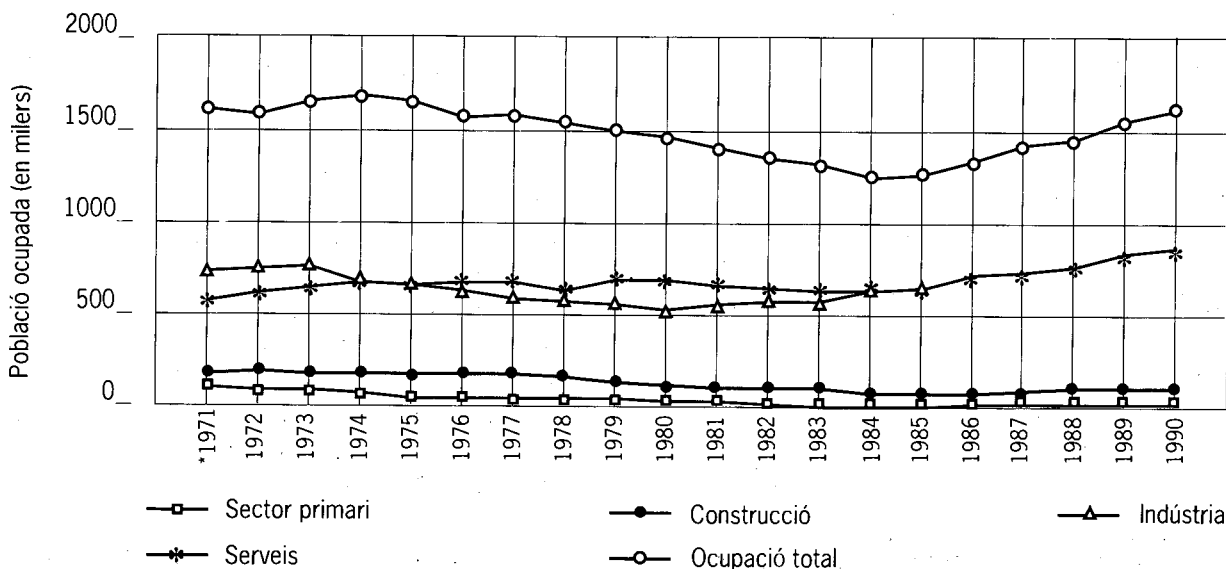
Les dimensions del creixement econòmic als sis anys de recuperació econòmica s'han de situar en el

context de l'evolució econòmica del període anterior de crisi com a referent quantitatiu més pròxim. La destrucció de llocs de treball i l'augment de l'atur fins a uns nivells inimaginables a la dècada dels seixanta i començaments dels setanta van ser els efectes socials més espectaculars d'una crisi econòmica que no va tocar fons fins al 1984. Aquestes conseqüències van ser de canvis profunds a l'organització de la producció i a la composició de la base econòmica.

El Programa Econòmic 1992-95 de la Generalitat resumeix aquella situació de la forma següent:

«La crisi econòmica que es desencadenà l'any 1973 afectà de forma diversa els països més desenvolupats, però a quasi tots, el mercat de treball acusà de forma intensa la situació adversa que es mantingué fins a mitjans dels anys vuitanta. A Catalunya com a Espanya la crisi trigà una mica més a manifestar-se, però en tractar-se d'un país fonamentalment industrial els efectes del cicle han estat especialment profunds i intensos. Entre 1977 i 1985, la població ocupada a la indústria catalana minvà en 196.000 persones (el 56% de la pèrdua neta de llocs de treball, que fou de 350.600) i

Figura 1. Evolució de la població ocupada a la demarcació provincial de Barcelona en el període 1971-1990 per sectors econòmics

Font: Enquesta de Població Activa

l'ocupació de la construcció va disminuir en 118.100 persones. Aquesta gran contracció de l'ocupació fou simultània a dos fenòmens: l'arribada a l'edat de treballar de la generació nascuda els anys seixanta, període que registrà una gran natalitat, i el major grau d'incorporació de la dona al mercat de treball» (PDE, 1991, pàg. 20).

«L'any 1985, la mitjana d'atur estimat superà el mig milió de persones (el 23% de la població activa catalana) (...) la taxa d'ocupació era del 38,2% i l'activitat del 49,4%, mentre la d'atur assolí el 22,2%. Les dones i els joves menors de 25 anys, amb taxes d'atur del 27,8% i del 41,1%, respectivament, eren els col·lectius que havien resultat més afectats. Cal tenir en compte que en el conjunt de la CEE, les taxes d'aquests dos col·lectius eren la meitat que a Catalunya» (PDE, 1991, pàg. 23).

L'evolució de l'ocupació en la sèrie estadística que més s'assembla a l'evolució de la Regió Metropolitana és la corresponent a la demarcació provincial de Barcelona. Des de 1971 l'ocupació total de la província de Barcelona va tenir, segons l'Enquesta de Població Activa, l'evolució que mostra la taula 1.

Taula 1. Ocupació total a la província de Barcelona

Any	Milers de persones	Any	Milers de persones
1971	1.600,6	1981	1.435,0
1972	1.587,8	1982	1.361,2
1973	1.661,8	1983	1.349,1
1974	1.687,2	1984	1.282,0
1975	1.672,9	1985	1.293,1
1976	1.595,2	1986	1.372,4
1977	1.603,1	1987	1.465,8
1978	1.561,1	1988	1.496,4
1979	1.515,8	1989	1.599,1
1980	1.479,5	1990	1.657,2

Font: Evolució de l'EPA segons les publicacions i Anuaris del Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.

La sèrie anterior evidencia que el punt més alt de l'ocupació a la província de Barcelona es va assolir el 1974 amb 1.687.200 persones, encara que entre 1971 i 1975 hi ha una estabilització al voltant de 1,6 milions de persones ocupades. Des de 1975 l'ocupació creix ininterrompudament fins al 1984 (1.282.000 persones), amb una pèrdua neta de 405.200 persones entre els mesos de desembre de 1974 i de 1984, equivalent en deu anys al 24% de la població ocupada. Al conjunt de Catalunya, la pèrdua neta va ser de 454.100 persones en el mateix període.

Malgrat la importància de les pèrdues de llocs de treball, el PIB de Catalunya va créixer en termes reals el 0,7% anual en el període 1979-85, si bé a nivells molt inferiors al conjunt espanyol, que ho va fer en un 1,4% anual. La producció terciària, especialment la lligada al turisme, i la millora de la productivitat industrial a una taxa acumulativa anual del 3,5% com a resultat de les inversions de renovació a la indústria van possibilitar que el PIB no es reduís (Banc de Bilbao 1988, pàg. 27). Com indica Trullén «s'assisteix a un canvi estructural que afecta la producció i que tindrà unes conseqüències clares en el desenvolupament econòmic i en el model d'utilització del territori» (Trullén, 1991).

L'evolució presentada de l'ocupació a la demarcació provincial de Barcelona és a grans trets la corresponent a la Regió Metropolitana perquè les quatre comarques no metropolitanes localitzaven el 8,8% de la població ocupada el 1975, i el 9,3% el 1986, segons els Padrons de Població.

Als efectes de la fiabilitat de la informació és important posar en relleu que les xifres dels Padrons d'Habitants són sensiblement coincidents amb la informació de l'Enquesta de Població Activa i que per tant es produeixen errors màxims del 3,5% en fer servir la informació padronal territorialitzada. Les diferències de les xifres de població ocupada a la demarcació provincial de Barcelona entre ambdues fonts d'informació van ser les que reflecteix la taula 2.

L'evolució sectorial de l'ocupació en els deu anys de crisi econòmica (1974-84) té algunes conseqüències

Taula 2. Població ocupada a la província de Barcelona (milions de persones)

	Cens i padrons	EPA	Infravaloració padronal
1974	—	1.687,2	—
1975	1.614,6	1.672,9	58,3 (3,5%)
1981	1.400,6 ¹	1.435,0	34,4 (2,4%)
1984	—	1.282,0	—
1985	—	1.293,1	—
1986	1.354,0 ¹	1.372,4	18,4 (1,3%)

¹ Població ocupada resident referida al mes de març de cada any.

territorials importants derivades principalment de l'evolució diferencial de la indústria i el sector terciari. Així, mentre que la indústria perdia 253.600 llocs de treball (32% de l'ocupació industrial de l'any 1974 a la província de Barcelona) i la construcció 88.700 llocs de treball (52% del nivell de deu anys enrera), el sector dels serveis es mantenia estabilitzat amb només una pèrdua del 4% (26.800 persones) d'un total de 661.200 llocs de treball, el 1974 (taula 3).

Els canvis de l'estructura econòmica durant la crisi tant en termes sectorials com territorials ho van ser per l'efecte conjunt de les relocalitzacions, els tancaments i la nova creació d'empreses; per aquesta raó el sector terciari passa a ser el principal sector d'ocupació a l'àmbit de la província de Barcelona a l'any 1979 perquè el ritme de pèrdues d'ocupació

industrial supera l'estabilitat de l'ocupació terciària. Molts dels efectes sectorials i territorials de la crisi han estat exposats en diferents treballs (Trullén, 1991; Perallada, 1990; Ferrer i Nel·lo, 1991). Convé retenir-ne les més importants per contrastar-les amb l'evolució econòmica recent. Les dades disponibles que es faran servir aquí són les corresponents als Padrons de Població de 1975 i 1986 perquè tenen desagregació territorial, malgrat el desfasament màxim d'un any i dos mesos amb els anys de canvi de conjuntura de 1975 i 1985.

Si bé les pèrdues d'ocupació entre els dos anys extrems de la crisi van ser de 405.200 persones a la província de Barcelona segons l'Enquesta de Població Activa, en el període interpadronal les pèrdues només són de 255.800. La diferència és tant per l'efecte de la creació d'ocupació de la segona meitat de 1986 com per la infravaloració del Padró de 1975 respecte de la EPA d'aquest any (58.200 persones).

Una primera conclusió de la informació disponible és que durant la crisi es produeix una desconcentració limitada de la Regió Metropolitana respecte del conjunt de Catalunya (taules 4 i 5). La proporció de l'ocupació de la província de Barcelona es redueix en 3,1 punts percentuals (del 77,4% el 1974, al 74,3% el 1984) i les quatre comarques no metropolitanes guanyen un punt dins la demarcació provincial entre 1975 i 1986. Aquest canvis, quantitativament limitats en relació amb les dimensions del conjunt de Catalunya, són l'efecte combinat de les pèrdues d'ocupació a la

Taula 3. Evolució 1974-84 de la població ocupada per grans sectors econòmics a la demarcació provincial de Barcelona, en milers de persones, segons l'Enquesta de Població Activa del quart trimestre de cada any

Sectors	1974	Percentatge	1984	Percentatge	1974-84	
					Persones	Percentatge
Agricultura	59,0	3	22,9	2	-36,1	(-61)
Indústria	795,3	47	541,7	42	-253,6	(-32)
Construcció	171,7	10	83,0	6	-88,7	(-52)
Serveis	661,2	40	634,4	50	-26,8	(-4)
Total	1.687,2	100	1.282,0	100	-405,2	(-24)

Font: Enquesta de Població Activa del quart trimestre de cada any.

Taula 4. Proporció d'ocupació a la província de Barcelona respecte a l'ocupació de Catalunya, segons l'Enquesta de Població Activa

Any	Percentatge	Any	Percentatge
1971	77,7	1981	75,3
1972	77,2	1982	74,5
1973	77,3	1983	74,7
1974	77,4	1984	74,3
1975	77,0	1985	74,2
1976	75,4	1986	74,7
1977	76,2	1987	75,5
1978	75,8	1988	75,0
1979	75,2	1989	75,7
1980	76,2	1990	75,6

Font: Enquesta de població activa.

Regió Metropolitana de Barcelona i a les comarques interiors, d'una part, i els creixements nets a quatre comarques de Girona, a la Vall d'Aran i a quatre comarques de Tarragona per indústria, segona residència, turisme i construcció, d'altra. Quan es consideren els anys padronals de 1975 i 1986, la desconcentració de la província de Barcelona es limita a 2,3 punts percentuals.

Una segona conseqüència de la crisi és en relació amb les dimensions d'activitat de la ciutat central. Barcelona arriba al final de la crisi amb unes pèrdues netes en deu anys de 169.900 llocs de treball i de 153.700 persones ocupades residents, segons els Padrons de Població. Aquestes pèrdues s'acumulen a les dels altres municipis del continu urbà fins assolir els 216.100 llocs de treball i les 227.700 persones ocupades residents equivalents al 22% i 23%, respectivament, de les dimensions de deu anys enrera.

Barcelona i el continu perden més de quatre punts percentuals del pes de llocs de treball i de població ocupada resident de la província de Barcelona. La desconcentració o augment de la proporció relativa dels altres agregats territorials és el resultat de ritmes de pèrdues molt inferiors als de Barcelona i

fins i tot de creixements nets de residència a la primera corona (taules 5 i 6).

La descentralització de Barcelona i el continu és residencial i d'activitat econòmica, simultàniament, i en quanties netes similars. Això no vol dir que necessàriament coincideixin en les mateixes persones, com es comprova amb la informació de mobilitat obligada. La pèrdua de pes de la ciutat central en termes d'ocupació ho és per l'efecte combinat de les destruccions d'ocupació, d'una part, i dels trasllats o creació d'ocupació, d'una altra. Els fluxos nets es poden estimar assumint que la proporció de destruccions netes va ser de la mateixa intensitat a tots els àmbits territorials i obtenir per diferència amb el canvi total els trasllats o creació d'ocupació o residència. Aquesta hipòtesi és plausible perquè les pèrdues netes van ser del 15,4% a Catalunya (Capellades, 1989).

Els resultats expressen bàsicament que el continu de Barcelona va perdre 161.000 llocs de treball per destrucció (a la proporció mitjana provincial del 15,9%), 55.000 llocs de treball per trasllats i 66.000 persones amb ocupació que van canviar de residència dins de la província de Barcelona. La primera i la segona corona van rebre volums equivalents de trasllats que representen una major proporció de les dimensions inicials a la primera corona que a la segona. Les estimacions desagregades, en nombre de persones ocupades i llocs de treball, van ser les que s'expressen a la taula 7.

Les hipòtesis anteriors són vàlides si la destrucció de llocs de treball hagués estat uniforme a totes les corones. Una conclusió addicional dels processos de destrucció i relocalització de llocs de treball i de residents és el comportament diferencial dels diferents àmbits més en funció dels tipus de teixit industrial preexistent o de l'atracció de l'habitatge de qualitat i unifamiliar que de la distància que expressen les «corones». Així destaca el creixement del Baix Maresme a la primera corona (22,4% en deu anys per nou residents amb ocupació i només 12,7% per llocs de treball) al costat de les pèrdues d'activitat de Sabadell-Terrassa (segona corona del Vallès Occidental), del 18,4%, que coexisteixen amb un creixe-

Taula 5. Distribució per corones i comarques dels llocs de treball localitzats a la província de Barcelona, segons els Padrons d'Habitants de 1975 i 1986 (en milers de persones)

Àmbits	1975	Percentatge	1986	Percentatge	Diferència		D ¹
					1975-86	Percentatge	
Barcelona	796,8	49,4	626,9	46,2	(169,9)	-21,3	0,9
Resta del continu	215,7	13,4	169,5	12,5	(46,2)	-21,4	0,9
Continu urbà	1.012,5	62,8	796,4	58,7	(216,1)	-21,3	0,9
Baix Llobregat/ 1 ^a corona	59,7	3,7	52,4	3,9	(7,3)	-12,2	1,0
Maresme/ 1 ^a corona	13,1	0,8	14,7	1,1	1,7	12,7	1,3
Vallès Occidental/ 1 ^a corona	46,7	2,9	40,6	3,0	(6,1)	-13,1	1,0
Vallès Oriental/ 1 ^a corona	37,5	2,3	39,5	2,9	2,1	5,5	1,3
1 ^a corona	156,9	9,7	147,2	10,9	(9,7)	-6,2	1,1
Baix Llobregat/ 2 ^a corona	19,4	1,2	19,2	1,4	(0,3)	-1,4	1,2
Maresme/ 2 ^a corona	62,4	3,9	62,1	4,6	(0,3)	-0,5	1,2
Vallès Occidental/ 2 ^a corona	136,9	8,5	112,2	8,3	(24,7)	-18,1	1,0
Vallès Oriental/ 2 ^a corona	39,8	2,5	44,1	3,2	4,2	10,6	1,3
Alt Penedès	21,3	1,3	20,2	1,5	(1,1)	-5,0	1,1
Garraf	20,5	1,3	20,4	1,5	(0,1)	-0,5	1,2
2 ^a corona	300,4	18,6	278,2	20,5	(22,2)	-7,4	1,1
Osona	41,0	2,5	41,6	3,1	0,6	1,6	1,2
Anoia	28,0	1,7	26,3	1,9	(1,7)	-6,1	1,1
Bages	55,8	3,5	53,8	4,0	(2,0)	-3,5	1,1
Berguedà	8,1	1,1	13,2	1,0	(4,9)	-26,9	0,9
Resta de la província	142,9	8,9	135,0	9,9	(7,9)	-5,5	1,1
Total de la província de Barcelona ²	1.612,7	100,0	1.356,8	100,0	(255,9)	-15,9	1,0

¹ Quocient del percentatge de participació de cada àmbit a la província el 1986 respecte del mateix percentatge de 1975 (indicador de descentralització).

² El total de població ocupada a les comarques de Barcelona és d'1.721.700, el 1975, i d'1.389.100, el 1986 (Capellades, 1989).

Font: Generalitat de Catalunya (1978-1988).
Corporació Metropolitana de Barcelona (1983).

ment d'ocupats residents del 17,2% a l'entorn de Granollers o municipis del Vallès Oriental de la segona corona.

Els diferents ritmes de creixement i reducció entre la població ocupada resident i els llocs de treball localitzats tant per corones com per àmbits específics ja

apunta a una última conseqüència territorial dels deu anys de crisi, que és l'augment de la mobilitat diària residència-treball. Les xifres disponibles (Clusa i Jané 1988) indiquen que el nombre de persones que treballava en un municipi diferent del de residència va augmentar a totes les comarques de la demarcació provincial de Barcelona en valors absoluts entre el

Taula 6. Distribució per corones i comarques de la població ocupada resident a la província de Barcelona, segons els Padrons d'Habitants de 1975 i 1986 (en milers de persones)

Àmbits	1975	Percentatge	1986	Percentatge	Diferència		D1
					1975-86	Percentatge	
Barcelona	674,7	41,8	521,0	38,5	(153,7)	-22,8	0,9
Resta del continu	329,9	20,4	255,9	18,9	(74,0)	-22,4	0,9
Continu urbà	1.004,6	62,2	776,9	57,4	(227,7)	-22,7	0,9
Baix Llobregat/ 1ª corona	73,4	4,5	68,0	5,0	(5,4)	-7,4	1,1
Maresme/ 1ª corona	17,2	1,1	21,0	1,6	3,8	22,0	1,5
Vallès Occidental/ 1ª corona	49,1	3,0	52,0	3,8	3,0	6,0	1,3
Vallès Oriental/ 1ª corona	32,7	2,0	33,2	2,5	0,5	1,7	1,2
1ª corona	172,3	10,7	174,2	12,9	1,9	1,1	1,2
Baix Llobregat/ 2ª corona	16,4	1,0	16,3	1,2	(0,1)	-0,8	1,2
Maresme/ 2ª corona	62,6	3,9	63,9	4,7	1,3	2,1	1,2
Vallès Occidental/ 2ª corona	134,6	8,3	109,9	8,1	(24,8)	-18,4	1,0
Vallès Oriental/ 2ª corona	38,5	2,4	45,2	3,3	6,6	17,2	1,4
Alt Penedès	21,3	1,3	20,7	1,5	(0,6)	-2,8	1,2
Garraf	20,7	1,3	21,1	1,6	0,4	1,9	1,2
2ª corona	294,2	18,2	277,0	20,5	(17,2)	-5,8	1,1
Osona	40,6	2,5	40,7	3,0	0,1	0,2	1,2
Anoia	27,9	1,7	25,2	1,9	(2,7)	-9,7	1,1
Bages	57,8	3,6	47,0	3,5	(10,8)	-18,7	1,0
Berguedà	17,2	1,1	13,0	1,0	(4,2)	-24,4	0,9
Resta de la província	143,5	8,9	125,9	9,3	(17,6)	-12,3	1,0
Total de la província de Barcelona ²	1.614,6	100,0	1.354,0	100,0	(260,6)	-16,1	1,0

¹ Quocient del percentatge de participació de cada àmbit a la província el 1986 respecte del mateix percentatge de 1975 (indicador de descentralització).

² El total de població ocupada a les comarques de Barcelona és d'1.721.700, el 1975, i d'1.389.100, el 1986 (Capellades, 1989).

Fonts: Generalitat de Catalunya (1978 i 1983).
Corporació Metropolitana de Barcelona (1983).

1975 i el 1986, amb l'excepció del Barcelonès i el Baix Llobregat, malgrat les pèrdues de 255.800 llocs de treball del període considerat.

Globalment, aquest indicador va augmentar un 2,8% en valors en deu anys en el conjunt de la província de Barcelona. Els valors de la proporció de població ocupada resident que treballava en un municipi diferent

del de residència respecte del total de la població ocupada resident a les comarques metropolitanes va des del 27% al Barcelonès i el Garraf fins al 55% al Baix Llobregat. L'evolució desagregada va ser la que refereix la taula 8.

Durant la crisi es va consolidar, de fet, la Regió Metropolitana com a mercat de treball i com a mercat

Taula 7. Pèrdua de llocs de treball a la província de Barcelona

Àmbit territorial	Destruccions de llocs de treball (hipòtesi 15,9%)	Trasllat de llocs de treball	Pèrdues netes de llocs de treball	Trasllats de residents ocupats
Barcelona	-127.000	-43.000	-170.000	-45.000
Resta del continu	-34.000	-12.000	-46.000	-21.000
1ª corona	-25.000	15.000	-10.000	30.000
2ª corona	-48.000	26.000	-22.000	31.000
Província de la RMB	-22.000	14.000	-8.000	5.000
Total	-256.000	0	-256.000	0

de residència amb canvis importants en les localitzacions dels llocs de treball i de la residència que van fer menys equilibrats els diferents àmbits territorials interiors de la Regió Metropolitana. El fet que al municipi de Barcelona es perdessin més llocs de treball que residents amb ocupació (169.900 respecte de 153.700) sembla apuntar a tendències específiques que cal contrastar amb els canvis recents.

Taula 8. Població ocupada a Catalunya que treballa en un municipi diferent de la residència

Àmbit territorial	1975 (percentatge)	1986 (percentatge)
Barcelonès	24	27
Baix Llobregat	49	55
Maresme	20	32
Vallès Occidental	22	34
Vallès Oriental	35	43
Garraf	16	27
Alt Penedès	20	28
Total de la província de Barcelona	26	32
Catalunya	27 ¹	30

¹ Any 1981.

4. La recuperació dels nivells d'ocupació anteriors a la crisi als sis anys del canvi de conjuntura

Tots els indicadors econòmics disponibles expressen el creixement econòmic recent que ha tingut Catalunya en els contextos espanyol i europeu. El Producte Interior Brut de Catalunya ha crescut el 31,2% en termes reals en els últims set anys de recuperació econòmica (taula 9), seguint una evolució similar a l'espanyola. Altres indicadors d'aquesta evolució segons el Programa de Desenvolupament Econòmic de Catalunya ha estat presentats més amunt.

Taula 9. Evolució del Producte Interior Brut a Catalunya i Espanya en el període 1985-91 en valors reals¹

	PIB/Catalunya (percentatge)	PIB/Espanya (percentatge)
1985	0,4	2,3
1986	3,2	3,0
1987	6,1	5,7
1988	5,4	5,3
1989	6,0	5,0
1990	4,3	3,7
1991 (p)	2,4	3,0
1984-91	31,2	31,5

¹ Creixements de cada any respecte de l'any anterior
Font: Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 17.

Taula 10. Evolució 1984-90 de l'ocupació de la demarcació provincial de Barcelona, segons l'Enquesta de la Població Activa per sectors d'activitat (en milers de persones)¹

Sectors	1984	Percentatge	1990	Percentatge	Diferència	
					1984-90	Percentatge
Agricultura	22,9	2	15,6	1	-7,3	-32
Indústria	541,7	42	644,1	39	102,4	19
Construcció	83,0	6	125,2	8	42,2	51
Serveis	634,4	50	872,3	52	237,9	38
Total	1.282,0	100	1.657,2	100	375,2	29

Font: Anuaris Estadístics de Catalunya.

El mateix programa econòmic resumeix amb claredat, altra vegada, les principals causes i conseqüències del procés de creixement:

«La crisi industrial que va patir l'economia catalana va impulsar un seguit de transformacions que van derivar en el sorgiment de nous productes i canvis en els processos de producció gràcies a la incorporació de noves tecnologies. El procés d'expansió de l'economia (...) s'ha assentat sobre la base de la recuperació de la inversió i sobre la recuperació de les taxes d'excedent empresarial que l'han possibilitada (...). Entre el 1985 i el 1987 es va registrar un important creixement de l'activitat sense augmentar notablement ni la inversió ni l'ocupació (...). A partir de 1987 s'intensifica la inversió empresarial i creix notablement l'ocupació (...). La inversió estrangera directa ha anat adquirint un protagonisme creixent (...). Catalunya ha rebut el 26,3% de la inversió estrangera directa del període 1985-90 (a Espanya), el 58% va tenir com a destinació el sector industrial, mentre que el sector serveis va representar el 38,6%» (PDE, 1991, pàgs. 19-20).

En sis anys, desde el canvi de conjuntura del 1984² fins al 1990, es recuperen 375.200 llocs de treball

² A la sèrie d'ocupació corregida amb el canvi de criteris metodològics de l'INE de l'any 1988, el punt d'ocupació més baix és el 1985 amb unes 18.000 persones ocupades menys que el 1984 (PDE 1991, pàg. 22). Amb els criteris emprats fins al 1988 es produeix un augment de l'ocupació de 17.000 persones al llarg de l'any 1985 a Catalunya.

a la província de Barcelona (taula 10), que és una quantia similar a les pèrdues durant la crisi en els deu anys anteriors. Una diferència important respecte del començament de la crisi és el manteniment d'una important bossa d'atur (321.500 persones a Catalunya —COCIN 1991—) perquè la nova activitat no ha pogut generar ocupació suficient per a absorbir la totalitat dels efectius que s'han incorporat al mercat de treball en els últims anys.

La informació es continua presentant referida a la província de Barcelona perquè són les dimensions més semblants a les de la Regió Metropolitana a falta d'altres informacions més desagregades. El creixement de l'ocupació al conjunt de Catalunya en el

Taula 11. Avaluació 1984-1990 i ocupació per sectors d'activitat a la demarcació provincial de Barcelona segons l'Enquesta de Població Activa (en milers de persones)

	Agricul- tura	Indús- tria	Construc- ció	Serveis	Total
1974	59,0	815,2	171,7	661,2	1.687,2
1984	22,9	541,7	83,0	634,4	1.282,0
1985	27,9	535,8	76,0	653,4	1.293,1
1986	26,3	540,2	81,3	724,6	1.372,4
1987	24,1	580,8	103,3	757,6	1.465,8
1988	17,3	582,0	110,4	786,7	1.496,4
1989	19,5	624,8	119,7	835,1	1.599,1
1990	15,6	644,1	125,2	872,3	1.657,2

període de referència va ser de 467.500 persones equivalents al 26% de les dimensions de 1984.

El creixement global del 29% de l'ocupació en el període 1984-90 a la província de Barcelona és el resultat dels creixements diferencials a la indústria (19%), als serveis (38%) i a la construcció (51%), que fan continuar el procés de terciarització de l'economia, amb un 52% de l'ocupació total en el sector de serveis. A diferència però dels anys de crisi, l'augment de la terciarització és el resultat de ritmes positius en els altres sectors d'activitat amb excepció de l'agricultura encara que ni la indústria ni la construcció recuperen els nivells d'ocupació de l'any 1974 (taula 11).

Les referències internacionals permeten suposar que el procés de terciarització és encara limitat en comparar-lo per exemple amb el 58% d'Itàlia i el 63% de mitjana als països de l'OECD (Comunidad de Madrid, 1991).

La distribució territorial no sembla que hagi alterat de forma rellevant el pes relatiu de la demarcació provincial de Barcelona respecte del conjunt de Catalunya (taula 12). Acceptant l'equivalència entre Regió Metropolitana i província de Barcelona, l'ocupació total s'hauria descentralitzat fora de la Regió Metropolitana en 2,4 punts percentuals, com a màxim, des del començament de la crisi, i seria equivalent a tot estirar a uns 40.000 llocs de treball en un conjunt de prop d'1.700.000 persones.

Taula 12. Evolució de pes de l'ocupació a la província de Barcelona en el conjunt de Catalunya, segons l'EPA (en percentatge)

	Agricul- tura	Indús- tria	Construc- ció	Serveis	Total
1974	31,2	86,7	73,5	78,8	77,4
1984	19,7	84,2	64,3	75,9	74,3
1986	25,6	81,4	63,2	77,0	74,7
1988	18,8	82,2	67,1	76,3	75,0
1990	18,9	83,2	65,7	76,2	75,6

L'únic sector amb una descentralització rellevant des de 1974 a la província de Barcelona ha estat la construcció (del 73,5% el 1974 al 65,7% el 1990), i aquest canvi està especialment condicionat fora de la Regió Metropolitana pels creixements de la segona residència i el turisme, al costat del creixement de l'obra pública a l'entorn de Barcelona per les obres infraestructurals lligades als Jocs Olímpics i a la recuperació dels dèficit estructurals. Dos o tres punts percentuals de descentralització en quinze anys a la distribució de la indústria i els serveis permeten parlar d'estabilitat del model territorial de l'aglomeració metropolitana tant al llarg de la crisi com durant la represa a Catalunya.

Els canvis territorials més importants a Catalunya, des del punt de vista del pes relatiu de la localització de l'activitat, s'han produït a l'interior de l'aglomeració metropolitana, sense augments demogràfics globals resultants d'immigració. Les dimensions de les diferents corones metropolitanes (taula 13) sobre les quals es basarà l'exercici sobre les dinàmiques sectorials corresponen a les úniques disponibles del Padró d'Habitants de 1986.

5. La revalorització industrial de la primera corona metropolitana durant la represa econòmica

La informació disponible sobre ocupació industrial presenta algunes divergències segons les tres fons d'informació (EPA, Padró i Seguretat Social) que afecten les conclusions. Totes tres fonts són necessàries per estimar la distribució territorial de l'ocupació a l'any 1990: el Padró de 1976 per a la desagregació territorial, l'EPA per a les províncies i quatre sectors per a la sèrie any per any i la Seguretat Social per a la desagregació sectorial. Les dades del Cens de 1991 resoldran en gran part les tres necessitats alhora sobre la desagregació temporal, sectorial i territorial.

L'EPA ofereix els resultats per al sector industrial que reflecteix la taula 14.

El Padró d'Habitants referit al mes d'abril ofereix dos resultats per sectors d'activitat en funció de la

Taula 13. Distribució dels llocs de treball localitzats a Catalunya segons el Padró d'Habitants de 1986 (mes d'abril), per àmbits territorials i sectors d'activitat (en milers de persones)

Àmbits	Agricultura		Indústria		Construcció		Serveis		Total		Població de dret	
	Llocs de treball	Percentatge de treball	Llocs de treball	Percentatge de treball	Llocs de treball	Percentatge de treball	Llocs de treball	Percentatge de treball	Llocs de treball	Percentatge de treball	Llocs de treball	Percentatge de treball
Barcelona	1,8	1,8	195,8	27,1	24,0	22,6	405,2	44,5	626,8	34,1	1.701.812	28,5
Resta del continu	1,3	1,3	82,0	11,3	5,8	5,4	80,4	8,8	169,5	9,2	956.265	16,0
1ª corona	3,2	3,2	80,6	11,1	7,9	7,4	55,5	6,1	147,2	8,0	626.898	10,5
2ª corona	10,1	10,2	137,6	19,0	16,8	15,9	113,7	12,5	278,3	15,1	944.552	15,8
Regió Metropolitana	16,5	16,6	496,0	68,6	54,5	51,3	654,8	71,9	1.221,8	66,4	4.229.527	70,7
Resta de Catalunya	82,9	83,4	226,8	31,4	51,8	48,7	255,8	28,1	617,2	33,6	1.749.111	29,3
Total de Catalunya	99,3	100	722,8	100	106,3	100	910,6	100	1.839,0	100	5.978.638	100

1 Amb distribució proporcional dels efectius per als quals «no hi consta» el sector d'activitat.

Font: Padró d'Habitants de 1986 i elaboracions posteriors per la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona (llocs de treball per sectors i municipis).

Taula 14. Ocupació a Catalunya segons l'EPA (en milers de persones)

	1984	1985	1986	1990
Provincia de Barcelona	54,7	535,8	540,2	644,1
Catalunya	643,4	650,0	663,4	774,6

Font: Padró d'Habitants de 1986 i elaboracions posteriors per la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona (llocs de treball per sectors i municipis).

distribució del contingent dels qui «no consta sector», que representen al voltant del 9% de la població ocupada. La distribució proporcional d'aquest contingent en relació amb les dimensions de cada sector ofereix una sobredimensió de l'ocupació industrial en comparar-la amb la informació d'altres fonts i no es disposa d'indicadors que justifiquin una assignació diferent. El resultats per a 1986 són els que detalla la taula 15.

Taula 15. Ocupació industrial a Catalunya segons el Padró d'Habitants

	Província de Barcelona	Catalunya
1986 (amb els «no consta»)	546,8	722,8
1986 (sense els «no consta»)	482,6	632,2

La informació de la Seguretat Social es refereix a Catalunya, segons el *Boletín de Estadística y Coyuntura* de la COCIN, i inclou només els afiliats al règim general, amb un total de 589.200 persones al mes de desembre de 1985.

La dinàmica de l'ocupació industrial s'ha de basar en les llicències industrials o inscripcions al Registre Industrial del període 1988-1990, perquè correspon

Taula 16. Dinàmica de l'ocupació industrial

Àmbits	Llocs de treball		Valor de les inversions territorials	
	1988-90	Percentatge	Milions pessetes	Percentatge
Barcelona	7.097	13	24.810	11
Resta del continu	7.330	14	26.656	12
1ª corona	10.703	20	39.412	18
2ª corona	13.650	26	49.284	22
Resta de Catalunya	14.447	27	82.302	37
Total de Catalunya	53.227	100	222.464	100

al període amb informació elaborada per comarques i municipis (Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona, 1992). La distribució territorial de creixement dels tres últims anys del període estudiat es pot veure a la taula 16.

Les diferències entre les participacions dels diferents àmbits territorials segons les llocs de treball creats o el volum d'inversió posen de relleu l'heterogeneïtat del tipus d'activitat. De fet es produeix una influència decisiva de les noves inversions a la indústria química de Tarragona, que requereix un volum d'inversió per lloc de treball molt superior a la resta de sectors. Les inversions a la Regió Metropolitana són de l'ordre de 3,4-3,6 milions de pessetes (en valors corrents de cada any) per lloc de treball mentre que fora de la Regió Metropolitana arriben fins als 5,7 milions de pessetes per lloc de treball.

Taula 17. Comparació dels percentatges de participació de cada àmbit territorial entre variables de localització industrial

Àmbits	1	2	3
Barcelona	0,4	0,5	0,4
Resta del continu	1,5	1,2	1,1
1ª corona	2,5	1,8	1,6
2ª corona	1,7	1,3	1,2
Resta de Catalunya	0,8	0,9	1,2

- ¹ Percentatge de nous llocs de treball industrials 1988-90/ Percentatge de llocs de treball totals 1986.
- ² Percentatge de nous llocs de treball industrials 1988-90/ Percentatge de llocs de treball industrials 1986.
- ³ Percentatge d'inversions industrials 1980-90 / Percentatge de llocs de treball industrials 1986.

Tots els indicadors apunten a una important descentralització de la dinàmica de la localització industrial dins la Regió Metropolitana en relació amb la distribució territorial de la localització industrial de l'any 1986. És remarcable la revalorització de la primera corona per l'efecte dels nous desenvolupaments industrials al costat del tercer cinturó. En aquesta dinàmica està

afavorida per la incentivació derivada de la declaració de Zona d'Urgent Reindustrialització (ZUR) a un conjunt de municipis i polígons industrials de la Regió Metropolitana (Guinjoan i Hernández, 1989) i a la vegada per les actuacions en polígons industrials de la Corporació Metropolitana de Barcelona i l'Institut Català del Sòl.

Els projectes aprovats per la ZUR de Barcelona (delimitada pel R.D. 914/1985 de 8 de maig) fins al mes de desembre del 1988 assoleixen els 82.426 milions de pessetes corrents i la creació de 5.860 llocs de treball amb una participació de capital estranger del 43%. És previsible que una part d'aquests projectes demanessin llicència industrial en el període 1988-90; en qualsevol cas es tracta de «nous productes, nous processos i nous enfocaments de mercat» (Guinjoan i Hernández, 1989, pàg. 53) amb instal·lacions localitzades a l'entorn de Barcelona i que previsiblement han arrossegat noves inversions. Aquesta dinàmica modifica la situació anterior de destrucció de llocs de treball. La majoria dels municipis qualificats com a ZUR són de la primera corona amb les excepcions de Terrassa, Sabadell i Palau de Plegamans de la segona corona considerada aquí.

La Regió Metropolitana augmenta la centralització en el context de Catalunya per llocs de treball i la disminueix per volum d'inversió. Aquests resultats diferents indiquen, de fet, que la posició relativa de la Regió Metropolitana no s'ha modificat substancialment durant els anys de reindustrialització.

L'estimació de la distribució territorial de l'ocupació industrial als sis anys de represa econòmica s'ha de basar en el Padró d'Habitants del 1986. El Padró, però, està sobrevalorat en 72.800 llocs de treball respecte de l'Enquesta de Població Activa al mes de desembre del 1985. D'altra banda, el creixement 1988-90 segons el Registre (53.227 llocs de treball) està infravalorat en un 27% respecte del creixement del mateix període (72.900 llocs de treball). El creixement del període 1986-1990, basat el primer en el Padró i el segon en l'EPA només ofereix un increment de 51.800 llocs de treball per al conjunt de

Catalunya, per sota de l'increment de tres anys segons el Registre. I finalment, dins dels aspectes de divergències de les fonts d'informació s'ha d'esmentar les diferències entre la inversió mitjana per lloc de treball de 4,2 milions de pessetes que es deriva de les dades del Registre Industrial i la de 14,1 milions de pessetes per lloc de treball dels expedients que han demanat acollir-se als beneficis de la ZUR de Barcelona (Guinjoan, 1989), i que no sembla que s'hagi d'atribuir només a la intensitat de capital de les empreses que se solen localitzar prop de Barcelona.

L'estimació de la taula 18, referida al 1990, dona més fiabilitat a l'EPA de 1990 per a l'ocupació industrial total i incrementa la distribució territorial segons el padró amb el 97,4% dels creixements segons el registre.

Taula 18. Estimació de la distribució territorial de l'ocupació industrial (en milers de persones)

Àmbits	1986	1990	Diferència	
			1986-90	Percentatge 1986-90
Barcelona	195,8	202,7	6,9	3,5
Resta del continu	82,0	89,1	7,1	8,7
1ª corona	80,6	91,0	10,4	12,9
2ª corona	137,6	150,9	13,3	9,7
Resta de Catalunya	226,8	240,9	14,1	6,2
Total de Catalunya	722,8	774,6	51,8	7,2

Malgrat que els creixements obtinguts tenen només un caràcter relatiu de cada àmbit territorial respecte dels altres per a fer coincidir l'ocupació total de Catalunya del 1990 amb els valors de l'Enquesta de Població Activa, donen una imatge general de la distribució territorial del creixement industrial post-crisi. Es tracta d'un creixement que no ha modificat el pes relatiu dels centres industrials de Catalunya i que dins de la Regió Metropolitana accentua el procés de descentralització industrial cap a la primera i segones corones des del continu que ja havia començat amb la crisi del 1974-84. Els municipis i

sistemes urbans de la segona corona semblen encara poc potents per afavorir una descentralització més intensa, especialment després de l'ajuda de la ZUR que ha tingut la primera corona.

La reindustrialització de després de la crisi ho ha estat amb un creixement important de l'ocupació, malgrat que hi ha divergències estadístiques respecte de la magnitud d'aquest creixement (12,5% en cinc anys segons la Seguretat Social—taula 19—, 19,2% en sis anys segons l'EPA o del 7,2% en cinc anys d'acord amb el Padró d'Habitants i l'EPA). Els creixements sectorials, generalitzats amb l'excepció del sector tèxtil, segurament han condicionat el manteniment de la centralitat industrial de la Regió Metropolitana, que té una estructura sectorial molt diversificada.

Taula 19. Evolució 1985-90 dels afiliats al règim general de la Seguretat Social a Catalunya per branques d'activitat industrial (en milers de persones)

Sector	1985	1990	Percentatge 1985-90
Alimentació	53,6	62,5	16,5
Tèxtil	98,8	86,5	-12,5
Pell i confecció	36,8	46,3	25,8
Fusta i suro	25,0	30,4	21,7
Paper i arts gràfiques	37,9	51,0	34,4
Químic	81,9	93,7	14,4
Material de construcció	24,7	27,2	10,0
Siderometal·lúrgic	200,8	236,9	17,9
Altres indústries	29,6	28,7	-2,9
Total indústria	589,2	663,1	12,5 ¹

¹ Creixement 1985-90 segons l'EPA: 19,2%
Font: COCIN 1988 i 1991.

Queda pendent per a futurs estudis la verificació de moltes hipòtesis sobre les característiques de la dinàmica industrial recent en relació amb els canvis que es van produir durant la crisi de l'anomenat «sistema funcional territorial» (Trullén i altres, 1989). En especial, les hipòtesis referides a l'especialització de Barcelona en els sectors industrials de major

creixement (i expulsió dels de creixement menor cap a la primera i segona corones metropolitanes) i al manteniment de la dinàmica de «districtes industrials» en els entorns de Mataró, Sabadell, Terrassa, Granollers i Martorell «com a conseqüència bàsicament de la reestructuració de la indústria de l'automòbil», (Parellada, 1990, pàg. 382), que afavoreix una dinàmica pròpia amb molta independència del conjunt de l'aglomeració metropolitana.

La forta dinàmica dels polígons industrials de nova urbanització de qualitat pròxims al tercer cinturó a Rubí, Sant Cugat, Barberà del Vallès, Cerdanyola i Mollet o els de Palau de Plegamans i Granollers amb planta industrial «gran» fan suposar que el factor d'oferta de sòl urbanitzat ha estat un element determinant de la localització. La influència d'aquests condicionants demana altra vegada la verificació de la hipòtesi de si el creixement recent ha integrat més el sistema econòmic metropolità (Carazzi, 1988) i ha contrarestat la força dels «districtes industrials» intrametropolitans durant la crisi amb l'augment de l'organització difusa de la producció en empreses de petites dimensions (Ybarra, 1991) o amb «les externalitats positives que afecten les funcions de producció de les empreses, aconseguint rendiments creixents sense augmentar la grandària de les plantes industrials» (Parellada, 1990, pàg. 382).

Una característica addicional del recent creixement industrial és l'augment del consum de sòl. Encara que no es disposa d'informació completa sobre aquest fenomen a Barcelona s'ha de concloure a la vista de la recent ocupació dels polígons industrials que les instal·lacions que van quedar infrutilitzades durant la crisi han estat insuficients per localitzar un creixement equivalent a una tercera part o menys de les pèrdues d'ocupació del període 1975-84.

És previsible que les densitats d'ocupació de les noves plantes industrials es situïn al voltant dels 50 llocs de treball per Ha, que és el valor mitjà dels projectes acompanyats a la ZUR de Madrid (Comunidad de Madrid, 1990). Aquesta reducció des de valors de 100 i 150 llocs de treball per Ha (Clusa, 1981,

pàg. 40) d'abans i durant la crisi és el resultat d'una reindustrialització que comporta «nous productes, nous processos, nous enfocaments de mercat i entrada d'empreses estrangeres» (Guinjoan, 1989, pàg. 15).

6. El manteniment de la centralitat de Barcelona en el procés de terciarització de la base econòmica

El creixement de l'ocupació en el sector de serveis és responsable del 66% del creixement de l'ocupació total (467.500 llocs de treball) a Catalunya des del canvi de conjuntura de 1984 fins al 1990, que assoleix aquest any el 52% dels efectius laborals. Aquest creixement espectacular és una de les expressions quantitatives de la terciarització de la base econòmica i l'interès de la política territorial és conèixer amb quin grau de centralitat s'han produït aquests canvis quantitatius i qualitatius.

A diferència de la informació sobre ocupació industrial no es produeixen divergències especials en les xifres d'ocupació del sector terciari segons l'Enquesta de Població Activa, el Padró d'Habitants i l'afiliació a la Seguretat Social. El Padró d'Habitants presentava, amb la correcció proporcional dels efectius que no van especificar el sector d'activitat, la xifra de 910.600 persones per al conjunt de Catalunya al mes d'abril del 1986. Les xifres de l'Enquesta de Població Activa van tenir a la demarcació provincial de Barcelona i Catalunya l'evolució que assenyalava la taula 20.

L'any padronal de 1986 va ser especialment dinàmic en creació de nova ocupació (77.200 persones en el sector terciari de Catalunya) i per això les xifres del Padró estan a mig camí entre les xifres de l'EPA de

1985 i 1986, encara que més a prop de les de 1986. Per aquesta raó als efectes d'estimació de la distribució territorial de 1990 es faran servir els creixements 1986-1990 aplicats a la distribució padronal, amb el limitatiu de les xifres de 1990 de l'EPA (1.144.200 persones en el sector terciari).

La distribució territorial de l'ocupació al sector terciari a Catalunya (taula 13) presentava el 1986 una important centralitat al municipi de Barcelona, que amb el 28,5% de la població resident localitzava el 44,5% de l'ocupació. De fet, la centralitat del municipi de Barcelona ho és especialment per al conjunt de la Regió Metropolitana.

L'entorn metropolità de Barcelona localitzava 27,4% de l'ocupació terciària amb el 42,3% de la població resident, i en canvi el conjunt de la Regió Metropolitana amb el 70,7% de la població resident localitzava el 71,9% de l'ocupació terciària de Catalunya, el 1986. L'exportació de serveis del centre metropolità té importants conseqüències respecte de la mobilitat residència-treball, de la dotació de serveis privats i públics fora del centre metropolità i, com a resultat global, respecte de les bases tributàries que forneixen els ingressos dels ajuntaments.

La infradotació de serveis és més acusada lògicament en funció de la distància a la ciutat central. La relació entre la proporció de llocs de treball localitzats en el sector terciari i la proporció de població resident, que és de l'1,6 al municipi de Barcelona, es redueix al 0,6 a la resta del continu urbà i a la primera corona, per tornar a pujar a 0,8 a la segona corona de centres urbans més autònoms de Barcelona, però encara amb més proporció de població resident que d'ocupació terciària.

La informació sobre la dinàmica en el període comprès entre els mesos de desembre de 1986 i de 1990 en el sector terciari de Catalunya, procedeix de tres fonts que aporten resultats divergents. Són els següents:

— 21,6% segons l'EPA, que limita l'efecte del creixement al llarg de l'any 1986 (32,4% en el període 1985-90).

Taula 20. Ocupació del sector terciari segons l'EPA (en milers de persones)		
	Província de Barcelona	Catalunya
1984	634,4	835,9
1985	653,4	864,0
1986	724,6	941,2
1990	872,3	1.144,2

Taula 21. Evolució 1986-90 de les llicències fiscals comercials i de serveis a Catalunya per àmbits territorials

Comarca	Llicències comercials			Llicències de serveis			Total comerç i serveis		
	1986	1990	1986-90	1986	1990	1986-90	1986	1990	1986-90
			%			%			%
Barcelona	55.568	62.173	11,9	75.217	88.871	18,2	130.785	151.044	15,5
Resta del continu	19.391	19.113	-1,4	31.828	33.128	4,1	51.219	52.241	2,0
Continu urbà	74.959	81.286	8,4	107.045	121.999	14,0	182.004	203.285	11,7
Baix Llobregat/ 1ª corona	9.039	11.963	32,3	15.106	20.268	34,2	24.145	32.231	33,5
Maresme/ 1ª corona	2.433	2.752	13,1	3.166	3.456	9,2	5.599	6.208	10,9
Vallès Oriental/ 1ª corona	2.391	2.731	14,2	4.310	5.133	19,1	6.701	7.864	17,4
Vallès Occidental/ 1ª corona	5.174	5.832	12,7	8.158	9.672	18,6	13.332	15.504	16,3
Primera corona	19.037	23.278	22,3	30.740	38.529	25,3	49.777	61.807	24,2
Baix Llobregat/ 2ª corona	2.446	1.906	-22,1	2.650	2.910	9,8	5.096	4.816	-5,5
Maresme/ 2ª corona	6.782	7.334	8,1	10.506	11.248	7,1	17.288	18.582	7,5
Vallès Oriental/ 2ª corona	4.567	5.536	21,2	7.450	8.968	20,4	12.017	14.504	20,7
Vallès Occidental/ 2ª corona	10.978	11.894	8,3	17.852	19.450	9,0	28.830	31.344	8,7
Garraf	2.879	3.286	14,1	3.726	4.118	10,5	6.605	7.404	12,1
Alt Penedès	2.013	2.307	14,6	3.518	4.285	21,8	5.531	6.592	19,2
Segona corona	29.665	32.263	8,8	45.702	50.979	11,5	75.367	83.242	10,4
Regió Metropolitana	123.661	136.827	10,6	183.487	211.507	15,3	307.148	348.334	13,4
Resta província de Barcelona	11.606	12.807	10,3	19.437	21.087	8,5	31.043	33.894	9,2
Resta de Catalunya	48.440	54.197	11,9	91.101	89.725	-1,5	139.541	143.922	3,1
Total de Catalunya	183.707	203.831	11,0	294.025	322.319	9,6	477.732	526.150	10,1

Fonts: COCIN (1991), *Boletín de Estadística y Coyuntura*, núm. 161.

COCIN (1988), *Boletín de Estadística y Coyuntura*. 25 años 1963-1988.

— 42,0% segons l'afiliació al règim general de la Seguretat Social, que és el resultat dels creixements diferencials en el comerç (54%), l'hostaleria (47%), els serveis financers (26%) i la resta d'activitat terciària (38%).

— 10,1% segons el nombre de llicències fiscals comercials i de serveis (taula 21).

Malgrat que els tres resultats permeten sostenir la idea del fort creixement del sector terciari als sis anys de la represa econòmica, les diferències són nota-

bles. Són de difícil credibilitat els creixements procedents del règim general de la Seguretat Social que semblen afectats pel pas de població ocupada en règim d'autònoms al règim d'assalariats per la reducció de l'anomenada «organització flexible» de la producció.

Paradoxalment, l'única informació que permet estimar el creixement per àmbits territorials dins de la demarcació provincial de Barcelona és la referida a les llicències fiscals, la qual presenta els creixements mínims. Addicionalment s'ha de posar en relleu que

constitueix un indicador molt limitat perquè la declaració de la llicència no es correspon amb la grandària d'una instal·lació industrial o terciària. Aquesta constatació obligarà a contrastar el resultats obtinguts amb d'altres indicadors.

El creixement de les llicències fiscals per àmbits territorials expressa al menys els tres fenòmens següents:

- a) La importància del creixement de l'activitat terciària al municipi de Barcelona (16% en quatre anys respecte del 10% de Catalunya).
- b) La revalorització de la primera corona metropolitana, amb un creixement del 24% respecte de les dimensions de 1986, i que partint d'una situació de gran infradotació de serveis per la proximitat de Barcelona i per la renda dels residents, ha rebut l'efecte de polítiques territorials com la ZUR.
- c) El creixement diferencial de la Regió Metropolitana (13%) en relació amb les dimensions de Catalunya sense l'aglomeració metropolitana de Barcelona (3%), que expressaria, entre d'altres efectes i malgrat la intuïtiva infravaloració, que els efectes del turisme s'han limitat en els últims anys.

Acceptant les dimensions de 1990 corresponents a l'EPA, la primera estimació que es presenta es basa en la distribució total del creixement registrat en proporció directa a les dimensions de l'ocupació terciària localitzada a cada àmbit el 1986 i als ritmes de creixement de les llicències comercials i de serveis. El creixement de 233.600 persones entre l'EPA de 1990 i el Padró de 1986 presenta, segons els criteris anteriors, la següents distribució territorial en nombre de llocs de treball:

— Barcelona	127.900
— Resta del continu urbà	12.700
— Primera corona	21.600
— Segona corona	28.300
— Catalunya-Regió Metropolitana	43.100
Total 1986-90	233.600

L'estimació de la localització de l'ocupació terciària de 1990 indica que l'augment de la centralitat de la Regió Metropolitana en uns dos punts percentuals dins del conjunt de Catalunya es concentraria especialment al municipi de Barcelona. Els resultats en milers de persones són els de la taula 22.

Taula 22. Localització de l'ocupació terciària (en milers de persones)

	1986	Percentatge	1990	Percentatge
Barcelona	405,2	44,5	533,1	46,6
Resta del continu	80,4	8,8	93,1	8,1
Primera corona	55,5	6,1	77,1	6,7
Segona corona	113,7	12,5	142,0	12,4
Regió Metropolitana	654,8	71,9	845,3	73,8
Catalunya (sense la Regió Metropolitana)	255,8	28,1	298,9	26,2
Total de Catalunya	910,6	100	1.144,2	100

Els problemes de fiabilitat recomanen realitzar alguna estimació alternativa especialment referida al municipi de Barcelona. La primera es basa en la sèrie de població ocupada resident que publica *Barcelona Econòmica* des de 1990, extrapolada a partir dels resultats de l'EPA per la província i de les xifres d'atur al municipi. Encara que no hi ha necessàriament cap relació entre els canvis en l'ocupació dels residents i la dinàmica de localització de llocs de treball deguda a la mobilitat residència-treball, es pot suposar que es manté la relació que hi va haver el 1986 entre els valors d'aquestes dues variables (522.400 persones ocupades i 626.600 llocs de treball). Els resultats de l'ocupació total referits al quart trimestre de cada any són els assenyalats a la taula 23.

Segons l'estimació anterior, el creixement total a Barcelona hauria estat de 154.100 nous llocs de treball entre el mes d'abril de 1986 i el mes de desembre de 1990. Assumint la mateixa proporció de 1986 de l'ocupació en el sector serveis en el municipi (64,6% en distribuir proporcionalment els efectius de «no consta sector») s'obté una estimació

Taula 23. Ocupació total referida al quart trimestre de cada any

	Sèrie POR de <i>Barcelona Econòmica</i>	Llocs de treball localitzats (estimació)
1986 (Padró)	(522.400)	(622.600)
1986	566.600	679.600
1987	606.600	727.600
1988	611.600	733.600
1989	641.800	769.800
1990	650.900	780.700

Font: *Barcelona Econòmica* (1990 i 1991).

addicional de 99.600 nous llocs de treball en aquest sector.

Aquesta estimació s'ha de considerar mínima perquè no és verosimil que el municipi hagi tingut simultàniament la localització de 48.100 nous llocs de treball industrial que correspondrà a la proporció del 31,2% de 1986, tal com s'ha evidenciat a l'apartat anterior corresponent a la distribució territorial de la indústria, amb 6.900 nous llocs de treball. Si al mateix temps s'accepta que els llocs de treball a la construcció van augmentar a la mateixa proporció que l'augment Padró-EPA del període 1986-90 de Catalunya (79%), el creixement de l'ocupació industrial s'incrementaria en 19.000 llocs de treball. El creixement de l'ocupació en el sector terciari residual hauria estat en aquest cas de 128.200 llocs de treball, xifra que permet acceptar l'estimació inicial de 127.900 nous llocs de treball en el sector terciari.

Una segona estimació alternativa referida al municipi de Barcelona es basa en la nova construcció d'oficines en edificis d'ús exclusiu. Es parteix de dues estimacions respecte del sostre total ocupat per oficines, que se situaria entre 2.941.000 m² el 1986 (Isla, Ripoll, Soy i Ursa, 1989) i 3.200.000 m², el 1990 (Tarragó, 1991), de les llicències concedides per a edificis d'oficines en el període 1986-1990 per 596.000 m² de nou sostre i una dinàmica previsible de 120.000 m²/any (Tarragó, 1991). Acceptant que l'ocupació terciària en oficines representa el 47% de l'ocupació terciària total (Comunidad de Madrid, 1990) l'estàndar

actual se situaria en 15,5 m² per lloc de treball en oficines. En el futur es pot suposar que l'estàndar augmentarà en un 25% i se situarà en uns 19 m² per lloc de treball³, que és coherent amb l'estàndar dels estudis d'oficines de Madrid (Datn, 1991).

Si la totalitat del nou sostre construït d'oficines signifiqués una creació neta d'ocupació s'haurien creat en cinc anys (1986-90) l'equivalent a 31.400 llocs de treball en edificis d'ús exclusiu per oficines. Paral·lelament es podria general una nova ocupació de sostre d'oficines en edificis d'usos mixtos en una proporció de 44/56 respecte del sostre en edificis exclusiu (24.700 llocs de treball addicionals), segons les estimacions de la Comunitat de Madrid (56%) i les d'Isla i altres (1990 de 55-65% del total). La creació total de nova ocupació se situaria en uns 56.100 llocs de treball en oficines en els cinc anys del període considerat, sempre que no es produïssin tancaments d'oficines existents i que tota la nova ocupació es localitzés en el nou sostre construït i ocupat. Amb l'estàndar del 47% d'ocupació en oficines en el conjunt de l'ocupació terciària s'haurien generat a Barcelona uns 119.400 llocs de treball en el sector terciari, xifra que referma la primera estimació de 127.900 llocs de treball.

L'estimació anterior s'ha de considerar màxima perquè representa un creixement anual del 5-6% en l'ocupació terciària, que és molt superior a les estimacions del dinàmic mercat de Madrid del 3,5% anual (Comunidad de Madrid, 1990). La conclusió obtinguda inicialment a l'augment de la centralitat del municipi de Barcelona en dos punts percentuals en el conjunt de Catalunya s'ha de matisar en el sentit de considerar que és un augment màxim, però que permet sostenir que la centralitat de Barcelona s'ha mantingut com a mínim als sis anys de recuperació econòmica amb la localització de 119.400-134.300 nous llocs de treballs en el sector terciari.

³ L'edifici de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana a la Zona Franca possibilita un estàndar aproximat de 23 m² per lloc de treball, excloent els aparcaments.

Les xifres d'ocupació son, en qualsevol cas, indicador parcial de la importància de l'activitat del sector terciari i, per tant, l'anàlisi anterior s'haurà de complementar amb l'estudi dels canvis de centralitat pels diferents tipus d'activitats terciàries, perquè les anomenades de «terciari superior» continuen necessitant i realitzant presumiblement la localització a Barcelona.

7. Conclusions i implicacions: l'acceleració de processos iniciats durant la crisi amb augment de la centralitat de Barcelona

El canvi de conjuntura de 1985 representa l'acabament de la crisi econòmica iniciada cap al 1975. La crisi va significar la pèrdua d'importants volums d'ocupació i l'assoliment d'uns nivells d'atur imprevisibles durant els quinze anys anteriors de creixement econòmic, demogràfic i urbà que van començar amb el Pla d'Estabilització.

La present elaboració sobre l'evolució recent de la base econòmica es basa en estimacions sobre la distribució de l'ocupació el 1990 a la Regió Metropolitana per grans agregats sectorials i territorials fent servir els indicadors disponibles de conjuntura. La desagregació detallada del Cens de Població del 1991 per municipis de residència i de localització de l'activitat econòmica permetrà conèixer amb més detall la distribució territorial del creixement econòmic a la Regió Metropolitana des del final de la crisi.

La hipòtesi principal a verificar és el manteniment dels canvis territorials i sectorials que s'inicien amb la crisi econòmica i s'intensifiquen en el període 1975-84. La crisi representa a Catalunya una pèrdua d'uns 454.000 llocs de treball, equivalents al 21% de l'ocupació total, entre els dos moments de canvi de signe, segons la informació de l'Enquesta de Població Activa. La informació dels Padrons de Població de 1975 i 1986, que possibilita la desagregació territorial i sectorial dels canvis, situa les pèrdues en 335.000 (15,5% de l'ocupació total) com a resultat de l'inici de recuperació el 1985 i 1986. El PIB de Catalunya només va créixer un 5% en termes reals entre el 1979 i el 1985.

La crisi va ser principalment de la indústria (63% de les pèrdues totals i 23% dels llocs de treball del 1975 –221.000 persones) i de la construcció (41% de les pèrdues i reducció dels efectius del 1975 en un 57%), amb l'agricultura seguint la tendència estructural (pèrdues de 48.000 persones). En canvi, els serveis van mantenir globalment els seus efectius amb reduccions mínimes del 2,2% (21.000 llocs de treball) a Catalunya i van evitar la superació de l'atur per sobre del 21% de la població activa. La desigual distribució territorial de l'activitat econòmica i l'existència d'algunes àrees de creixement expliquen l'impacte diferencial de la crisi en el territori.

Els processos de canvi a Catalunya i a la Regió Metropolitana, que han estat estudiats per diferents autors (Capellades, 1989; Parellada, 1990; Parellada, i altres, 1989; Trullén, 1989 i 1991; Ferrer i Nel·lo, 1991; Serra, 1989) van ser principalment els següents:

— Terciarització de la base econòmica, des del 38,5% al 48,5% de l'ocupació total el 1984 a Catalunya (49,5% segons el Padró de 1986) i del 53,6% a la Regió Metropolitana, que és més el resultat de dinàmiques diferents de pèrdues que de creixements de l'ocupació. Paral·lelament, el turisme, la segona residència i també la indústria generen alguns increments nets d'ocupació a set comarques de Girona i Tarragona.

— Estabilitat en el pes de la població resident de la Regió Metropolitana a Catalunya (amb una mínima pèrdua del 71,0 al 70,7%) acompanyada d'una important redistribució interna. Els canvis, que redueixen el pes del municipi de Barcelona del 30,9 al 28,5% de la població de Catalunya, són el resultat principal d'un flux net d'emigració des del municipi de Barcelona de 105.000 persones en deu anys (6% dels residents del 1975), que en un 80% localitza la nova residència a la Regió Metropolitana per raons de proximitat al treball o per canvi de residència no associat al treball.

— Creixement residencial i demogràfic de la primera corona a un ritme de 2,2 vegades el crei-

xement de la segona corona perquè rep diferencialment els canvis de residència des de Barcelona i el continu urbà, amb creixements importants de les àrees amb residència de més qualitat. Les dues corones metropolitanes fora del continu creixen demogràficament a un ritme entre 2,2 i 4,8 vegades la mitjana de Catalunya (0,5% anual) perquè es produeix una augment de la demanda d'habitatge, especialment unifamiliar, que no es construeix en les quantitats demandades en el continu de Barcelona.

— Pèrdua de pes de l'ocupació en activitat econòmica localitzada a la Regió Metropolitana respecte del conjunt de Catalunya perquè la crisi va ser més intensa en aquest àmbit, que perd el 28% dels llocs de treball a la indústria i el 9% dels serveis. La intensitat d'aquesta desconcentració en deu anys per l'impacte diferencial de la crisi per branques d'activitat i àmbits territorials és variable segons les fons d'informació i oscil·la entre 4,1 punts percentuals dels Padrans d'Habitants (reducció de 312.400 persones ocupades entre 1975 i 1986) o els 2,8 punts de l'Enquesta de Població Activa referida a la província de Barcelona (pèrdues de 379.800 persones ocupades) i els 1,2 punts de les elaboracions disponibles sobre mobilitat obligada (reducció de 247.900 llocs de treball entre les dates padronals).

— Relocalització d'activitat dins de la Regió Metropolitana amb pèrdua de pes de l'activitat localitzada al municipi de Barcelona (uns 170.000 llocs de treball) per l'efecte conjunt de la destrucció de llocs de treball i d'una relocalització o trasllats d'activitat. Els trasllats s'han avaluat en un mínim de 43.000 llocs de treball (diferència neta entre entrades i sortides) des del municipi de Barcelona i de 12.000 des del continu urbà, que majoritàriament van a localitzacions menys centrals de la Regió Metropolitana i a les comarques no metropolitanes de la província de Barcelona, sense evidència que es generi cap flux rellevant fora de la província. Segons totes les fonts d'informació, la desconcentració de Barcelona (amb una pèrdua mínima de 2,6 punts percentuals a Catalunya en

deu anys) supera les del conjunt de la Regió Metropolitana.

— La descentralització d'activitat del municipi de Barcelona és d'una entitat equivalent a la descentralització de residència, amb un mínim de 45.000 persones amb ocupació laboral. Aquestes xifres són coherents amb les pèrdues residencials totals de 105.000 persones.

— Augment de la mobilitat obligada residència-treball d'abast extramunicipal en un 23%, que es manté en valors absoluts a l'entorn de les 397.000 persones, malgrat la reducció de població ocupada. Aquest fet explica que el tràfic a la xarxa metropolitana de transports es mantingués, i és també indicatiu dels canvis de llocs de treball amb independència del lloc de residència durant la crisi.

— Els canvis de residència i activitat a l'interior de la Regió Metropolitana no modifiquen substancialment la relació entre els pesos de l'activitat econòmica i de la població resident a Barcelona (1,19 i 1,20 al principi i al final del període, respectivament, per superàvit de llocs de treball). En canvi hi ha una lleugera millora del pes de l'activitat econòmica al continu sense Barcelona (0,53 i 0,58, mantenint el dèficit de llocs de treball localitzats) i a la segona corona (0,92 i 0,96, amb manteniment de l'equilibri global entre residència i llocs de treball amb algunes diferències internes) mentre que la primera corona guanya de forma important en residència (de 0,98 a 0,76). Es va produir una lleugera desconcentració d'activitat cap al continu urbà i la segona corona al costat d'una descentralització residencial cap a la primera corona.

El conjunt del procés durant la crisi s'ha de considerar «patològic» per la destrucció de llocs de treball, però també és «normal» respecte de la descentralització de la ciutat central cap a la perifèria metropolitana per canvis en els hàbits de l'estrat de demanda solvent d'habitatge i en la demanda de sol per localització d'activitat a les àrees amb millors condicions de preu i urbanització. La Regió Metropolitana en relació

Taula 24. Evolució 1974-90 de la distribució territorial dels llocs de treball a Catalunya (en milers de persones)

Àmbits territorials	1974	1975	Percen- tatge	1984	1986	Percen- tatge	1990	Percen- tatge	Creixements anuals	
									1975- 86	1986- 90
Barcelona	s.i.	796,8	36,6	s.i.	626,8	34,1	780,3	35,6	-2,3	4,5
Continu urbà-Barcelona	s.i.	215,7	9,9	s.i.	169,5	9,2	193,7	8,8	-2,3	2,7
Primera corona	s.i.	156,9	7,2	s.i.	147,2	8,0	184,7	8,4	-0,6	4,6
Segona corona	s.i.	300,3	13,8	s.i.	278,3	15,1	331,4	15,1	-0,7	3,6
Regió Metropolitana	s.i.	1.469,7	67,5	s.i.	1.221,8	66,4	1.490,1	68,0	-1,8	4,1
Catalunya (sense la Regió Metropolitana)	s.i.	708,6	32,5	s.i.	617,2	33,6	702,0	32,0	-1,3	2,6
Total de Catalunya	2.178,7	2.178,3	100,0	1.724,6	1.839,0	100,0	2.192,1	100,0	-1,6	3,6

Fonts d'informació:

1974: Enquesta de Població Activa (INE).

1975: Dades de mobilitat obligada de la CMB (1983) i la Generalitat (1978) per als llocs de treball a la Regió Metropolitana. La població ocupada resident a la Regió Metropolitana, segons Capellades (1989), va ser d'1.571.585 persones (72,1% de la població ocupada a Catalunya -2.178.294 persones-).

1984: Enquesta de Població Activa.

1986: Padró d'Habitants de 1986 (mes d'abril). Generalitat, 1988. La població ocupada resident a la Regió Metropolitana, segons Capellades (1989), va ser d'1.259.183 persones (68,4% de la població ocupada de Catalunya -1.841.845 persones-).

1990: EPA pels totals sectorials (agricultura, indústria, construcció i serveis). Elaboració pròpia per a la distribució territorial i sectorial.
EPA del tercer trimestre de 1991: 2.252.900 persones.

Taula 25. Evolució 1960-86 de la població resident a Catalunya per àmbits territorials (en milers de persones)

Àmbits territorials	1960	Percen- tatge	1975 ¹	Percen- tatge	1986	Percen- tatge	1991 ²	Percen- tatge	Creixements anuals		
									1960- 75	1975- 86	1986- 91
Barcelona	1.557,9	39,7	1.751,1	30,9	1.701,8	28,5	1.623,5	27,2	0,8	-0,3	-0,9
Resta del continu	338,5	8,6	919,0	16,2	956,3	16,0	922,5	15,5	6,9	0,4	-0,7
Primera corona	178,3	4,5	492,4	8,7	626,9	10,5	670,9	11,3	7,0	2,4	1,4
Segona corona	494,9	12,6	857,2	15,1	944,6	15,8	975,9	16,4	3,7	1,1	0,7
Regió Metropolitana	2.569,6	65,4	4.019,7	71,0	4.229,6	70,7	4.192,8	70,4	3,0	0,5	-0,2
Catalunya (sense la Regió Metropolitana)	1.359,0	34,6	1.640,7	29,0	1.749,0	29,3	1.767,1	29,6	1,3	0,6	0,2
Total de Catalunya	3.928,6	100,0	5.660,4	100,0	5.978,6	100,0	5.959,9 ³	100,0	2,5	0,5	-0,1

¹ Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.

² Resultats provisionals a 1 de març de 1991, segons COCIN (1991), *Boletín de Estadística y Coyuntura* núm. 161, mes de desembre. La rectificació padronal de 1989 va ser de 6.125,3 milers de persones.

al conjunt de Catalunya només va perdre diferencialment llocs de treball, però no població resident.

Si s'entén la descentralització quan hi ha processos de trasllats i desconcentració quan hi ha creixements o pèrdues diferencials, s'ha de concloure que el procés de descentralització de Barcelona i el continu urbà va ser quantitativament més important que el procés de desconcentració de la Regió Metropolitana. Durant la crisi va continuar el creixement, extensió i consolidació territorial de la ciutat metropolitana o àmbits amb influència directa del centre i el continu de Barcelona, per difusió d'activitat i de residència a distàncies cada cop més allunyades del centre, al costat de processos de pèrdua absoluta de base econòmica i de dimensions diferencials dins de la Regió Metropolitana.

La primera característica quantitativa de la base econòmica als sis anys del canvi de conjuntura és la recuperació de les dimensions de l'ocupació de l'any 1975. A finals de 1990 s'assoleix a Catalunya una ocupació de 2.192.100 persones i el moment de màxima ocupació en els últims vint anys va ser el 1974, amb 2.178.700 persones, segons l'Enquesta de Població Activa (taula 24). El procés de recuperació de 467.500 llocs de treball en el període 1984-1990 presenta algunes diferències amb la situació de 1975, que té causes i conseqüències territorials.

Algunes de les diferències amb el procés anterior són les següents:

- Coexistència d'un important nivell d'atur del 12,7% (321.400 persones) amb només un 8% que ha tingut cap ocupació prèviament.

- El creixement de l'ocupació no va acompanyar de creixement demogràfic, sinó de pèrdues, com expressen els resultats provisionals del Cens de Població de 1991 (taula 25).

- Com a resultat de la reorganització dels sistemes de producció i dels canvis de mercats a Espanya i Europa, la indústria i el sector de la construcció es queden amb 151.400 i 50.700 llocs de treball menys que els de l'any 1975.

- Augment de la centralitat de la Regió Metropolitana a Catalunya (1,6 punts percentuals en el conjunt de Catalunya), derivat de forma molt exclusiva del creixement de l'ocupació al municipi de Barcelona (uns 153.500 llocs de treball segons les estimacions realitzades), que assoleix de nou els nivells d'ocupació de l'any 1975, però amb una base econòmica que té un 68,3% d'ocupació de serveis (64,6% el 1986).

- Modifica la tendència de relocalització de la base econòmica dins de la Regió Metropolitana i estabilitza el pes de la segona corona, que havia tingut la dinàmica menys desfavorable durant la crisi.

- Revalorització industrial de la primera corona com a receptora principal de la política de reindustrialització de la ZUR i de la promoció de nous polígons industrials de qualitat que han possibilitat la localització d'empreses amb inversió estrangera prop de Barcelona.

Els processos que continuen en relació amb la situació de 1984-86 són principalment els següents:

- Terciarització de la base econòmica fins al 52,2% de l'ocupació total després d'assolir el 49,5% el 1986. Si bé el procés anterior va ser més intens (11 punts percentuals en 10 anys), els nivells actuals resulten de creixements diferents en lloc de pèrdues.

- Manteniment del pes poblacional de la Regió Metropolitana a Catalunya segons els resultats provisionals del Padró d'Habitants de 1991 dins de la tendència de pèrdua mínima (0,6 punts percentuals en 16 anys).

- Pèrdues absolutes de població resident a la ciutat central per canvis de residència (al voltant de les 69.000 persones en cinc anys) que es relocalitzen majoritàriament a la Regió Metropolitana però fora del continu urbà, amb un ritme de creixement residencial de la primera corona que dobra el de la segona corona.

Taula 26. Evolució 1986-90 de l'estructura sectorial dels llocs de treball localitzats a Catalunya per àmbits territorials (en milers de persones)

Àmbits/Sectors	Agricultura				Indústria				Construcció				Serveis				Total llocs de treball			
	1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990	
	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge
Barcelona	1,8	0,3	1,5	0,2	195,8	31,2	202,7	26,0	24	3,8	43,0	5,5	405,2	64,6	533,1	68,3	626,8	100	780,3	100
Resta del continu	1,3	0,8	1,1	0,6	82,0	48,4	89,1	46,0	5,8	3,4	10,4	5,4	80,4	47,4	93,1	48,1	169,5	100	193,7	100
Primera corona	3,2	2,2	2,7	1,4	80,6	54,8	91,0	49,2	7,9	5,4	14,2	7,7	55,5	37,7	77,1	41,7	147,2	100	184,9	100
Segona corona	10,1	3,6	8,4	2,5	137,6	49,4	150,9	45,5	16,9	6,1	30,3	9,1	113,7	40,9	142,0	42,8	278,3	100	331,6	100
Regió Metropolitana	16,4	1,3	13,7	0,9	496	40,6	533,7	35,8	54,6	4,5	97,9	6,6	654,8	53,6	845,3	56,7	1.221,8	100	1.490,6	100
Catalunya - RMB	82,8	13,4	69,0	9,8	226,8	36,7	240,9	34,3	51,8	8,4	92,9	13,2	255,8	41,4	298,9	42,6	617,2	100	701,6	100
Total de Catalunya	99,2	5,4	82,6	3,8	722,8	39,3	774,6	35,3	106,4	5,8	190,8	8,7	910,6	49,5	1.144,2	52,2	1.839,0	100	2.192,2	100

Fonts: Padró d'Habitants de 1986.

Enquesta de Població Activa 1990 i elaboració pròpia.

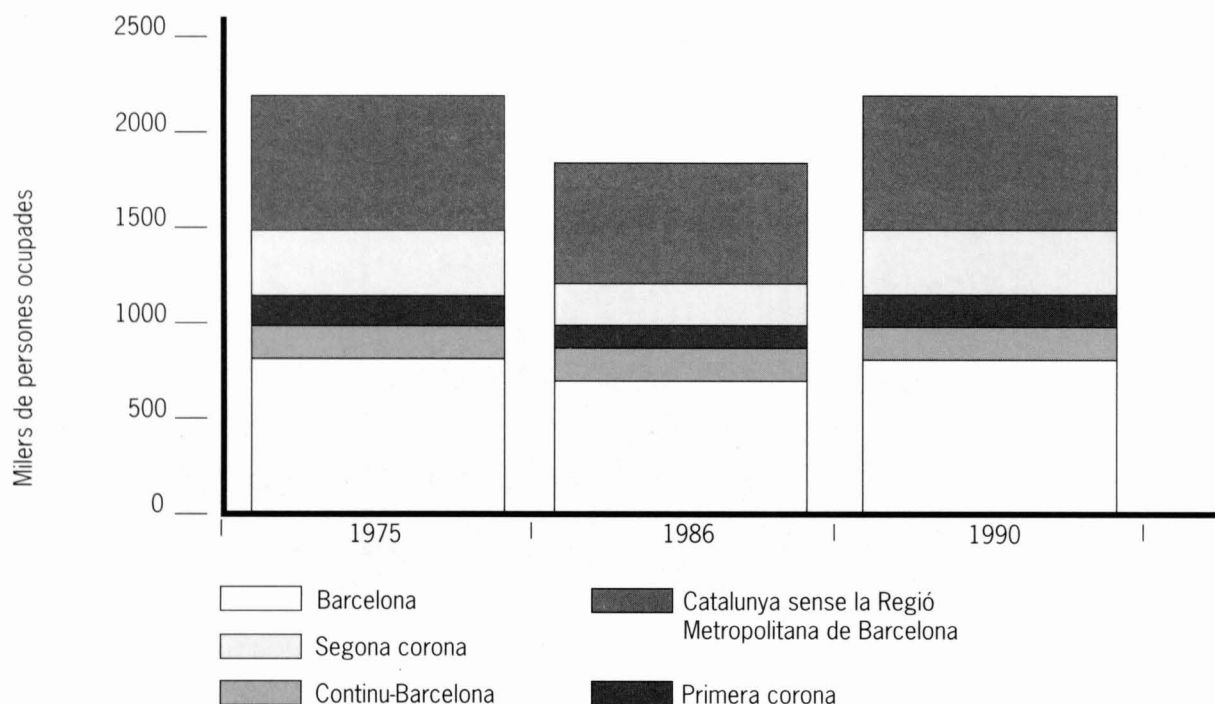
Taula 27. Evolució 1986-90 de la distribució territorial dels llocs de treball localitzats a Catalunya (en milers de persones)

Àmbits/Sectors	Agricultura				Indústria				Construcció				Serveis				Total llocs de treball			
	1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990	
	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge
Barcelona	1,8	1,8	1,5	1,8	195,8	27,1	202,7	26,2	24	22,6	43,0	22,6	405,2	44,5	533,1	46,6	626,8	34,1	780,3	35,6
Resta del continu	1,3	1,3	1,1	1,3	82,0	11,3	89,1	11,5	5,8	5,5	10,4	5,5	80,4	8,8	93,1	8,1	169,5	9,2	193,7	8,8
Primera corona	3,2	3,2	2,7	3,2	80,6	11,2	91,0	11,7	7,9	7,4	14,2	7,4	55,5	6,1	77,1	6,7	147,2	8,0	184,9	8,4
Segona corona	10,1	10,2	8,4	10,2	137,6	19,0	150,9	19,5	16,9	15,9	30,3	15,9	113,7	12,5	142,0	12,4	278,3	15,1	331,6	15,1
Regió Metropolitana	16,4	16,5	13,7	16,5	496	68,6	533,7	68,9	54,6	51,3	97,9	51,3	654,8	71,9	845,3	73,9	1.221,8	66,4	1.490,6	68,0
Catalunya - RMB	82,8	83,5	69,0	83,5	226,8	31,4	240,9	31,1	51,8	48,7	92,9	48,7	255,8	28,1	298,9	26,1	617,2	33,6	701,6	32,0
Total de Catalunya	99,2	100	82,6	100	722,8	100	774,6	100	106,4	100	190,8	100	910,6	100	1.144,2	100	1.839,0	100	2.192,2	100

Fonts: Padró d'Habitants de 1986 amb distribució proporcional dels que no hi consta sector d'activitats.

Enquesta de Població Activa 1990 i elaboració pròpia.

Figura 2. Evolució de la distribució territorial dels llocs de treball a Catalunya

Els resultats obtinguts tenen dues conseqüències territorials importants, que afecten la localització del consum de sòl i sostre terciari i la mobilitat residència treball. Si el Cens de Població de 1991 confirma les dues tendències de creixement diferencial dels llocs de treball en el municipi de Barcelona i de la residència cap a la primera corona, s'està produint un augment de la congestió de la xarxa de transport per mobilitat obligada (vegeu taules 26 i 27 i figura 2).

Les dimensions dels consum de sòl per activitat econòmica es modifica progressivament a favor del terciari, ja que els nivells d'ocupació terciària actual encara estan lluny del 59% d'Itàlia o del 62% de França. El reequilibri intern de la Regió Metropolitana depèn doncs de forma important de l'oferta de sòl per oficines i del terciari en general a la primera corona i especialment de la segona, que haurà de ser competitiva en preu i oferta de transport amb el continu i la primera corona.

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (1989); *Barcelona Econòmica*, núm 4, Àrea d'Economia i Empreses.

Ajuntament de Barcelona (1991); *Barcelona Econòmica* núm. 10, Àrea d'Economia i Empreses.

Banco de Bilbao (1988); *Renta Nacional de España y su distribución provincial 1985*.

Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación (1991); *Boletín de Estadística y Coyuntura*, núm. 161.

Capellades J. (1989); «Localització de l'activitat econòmica de la població de Catalunya 1975-1986», a *Nota d'Economia*, núm. 34, març (13-33 pp.).

Carassi, M. (1988); *Fordismo allegato in un distretto tecnologico*, ponència a la IX Conferenza Italiana di Scienze Regionali, Torí.

Castells, M. (1989); *Nuevas tecnologías y desarrollo social. Elementos de reflexión con Andalucía como punto de referencia*, ponència al Seminario Internacional sobre Política Regional en la Europa en los años 90, Madrid.

Clusa, J. (1980); *Localització industrial a la zona metropolitana de Barcelona. Proposta de Programa d'Actuació 1980-90*, Corporació Metropolitana de Barcelona.

Clusa, J. i Jané, A. (1988); *Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya. Els mercats de treball de Catalunya del 1986* (mímo), Departament de Política Territorial, Generalitat de Catalunya.

Comunidad de Madrid (1990); *Madrid Región Metropolitana. Estrategia Territorial y Actuaciones* (4 vol.), Consejería de Política Territorial.

Corporació Metropolitana de Barcelona (1983); *Análisis comparativo de la movilidad obligada 1975-1981*, Direcció de Serveis de Transports.

Cheshire, P.; Hay, D.; Carbonaro, G. i Bevan, N. (1988); *Urban Problems and Regional Policy in the European Communities*, Commission of the European Communities, Bruselas.

Departament d'Indústria (1990); «Inversió industrial registrada a Catalunya durant 1989», a *Revista d'Indústria*, núm. 12, suplement núm. 5.

Esteban, J. (1991); «El fet metropolità», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 6 (15-30 pp.).

Esteban, M. (1990); «Distribució geogràfica de la mobilitat per treball a la Regió Metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (98-108 pp.).

Esteban, M. (1989); «Distribució de la mobilitat per treball a la Regió Metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball», *Documents d'Anàlisi Territorial*, núm. 3, Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona.

Ferrer, A. i Nello, O. (1991); «Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3 (9-30 pp.).

Forn, M. i Pascual, Josep M. (1991); «Aproximació a l'impacte de l'Acta Única Europea en el sistema productiu. El paper de Barcelona i la competitivitat de Catalunya», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3 (45-72 pp.).

Generalitat de Catalunya (1978); *Dades de mobilitat obligada per motiu de treball i d'estudi a les comarques de Catalunya*, Direcció General de Transports del Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

Generalitat de Catalunya (1988); Dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya (mimeo), Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

Generalitat de Catalunya (1991); *Programa de Desenvolupament Econòmic 1992-1995*, Departament d'Economia i Finances.

Guinjoan, M. i Hernández, J.M. (1989); «Reindustrialització del Cinturó Industrial de Barcelona (1985-1988)», a *Nota d'Economia*, març, núm. 34 (53-68 pp.).

Guinjoan, M. (1989); «Elements de perfil tecnològic de la reindustrialització» a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (14-22 pp.).

Isla, M.; Ripoll, E.; Soy, A. i Ursa, Y. (1989); «Dinámica y localización de las actividades de oficina: el caso de Barcelona», a *Ciudad y Territorio*, núm. 80-2/1990 (75-88 pp.).

Llarch, E. (1989); «El moment econòmic de Barcelona», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (46-50 pp.).

Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona (1992); «Conjuntura demogràfica i socio-econòmica a la Regió Metropolitana de Barcelona 1981-1990», a *Documents d'Anàlisi Territorial*, núm. 4.

Parellada, M.; Costa, A. i Güell, X. (1990); «Economia i territori: vers un model de creixement equilibrat?», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 13 (107-121 pp.).

Parellada, M. (1990); «Actividad económica y territorio», a Parellada, M. (dir), *Estructura Econòmica de Cataluña* (379-402 pp.). Madrid, Espasa Calpe.

Serra, J. (1989); «La població de l'Àrea metropolitana de Barcelona any 1986», a *Documents d'Anàlisi Territorial*, núm. 1, Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Serra, J. (1991); «La ciutat metropolitana: delimitacions, desconcentracions, desequilibris», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 6 (31-52 pp.).

Tarragó, M. (1991); *Informe sobre el mercat d'oficines a la ciutat de Barcelona* (mimeo), Àrea d'Economia i Empreses, Ajuntament de Barcelona.

Trullén, J. (1991); «El planejament territorial de la Regió I des d'una perspectiva econòmica: cap a un nou model de desenvolupament econòmic i social de l'Àrea Metropolitana de Barcelona», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3. (31-44 pp.).

Trullén, J.; Matas, A.; Roig, J.L.; Farran, LL.; Puig, L. i Santigosa, A. (1989); «Canvi econòmic durant la crisi a l'Àrea metropolitana de Barcelona: una aproximació territorial», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (68-79 pp.).

Ybarra, J.A. (1991); «Formaciones económicas en contextos de cambio y distritos industriales en España (el caso del País Valenciano)», *Revista de Estudios Regionales*, mayo-junio, núm. 30 (57-80 pp.).

LA CONSTRUCCIÓ URBANA DE LES ACTIVITATS
A LA PRIMERA CORONA METROPOLITANA.
EL CAS DEL BAIX LLOBREGAT I L'HOSPITALET

MIQUEL ROA
Arquitecte

1. Introducció

2. Els poligons industrials: planejament, infraestructures i dinàmiques de desenvolupament.

3. Planejament parcial i model industrial: Quins problemes?

LA CONSTRUCCIÓ URBANA DE LES ACTIVITATS A LA PRIMERA CORONA METROPOLITANA. EL CAS DEL BAIX LLOBREGAT I L'HOSPITALET

1. Introducció

Les dades de població i activitat econòmica a la primera corona metropolitana, en els darrers anys, semblen indicar un fre del seu creixement? Està ja el primer cinturó de Barcelona saturat com la ciutat central? Es dona un procés de terciarització creixent a costa de la indústria i la residència? Com s'ha desenvolupat la construcció urbana de les activitats econòmiques en els darrers anys i quines són les perspectives de futur?

Per contestar a aquestes preguntes hem estudiat un teixit metropolità prou significatiu: el Baix Llobregat Sud i l'Hospitalet.

Ens referim a un territori de 17 municipis, 230 km² i uns 790.000 habitants (la CMB tenia 26 municipis, 380 km², i 1.350.000 habitants sense Barcelona).

L'Hospitalet, enganxat a Barcelona, amb 280.000 habitants, 12 km² i una densitat d'uns 23.000 habitants per km², ha tingut un alt creixement demogràfic al llarg dels tres primers quarts de segle (4.948 habitants el 1900, 71.500 el 1950 i 270.000 el 1975).

El Baix Llobregat Sud, amb dues subcomarques: l'Oriental (entre el riu i Barcelona) amb 7 municipis (el Papiol, Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí i Cornellà de Llobregat), 230.000 habitants i 62 km² (3.700 habitants/km²); i l'Occidental amb 9 municipis (Castelldefels, Gavà, Viladecans, Sant Boi de Llobregat, Pallegà, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló i Sant Climent de Llobregat) 280.000 habitants i 153 km² (1.500 habitants/km²). La menor densitat de la comarca Occidental és deguda a la importància del sòl agrícola i del parc del Garraf, així com a un menor nivell d'ocupació urbana.

Ambdues subcomarques s'han desenvolupat amb ritmes similars: l'Oriental tenia 13.700 habitants el 1900, 37.500 el 1950 i 216.500 el 1975; i l'Occidental tenia 13.800 habitants el 1900, 41.000 el 1950 i 231.000 el 1975. Amb un període de forta expansió, 1950-75, que canvia radicalment de signe en el període 1975-90.

2. Els polígons industrials: planejament, infraestructures i dinàmiques de desenvolupament

Desde els anys 1986-87 fins al període 1990-91 s'han aprovat en el territori d'estudi plans parcials de polígons industrials amb una superfície total de 925 ha (325 ha a l'Hospitalet, 150 ha al Baix Llobregat Oriental i 450 ha al Baix Llobregat Occidental) i un sostre industrial potencial de 5,4 milions de m² (2,2 milions a l'Hospitalet, 1,1 milió al Baix Llobregat Oriental i 2,1 milions al Baix Llobregat Occidental). El sòl industrial endegat al llarg dels darrers tres o quatre anys és quasi el doble de l'existent anteriorment.

Si efectivament s'executen els polígons industrials planejats, la industrialització en els darrers anys vuitanta i els noranta serà la més important de la història del Baix Llobregat Sud i de l'Hospitalet.

Apostariem que no hi ha cap metròpoli europea que estigui tenint una transformació similar. Efectivament, les primeres corones de les metròpolis europees estan ja ocupades en un alt percentatge i els processos són més de transformació dels teixits industrials existents que de noves extensions. Com és possible un fenomen tan singular a Barcelona?

L'origen de la indústria moderna a la comarca té lloc a la segona dècada del segle, amb les implantacions de tres noves factories: la Siemens a Cornellà, la Paperera al Prat i la Roca a Gavà.

La Siemens penja del ferrocarril interior, de la carretera comarcal Sant Feliu de Llobregat-plaça d'Espanya i de la carretera d'Esplugues. La Paperera i la Roca se situen a la traça del tren de la costa, la primera en relació amb la Gran Via i la segona amb la carretera comarcal Castelldefels-Sant Boi de Llobregat. La Gran Via i la carretera d'Esplugues van ser les dues obres d'infraestructura més significatives d'aquest període.

La proximitat a Barcelona, la connexió per ferrocarril, les incipients comunicacions per carretera, la

disponibilitat d'aigua (el riu i el subalvi del delta) i el pas de les grans línies elèctriques que baixen des del Pirineu Oriental, van estar factors claus en aquestes tres localitzacions singulars.

En el període de la forta expansió demogràfica 1950-75, la indústria s'independitza més de la relació directa amb el tren i es desenvolupen uns incipients nuclis industrials entorn a la carretera de la Bordeta entre l'Hospitalet i Cornellà, a la zona d'Almeda; darrera de la Siemens el Polígon Font Santa; el Polígon el Gallo a Esplugues, penjant també de la carretera d'Esplugues, i entorn a la N-II entre Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei; totes aquestes implantacions a la subcomarca Oriental i l'Hospitalet.

Entorn a la carretera de Castelledefels-Sant Boi de Llobregat apareixen dos nuclis industrials: l'extensió de la Roca a Gavà-Viladecans i el Polígon Bullidor-Fonollar a Sant Boi de Llobregat; aquests a la subcomarca Occidental.

Al final d'aquest segon període 1950-75 es construeixen dues noves infraestructures: l'autovia de Castelledefels i l'A-2. Un cúmul de factors que treu interès a la localització industrial en el sector: encara zones inundables a Cornellà, l'Hospitalet i el Prat (recordem la gran riuada de 1972), molt insuficients comunicacions per carretera, quasi inexistent transport públic per via fèrria, inici de la degradació de la reserva aquífera del subalvi deltaic, inici dels conflictes ecològics indústria-habitatge, alt nivell de conflictivitat laboral etc., fan que la crisi econòmica tingui a la zona una especial repercussió.

L'any 1976 s'aprova el Pla General Metropolità de Barcelona, que dona un modern marc de planejament al conjunt de la primera corona metropolitana i a la ciutat central; però no és fins als anys 1986-87 que comencen a aprovar-se plans parcials industrials a la zona. I de sobte, en tres o quatre anys es planifica el doble de sòl que hi havia. Quins són els motius?

1. Els nous consistoris democràtics s'ocupen en els dos primers mandats d'urbanitzar i equipar els creixements residencials del període ante-

rior (1950-75), amb unes economies municipals molt limitades. Fins ben entrada la segona meitat dels anys vuitanta, la inversió pública estatal en infraestructures és pràcticament inexistent i la privada en residència i indústria té la mateixa tònica.

2. Al llarg del període 1975-90 es construeixen algunes infraestructures que possibilitaran noves expansions industrials: la canalització del riu fins al pont de Mercabarna, l'autovia del Litoral, el cobriment del carrilet en el tram l'Hospitalet-Cornellà i l'arribada del metro a Cornellà.

3. Els Jocs Olímpics han estat, sembla, els impulsors de les noves infraestructures en construcció: el segon cinturó entre el Diagonal i el Prat i l'autovia del Garraf.

4. Una vegada superada la fase d'urbanització i equipament, els consistoris municipals reinicien, entorn els anys 1985-86, la preocupació del desenvolupament industrial al caliu de la bonança econòmica, les noves infraestructures construïdes i les previstes d'executar abans de 1992.

5. La CMB té l'encert de crear els EPI, Eixos de Promoció Industrial, que tenen per objecte el planejament i la gestió dels polígons industrials previstos en el Pla General Metropolità. En la zona es creen tres EPI: Cornellà-l'Hospitalet, Molins-Sant Feliu i Castelledefels-Gavà-Viladecans-Sant Boi de Llobregat.

Els anteriors són els motius, al nostre criteri, que expliquen la singular situació industrial del territori objecte d'estudi. A més, cal destacar l'endarreriment històric en la instal·lació d'una sèrie d'infraestructures: canalització del riu, autovia del Litoral, segon cinturó de Ronda i autovia del Garraf, que arriben amb dues dècades de retard respecte a les necessitats de l'àrea i en relació amb altres infraestructures de caire similar en altres metròpolis europees.

En el moment actual està tenint lloc un procés de desenvolupament ràpid de l'Eix Cornellà-l'Hospitalet

entorn a la carretera de la Bordeta i al Camí del Mig; així mateix està en fase molt avançada la construcció de l'Eix Molins-Sant Feliu entorn a la N-II i a la seva variant.

Curiosament, en el sector oriental resta desenvolupar la zona més propera a Barcelona: els polígons Pedrosa i Gran Via Sud, situats entre la Gran Via i l'autovia del Litoral. Les llargues indecisions respecte als usos comercials i terciaris del Polígon Pedrosa i després del seu possible ús final, amb un constant «grinyolar» entre l'Administració local i l'autonòmica, han frenat el desenvolupament del Polígon Pedrosa. Les anteriors dificultats, més la manca d'infraestructures que saltin la barrera ferroviària des de l'autovia del Litoral, han retardat el desenvolupament del Polígon Gran Via Sud. Ambdós polígons, superades les dificultats, estan iniciant el seu procés de construcció.

En la subcomarca Occidental, la desaparició de l'EPI s'ha produït en un moment en què els processos de gestió encara no estaven llançats. Els esforços dels municipis, la creació de la Mancomunitat Viladecans-Sant Boi de Llobregat i les accions de l'Incasol sembla que aniran desbloquejant l'Eix.

Al costat d'aquests nous desenvolupaments es donen recessions dels petits polígons existents, especialment per la competència habitatge-indústria; el Polígon El Gallo a Esplugues o el Polígon Font Santa a Sant Joan Despí en serien casos paradigmàtics.

3. Planejament parcial i model industrial: quins problemes?

Hi ha problemes sobre el model industrial que el planejament parcial proposa, que en molt casos respon a polígons industrials tradicionals que fa més de dues dècades que no se'n fan a les metròpolis europees.

— Parcel·lació intensiva i edificació extensiva. Naus d'una planta entre mitgeres en teixits urbans molt compactes amb problemes d'aparcament de cotxes i sobretot de camions, amb majoria de naus sense molls de càrrega i descàrrega, amb el consegüent increment de fricció de tràfic; per contra, amb edificacions d'una sola planta amb un petit altell d'oficines, en lloc d'una major densitat i racionalitat de l'edifici en dues plantes. El Polígon de l'Incasol de Cornellà seria un exemple paradigmàtic d'aquest tipus de problema.

— Problemes de flexibilitat d'usos. L'antiguitat del PGM-76 i la resistència de la Direcció General d'Urbanisme a una modernització de la normativa industrial està donant una excessiva rigidesa d'usos, amb moltes dificultats per incorporar-hi activitats d'oficines o de comerç propis dels parcs d'activitats europeus.

— Hi ha, encara, problemes de qualitat de la urbanització, enjardinament de zones verdes, de realització d'equipaments, de qualitat de l'edificació i fins i tot de control d'usos ecològicament no tolerables en els entorns urbans on se situen les noves zones industrials.

Tot i havent millorat molt, les noves zones industrials endegades encara no desenvolupen eficaçment les possibilitats que la seva singular centralitat els ofereix. És d'esperar que els nous polígons encara no construïts milloraran la pròpia concepció i la qualitat d'execució, condició necessària per a l'èxit de la nova industrialització del Baix Llobregat i l'Hospitalet.

Sent importants els fenòmens d'implantació terciària, ens ha semblat, en aquestes notes, més adient destacar la singularitat del fenomen industrial. En altres ocasions podrem parlar del fenomen terciari que també hem estudiat.

PROBLEMÀTICA URBANÍSTICA DEL PROCÉS
DE TERCIARITZACIÓ AL CENTRE DE LA CIUTAT

Conferència pronunciada al Seminari de Dret Local,
organitzat per la Federació de Municipis de Catalunya (gener de 1992)

AMADOR FERRER

Arquitecte. Director de Serveis de Control de l'Edificació. Ajuntament de Barcelona

SUMARI

1. Canvis recents en l'estructura de l'ocupació	5. El tractament del terciari en el planejament urbanístic
2. La ciutat central: les transformacions en curs	6. Les Àrees de Nova Centralitat: balanç i perspectives
3. Terciari i ciutat (I): l'edifici d'oficines	Bibliografia
4. Terciari i ciutat (II): els centres direccionals	

PROBLEMÀTICA URBANÍSTICA DEL PROCÉS DE TERCIALIZACIÓ AL CENTRE DE LA CIUTAT

1. Canvis recents en l'estructura de l'ocupació

Per a l'anàlisi dels darrers 10 anys cal partir de la crisi de 1973. Aquesta crisi ha tingut uns efectes molt importants en l'àrea metropolitana de Barcelona, que han suposat la pèrdua del 18,5% del total de llocs de treball, entre els anys 1970 i 1985. L'índex de desocupació de la població activa va arribar a ser del 20% en els pitjors anys del període. Ara bé, la destrucció de llocs de treball no va ser uniforme en els diferents sectors econòmics: les diferències expliquen molt clarament el que ha succeït. Així, en el sector industrial, la pèrdua de llocs de treball arriba a ser del 29,9%; en el sector de la construcció, sempre sensible als canvis econòmics, la pèrdua és molt important, del 67,2%; per contra, el sector serveis no resulta tan afectat, i fins i tot augmenta en un 26,7% el nombre de llocs de treball en el mateix període.

La distribució espacial dels llocs de treball en els sectors industrial i serveis per a Barcelona i per a l'àrea metropolitana entre els anys 1970 i 1985 és un altre indicador significatiu. Barcelona-ciutat perd pes relatiu —del 55,59% al 46,22%— en el sector industrial, mentre que aquest augmenta el seu pes a l'àrea metropolitana. En el sector serveis, la ciutat central manté encara un pes molt significatiu el 1985: el 73,34% del total de llocs de treball. El sector serveis també augmenta a l'àrea metropolitana. Si ens fixem en les xifres totals, veurem com la ciutat de Barcelona perd pes en el conjunt de l'activitat econòmica, en tant que la primera i segona corones metropolitanes manifesten augments clars (A. Ferrer/O. Nel-lo, 1991).

Aquesta situació s'explica més bé si atenem també a les xifres de la població en cada àmbit. En síntesi, el centre de la ciutat (Ciutat Vella i Eixample), que tenia 550.000 habitants el 1950, passa a tenir-ne només 386.636 l'any 1980. La resta del municipi de Barcelona guanya en el mateix període uns 635.000 habitants. La perifèria metropolitana en guanya més d'un mil·lioni, passant de 265.000 habitants en 1950 a més d'1.340.000 el 1980.

El creixement del conjunt del municipi de Barcelona, que va ser molt important en els anys cinquanta i seixanta, cau ràpidament en els anys setanta, fins arribar a una taxa de creixement zero i, finalment, iniciar un moviment regressiu que s'ha perllongat al llarg de tota la dècada dels vuitanta. La pèrdua absoluta de població va ser superior als 50.000 habitants el quinquenni 1981-85 i, segons es dedueix de les primeres xifres del nou cens, han estat encara més grans en el quinquenni 1986-90.

Per a l'àrea metropolitana, que va continuar guanyant població al llarg dels anys setanta i només es va estabilitzar a començaments dels vuitanta, les darreres xifres indiquen una certa recuperació demogràfica.

El conjunt d'aquestes dades indica doncs una pèrdua de pes de la ciutat de Barcelona respecte de l'àrea metropolitana, que seria encara més gran si atenguéssim les xifres referides a la Regió Metropolitana. Per exemple, la pèrdua de pes poblacional entre 1950 i 1990 és de més del 30% (del 83,4% al 52,9%).

Aquest procés es va donar molt abans i en major escala a la majoria de les ciutats americanes. El pes de les àrees centrals, especialment a les grans ciutats industrials de la costa Est, va decreixer progressivament desde la Segona Guerra Mundial fins arribar a moments d'absoluta crisi a finals del seixanta. Paral·lelament, el suburbi metropolità va experimentar un creixement impressionant. L'evolució última d'aquestes grans ciutats, ara anomenades «postindustrials», és tema d'estudi i anàlisi permanent (Salamon, 1990).

2. La ciutat central: les transformacions en curs

Les anteriors consideracions es podrien resumir de la següent forma:

- a) L'ocupació industrial perd importància en tota l'àrea metropolitana.
- b) L'activitat industrial es descentralitza a favor de la primera i segona corones metropolitanes.

c) L'ocupació terciària es manté fortament centralitzada, tot i que augmenta lleugerament la seva importància a l'àrea metropolitana.

Aquests factors tenen, naturalment, una traducció física. Constitueixen el marc en el qual tenen lloc les transformacions que afecten la ciutat central. La tensió a la qual aquesta és sotmesa porta a la necessitat de trobar alternatives.

Quines són, doncs, les implicacions per al centre de Barcelona? La localització del terciari, dels edificis d'oficines, ha oscil·lat històricament entre la recerca de la funcionalitat (accessibilitat, aparcament, economies d'escala) i el factor de posició-prestigi (localització central, imatge empresarial).

En un estudi realitzat recentment (A. Ferrer, 1989) hem calculat l'estoc de sostre destinat a oficines a Barcelona i la part que es concentra a la zona central. Així, el sostre total destinat a oficines a Barcelona és de 2.941.000 m², dels quals 1.352.083 m² són a l'Eixample. És a dir, l'Eixample conté el 46% del total. Aquesta xifra no inclou les transformacions d'habitatges a despatxos professionals i altres activitats terciàries incontrolades.

El ritme de construcció de sostre per a oficines és de l'ordre dels 70.000 m² anuals als anys seixanta, xifra que baixa a uns 57.000 m² amb la crisi entre 1971 i 1975. Però, a conseqüència de l'aprovació del Pla General, augmenta fins a una mitjana anual de 146.000 m² entre 1976 i 1982. A partir d'aquest any, se situa de nou sobre els 56.000 m² anuals, excepte en els darrers dos anys en els quals l'impuls olímpic es tradueix en un augment considerable. El percentatge que ha anat a parar a l'Eixample ha oscil·lat, segons els anys, entre el 30% i el 50%. L'Eixample és, avui, l'àrea de major concentració terciària de l'àrea metropolitana.

La concentració d'oficines a l'Eixample és l'origen de les transformacions estructurals més recents. Certes àrees de l'Eixample han travessat ja un llindar a partir del qual els canvis són irreversibles: això es manifesta clarament en els usos de les plantes baixes, en la

utilització de l'espai públic a les diferents hores del dia, o en l'augment de la perillositat urbana. És necessari, doncs, definir el model de centre ciutat al que volem arribar.

3. Terciari i ciutat (I): l'edifici d'oficines

Els edificis d'oficines tenen el seu origen en l'especialització d'una part de l'espais de producció (naus industrials o llocs de treball) per a feines administratives. En un primer moment —deixant al marge les oficines de l'Administració pública així com les bancàries i les lligades a activitats culturals—, les oficines del terciari industrial estan situades dins del lloc de producció. Més tard, una major especialització de les feines administratives es tradueix en la independització de l'oficina i la construcció d'edificis amb aquest ús exclusiu.

Els edificis d'oficines es construeixen per satisfer les necessitats d'una determinada empresa o bé per a un nombre d'empreses o activitats inicialment desconegudes. En aquest segon cas, l'edifici es lloga o es ven per m² de sostre.

Aquesta és una història que pot començar a Londres, amb la construcció del County Fire Office, de R. Abraham (1819), situat a Regent Street, al qual segueixen altres edificis per a companyies d'assegurances i empreses industrials al centre de Londres, al llarg de la segona meitat del segle XIX. Per exemple, el Westminster Fire Office (1829) a Covent Garden, o el Westminster Insurance Co. (1832) a Strand.

El primer edifici d'oficines per ser llogat per metre quadrat apareix l'any 1823, també a Londres. A partir d'aquest moment, la idea es generalitza i s'estén a les ciutats nord-americanes. La utilització del ferro en l'estructura de l'edifici permet alliberar la planta i dona un gran impuls a aquest tipus d'edificis. La tipologia de l'edifici d'oficines es fixa en aquest moment; bàsicament, és la mateixa que ha perdurat fins avui.

De la primera època poden esmentar el Land Little Building (1897), de Burnham, a Filadèlfia, o el Marshall Field Wholesale, (1987) de Richardson, i el Guaranty

Building (1894), de Sullivan, ambdós a Chicago. L'edifici d'oficines és la construcció més emblemàtica de l'Escola de Chicago; en el període 1875-1925, només en aquesta ciutat se'n construeixen centenars, especialment els anys deu i vint, quan les condicions econòmiques foren més favorables. Amb la gran crisi de 1929 es produeix la demolició en massa d'aquests edificis, que afecta fins i tot a alguns de gran qualitat (Carl W. Condit, 1952, 1973 i 1974).

Una segona època d'aquest fenomen a la ciutat nord-americana es pot centrar en la construcció del Rockefeller Center (1931-40), entre els carrers 48 i 50, i entre la quinta i sexta avingudes, a Nova York, que representa un important salt d'escala i l'aparició d'una àrea urbana especialitzada (R. Stern, 1987).

Els anys cinquanta, l'aparició d'edificis tan significatius com la Lever House (1950-52), de Skidmore, Owings i Merrill, o el Seagram Building (1958), de Mies, a Park Avenue, amb la introducció del mur cortina, marca una nova etapa. A Europa, val la pena recordar l'experiment de la Torre Velasca (1956-58) de BBPR, a Milà, que tempteja les possibilitats de convivència de la residència amb les oficines. Del mateix moment és l'edifici Pirelli (1955-56), de Ponti, també a Milà.

Els anys setanta s'obre un període nou en el qual la dimensió de l'edifici s'engrandeix, aprofitant els recursos de la tècnica. Recordem el Hancock Center (1970), de SOM, a Chicago; el World Trade Center (1970-77), de Yamasaki, a Nova York, o la Sears Tower (1970-74), de SOM, també a Chicago. La planta tipus continua sent, essencialment, la mateixa. L'evolució s'ha produït sobre tot en els tancaments, les instal·lacions i la tecnologia.

4. Terciari i ciutat (II): els centres direccionals

De l'edifici d'oficines es passa al que podríem denominar l'àrea de concentració terciària. Aquesta adopta models diferents als Estats Units i a Europa. En el primer cas, és coincident amb el centre de la ciutat (Central Business District). A Europa, el concepte apareix més tard, a partir dels anys cinquanta; a

causa de la major consolidació històrica de les ciutats europees, la resistència a la transformació del centre és també més gran, la qual cosa porta a la recerca d'alternatives.

El primer intent és el que conté el Piano Regolatore Milanesc (PIM) de 1951, en preveure un espai per a la localització del terciari fora del centre urbà, al qual denomina centre direccional.

A partir de la proposta de Milà, la majoria dels Plans Generals que s'aproven a Itàlia als anys seixanta inclouen un centre direccional (Torí 1959, Pàdua 1959, Bolonya 1964, etc.). En el cas de Roma, l'EUR existia ja des de 1942, encara que havia estat concebuda inicialment com a àrea per a ministeris, museus i grans institucions públiques.

Pocs d'aquests projectes arriben a fer-se realitat. L'àrea reservada per al Centre Direccional de Milà constitueix encara un gran buit urbà, en el qual només s'han localitzat uns pocs edificis. En el cas de Torí, el concurs celebrat l'any 1963 va permetre, si més no, aprofundir en les alternatives projectuals. El projecte de Ludovico Quaroni ha quedat com un dels més aconseguits en relació amb la idea de centre direccional en aquell moment. L'EUR de Roma, per últim, ha anat evolucionant, tot millorant la comunicació amb el centre i afavorint l'entrada d'altres usos i activitats (C. Aymonino, P. Giordani, 1967).

Una experiència emblemàtica de centre direccional és la Défense de París. Per les seves característiques de grandària i posició, seria comparable a l'EUR de Roma. La diferència rau sobretot en la bona comunicació amb el centre tradicional de la ciutat (metro i RER). La Défense va tenir un primer moment bastant bo, després un període de paralització i, finalment, una arrencada impressionant en els darrers sis o set anys. Possiblement, l'èxit de la Défense deu molt a l'enteniment de la necessitat d'una comunicació ràpida i eficient amb el centre de la ciutat (N. Ebenson 1979).

La crítica a aquesta idea de centre direccional va començar ja als anys setanta, posant èmfasi en les dificultats derivades de la unitarietat i rigidesa de

l'actuació, l'excessiva autonomia i independència respecte de la ciutat, l'excessiva especialització, els problemes de manteniment, etc. L'encert, en part, d'aquesta crítica, juntament amb les noves condicions i idees urbanístiques, ha portat a una diversificació del model inicial.

5. El tractament del terciari en el planejament urbanístic

A Barcelona, la idea de centre direccional apareix per primera vegada al Pla Director de l'Àrea metropolitana de 1968, recollint el debat italià. Anteriorment, el planejament urbanístic no havia tractat de forma específica el tema del terciari. El Pla Comarcal de 1953, per exemple, ni tan sols inclou l'ús d'oficines com a tal, sinó que l'inclou dins de la categoria general d'«usos públics», juntament amb els hotels, el comerç i els equipaments. Naturalment, no existeix cap previsió pel que fa a alternatives de localització del terciari. Aquest és un problema inexistent fins a finals dels seixanta.

El Pla General Metropolità de 1976 recull les idees del Pla Director i les concreta. El Pla preveu cinc àrees direccionals en diferents llocs de l'àrea metropolitana pròxima: Sant Andreu/Meridiana (17 ha), Litoral/Provençana (22 ha), Sant Joan Despí (55 ha), el Prat (230 ha) i Sant Cugat/Cerdanyola (624 ha). Aquesta reserva representa un enorme potencial, que en gran part ha estat incorporat a les propostes urbanístiques més recents. D'altra banda el Pla organitza aquestes àrees a partir d'una certa especialització funcional.

L'opció més important del Pla General Metropolità és la del centre direccional de Sant Cugat-Cerdanyola, de gran extensió superficial. Cal comparar les 624 ha previstes amb les 110 ha de Milà, les 70 de Torí, les 85 de la Défense de París o les 430 ha de l'EUR de Roma.

El model de Sant Cugat-Cerdanyola és el d'un centre direccional únic, alternatiu al centre de la ciutat, similar a la idea de la Défense, però més gran, més allunyat i més mal comunicat. La seva concreció en

un projecte ha estat sempre fluctuant i indecisa. Les crítiques han estat presents des del primer moment i han emfasitzat la grandària excessiva, la llunyania del centre, el problema del transport, l'autonomia i rigidesa de l'actuació, el previsible caràcter monolític i la manca de coordinació entre actuacions. Les temptatives de projecte han estat sempre frustrades.

L'evolució de l'àrea de Sant Cugat-Cerdanyola és prou coneguda: s'han instal·lat alguns grans equipaments i algunes empreses (la Universitat Autònoma, l'Hospital General de Catalunya, la Catalana d'Assurances) de forma aïllada i sense respondre a un plantejament de conjunt. En un altre moment, és la Vila Olímpica de Barcelona. Finalment, s'hi situa el Parc Tecnològic del Vallès; un tipus d'activitat no previst en els centres direccionals, però que respon bastant bé als canvis experimentats en el sector industrial de punta. Tot i que, en un principi, les activitats que s'hi han localitzat no responen exactament a la idea de parc tecnològic, aquesta opció sembla molt vàlida per a l'àrea de l'antic centre direccional, tenint en compte la proximitat dels centres d'investigació universitaris i les condicions del lloc.

6. Les Àrees de Nova Centralitat: balanç i perspectives

En front d'aquesta idea monocèntrica, que provenia del Pla General Metropolità, a Barcelona s'ha desenvolupat un Pla d'Àrees de Nova Centralitat, que proposa no una àrea única, sinó una sèrie de sectors de grandària mitjana capaços de recollir la demanda de sol per activitats terciàries. El pla selecciona àrees que ja tenien una destinació singular en el planejament o que estaven ocupades per usos en procés de transformació, o constituïen buits urbans. Totes elles situades a la perifèria de l'Eixample.

Es proposa una certa especialització funcional, capaç de caracteritzar cada una de les àrees, encara que totes elles tenen una forta component terciària. Les quatre àrees olímpiques s'afegeixen al pla per tal d'anar configurant el seu futur després dels Jocs. D'altra banda es tracta de peces urbanes per a les quals es planteja de seguida una idea arquitectònica

molt forta, amb una imatge formal definida des del primer moment; els plans sectorials i els projectes d'execució es van redactar simultàniament, en molts casos, al propi pla. Finalment, per la seva posició urbana, es tracta d'àrees amb una forta connexió amb la ciutat, sense problemes de transport i comunicació (Ajuntament de Barcelona, 1987).

En definitiva, el Pla d'Àrees de Nova Centralitat constitueix, en la mesura que pugui absorbir la demanda existent, l'alternativa real a la terciarització excessiva de l'Eixample. És evident, això no obstant, que cal un segon Pla d'aquestes característiques a escala metropolitana, a partir de les temptatives i propostes ja existents.

L'evolució de les cinc àrees més dinàmiques (Diagonal/Sarrià, Tarragona/Espanya, Renfe/Meridiana, Port urbà i plaça Cerdà) demostra que una part important de la demanda ha optat efectivament, si ens atenem a les llicències d'obres sol·licitades, per aquesta localització.

Això és molt important, perquè implica disposar d'una alternativa real per a la localització dels usos terciaris a la ciutat, competitiva respecte de l'Eixample i altres àrees centrals. A partir d'aquesta premissa poden plantejar-se polítiques de dissuasió o control respecte de determinats usos en aquests sectors centrals, en la mesura que responguin als objectius urbanístics. Si la idea és un centre ciutat mixte (a la vegada terciari, comercial i residencial), aleshores no hi ha dubte que cal protegir els usos més dèbils en el mercat (residència i cert comerç) i restringir els més forts (terciaris i complementaris). La gamma de possibles mesures és molt àmplia: des de la «zona verde» proposada l'any 1982 per al Pla de Madrid, en la qual es prohibia el nou ús d'oficines (aquesta zona s'estenia des de la plaça de Castilla fins a Atocha, i des de Ventas fins a la Casa de Campo), passant pels «senyals d'alerta» proposats per altres plans generals (basats en la limitació percentual del sostre destinat a oficines en les illes centrals) o la distinció del usos admesos en les primeres i últimes plantes dels edificis de l'àrea central, fins arribar a les mesures indirectes que ha anat aplicant fins ara l'Ajuntament

de Barcelona (involucrant criteris de funcionalitat o de protecció del patrimoni arquitectònic com a part constituent del control de l'ús).

L'assumpte dels usos al centre de la ciutat cal afrontar-lo directament, en funció d'uns objectius urbanístics generals i d'un model de ciutat. El centre no és una part qualsevol de la ciutat: tota opció urbanística sobre el centre —l'absència d'opcions és també una opció— té repercussions molt importants sobre la ciutat sencera. L'experiència comparada de les ciutats europees i nord-americanes ens mostra amb molta claredat quins poden ser els resultats futurs de la nostra acció d'avui.

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (1987); *Àrees de nova centralitat*, Barcelona.

Aymonino, Carlo; Egordiani, Pierluigi (1967); *I Centri Direzionali*, Bari.

Condit, Carl W. (1952); *The Chicago School of Architecture. A History of Commercial and Public Building in the Chicago Area, 1875-1925*. Chicago, The University of Chicago Press.

Condit, Carl W. (1973); *Chicago 1910-29*, Chicago i Londres, The University of Chicago Press.

Condit, Carl W. (1974); *Chicago, 1930-70*, Chicago i Londres, The University of Chicago Press.

Evenson, Norma (1979); *Paris: a century of change, 1878-1978*, New Haven i Londres, Yale University Press.

Ferrer, Amador (1989); «La construcció d'edificis a l'Eixample (1988-1989)», a *Barcelona Economica* núm. 6, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Ferrer, Amador; Nel-lo, Oriol (1991); «Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3, Barcelona.

Salamon, Lester M. (1990); *The future of the Industrial City: The Challenge of Economic Change in America and Europe*, Baltimore, The Johns Hopkins University.

Stern, Robert A.M. (1987); *New York 1930. Architecture and Urbanism between the two World Wars*, Nova York, Rizzoli.

AVANÇ DE PROPOSTES PER AL PLANEJAMENT TERRITORIAL
DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

JULI ESTEBAN

*Arquitecte. Director de Serveis d'Ordenació Urbanística de la Mancomunitat de Municipis
de l'Àrea metropolitana de Barcelona*

1. Introducció

2. Vertebració viària

3. Sistema nodal metropolità

- 3.1. Àrees de Nova Centralitat
- 3.2. Centrals integrades de mercaderies i centres intermodals
- 3.3. Reserves de sòl de nova accessibilitat

4. Sistema de transport públic: ferrocarril

- 4.1. Nous trams de completesa
- 4.2. Variacions de traçat
- 4.3. Millora de la coordinació entre traçats de distintes línies
- 4.4. Sistema complementari d'aparcaments d'intercanvi.

5. Habitatge

- 5.1. Producció de nou sòl residencial
- 5.2. Conversió de residència secundària a permanent
- 5.3. «Rehabilitació» dels teixits residencials
- 5.4. Transformació d'àrees urbanes

6. Sòl per a indústria i activitats econòmiques

7. Medi natural i lleure

- 7.1. Els rius
- 7.2. El separador central del Vallès Occidental
- 7.3. Els separadors del Maresme
- 7.4. El sòl no urbanitzable com a àrea territorial

8. L'ordenació d'àrees clau

AVANÇ DE PROPOSTES PER AL PLANEJAMENT TERRITORIAL DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

1. Introducció

La formulació de planejament de tipus urbanístic o territorial sol adequar-se a la metodologia habitual que comprèn els successius passos d'informació-objectiu-alternatives-propostes. Subratllem que aquest mètode adquireix una creixent importància a mesura que l'escala del planejament augmenta, a causa de la més gran complexitat temàtica tractada.

Sense qüestionar la pertinència d'aquest mètode, que és l'adoptat en la redacció en curs del Pla Territorial Metropolità, ja que al final les propostes caldrà recolzar-les en un discurs tècnic rigorós, semblaria oportú tenir presents les següents consideracions:

— La redacció de planejament consumeix molt de temps fins que es formalitzen les propostes. Mentrestant en el territori passen coses al marge de la reflexió dels planejadors, algunes de les quals actuaran probablement en sentit contrari de les determinacions que en bona lògica faria el Pla.

— El llarg procés de treball realitzat no evitarà que la discussió de les propostes a partir del moment de la seva presentació doni lloc a ajustaments, esmenes i fins i tot a la contraposició de propostes alternatives, que hauran de ser tingudes en compte per a la formulació de la versió final del Pla.

D'altra banda cal tenir present que:

— La Regió Metropolitana i especialment la seva àrea central és un territori on el debat sobre les opcions i les accions territorials està permanentment obert.

— Les dinàmiques de desenvolupament són conegudes en els seus trets fonamentals.

— Pel grau d'urbanització i ocupació del sòl, les alternatives de planejament estan força limitades.

Per últim, cal recordar que el Pla Territorial Parcial que ha de comprendre aquesta àrea s'ha de centrar, com ja s'ha subratllat en altres ocasions¹, en aquelles actuacions que són pròpies de l'escala regional, deixant per als plans generals urbanístics i per al Pla Territorial de Catalunya, les determinacions pròpies dels seus punts de vista.

No s'hauria de considerar doncs improcedent que sense perjudici del procés regular de formulació del Pla Territorial Parcial que ha d'anar superant les distintes etapes, s'avancin propostes d'intervenció territorial, fonamentades en coneixements parcials complementats per inevitables intuïcions. Es tracta per tant de propostes amb especial predisposició a sotmetre's a «qualsevol criteri més ben fonamentat».

Subratllem que avançar propostes d'intervenció territorial té un doble interès:

— Ser a temps a participar en les decisions importants que durant el període de formulació del Pla Territorial es prendran sobre el territori, com seria el cas de les relatives a l'execució d'infraestructures de diferents tipus o el de determinades actuacions de desenvolupament terciari, per exemple.

— Contribuir a referir els estudis i els treballs de formulació del Pla a una sèrie de temes concrets d'innegable interès territorial, motivant des del primer moment el debat sobre les opcions que es proposen com a possibles, i evitant així la tendència a l'excessiva abstracció en què solen caure els treballs de planejament d'escala gran.

Amb aquesta voluntat es presenta doncs un conjunt de idees i propostes relatives a alguns aspectes rellevants d'aquest territori que són decantació i resum de diversos processos de reflexió encetats en els Serveis d'Ordenació Urbanística de l'Àrea metropolitana².

¹ Vegeu «Els objectius territorials de la Regió Metropolitana», *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 2 i «El fet metropolità», *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 6.

² Santiago Juan, Antonio Terrisse, Josep M. Carrera, Francesc Tobella, Jordi Navarro i Josep Ramon Amer han desenvolupat treballs i estudis en els quals es basen, en bona part, les reflexions exposades.

Les propostes es refereixen a temes que es consideren propis de l'escala regional: habitatge, sistema nodal, vertebració viària, medi natural i lleure..., i es conceben a partir de la panoràmica d'expectatives que configura el planejament general aprovat pels municipis. El Pla Territorial Metropolità hauria d'aportar aquelles propostes encaminades a vertebrar la dimensió metropolitana d'una realitat territorial configurada en bona part per una suma d'ordenacions d'òptica fragmentada i d'actuacions sectorials d'infraestructures. Aquesta és la motivació dels temes seleccionats i és l'objectiu general de les propostes que s'apunten.

Atès el seu caràcter de material de treball, aquest avanç no pot esperar més que una vigència efímera. Les propostes que són de molt diferent naturalesa i concreció haurien de ser sotmeses en primer lloc a consideracions d'ordre quantitatiu, i en qualsevol cas el seu destí estaria entre ser desenvolupades i completades, esmenades, o substituïdes per altres alternatives a la llum del debat que volen contribuir a centrar.

2. Vertebració viària

La Regió Metropolitana disposa d'una previsió viària supramunicipal força més concreta que la que conté el Pla de Carreteres de Catalunya.

La proposta de xarxa arterial del MOPU dels anys setanta convenientment atemperada, la vialitat bàsica del Pla General Metropolità de 1976 i la definició d'alguns trams a nivell de projecte executiu per part de l'Administració competent proporcionen un marc de conjunt que la Comissió d'Urbanisme ha obligat substancialment a respectar en la redacció del planejament general municipal. En el plànol *Regió Metropolitana de Barcelona-Planejament Vigent 1990*, realitzat per l'Institut d'Estudis Metropolitans a instàncies de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona s'aprecia el notable grau de congruència entre la vialitat municipal i la regional, tot i que cal dir que tal cosa ha requerit una transcripció no literal dels plans generals.

No sembla que des de la perspectiva del Pla Territorial Parcial s'hagi de produir una revisió profunda d'aquest model viari que té d'altra banda molts dels seus elements ja construïts o en procés de construcció. Tanmateix, sí que des de la visió territorial de la Regió Metropolitana es poden apuntar consideracions derivades principalment de relacions entre els trams viaris i el seu entorn territorial, que apuntarien a introduir esmenes en els traçats previstos i fins i tot en algun cas projectats. Assenyalem els que tot seguit es detallen:

— *Variant de la N-II pel marge esquerre del Llobregat.* Malgrat que puguin tenir un valor testimonial, es mantenen les tesis de l'estudi *La Vall Baixa en el Sistema Territorial del Llobregat*, realitzat per la Corporació Metropolitana, que fins ara no han estat desautoritzades amb arguments tècnics, mentre que d'altra banda, la imminent execució de la variant pel marge dret, que s'anunciava fa quasi cinc anys, no s'ha produït encara. L'esmena que es proposa consisteix a juxtaposar la variant a ambdós costats de l'autopista A-2, que està al marge esquerre creant uns canals intermedis entre els de recorregut de llarga distància, que seria l'autopista, i la xarxa local. Aquesta proposta no comportaria cap disminució de la secció conjunta de les dues vies (autopista i variant amb característiques d'autovia), es mantindria sempre en el marge esquerre, que és on hi ha la més gran intensitat d'ocupació i activitat, evitaria així saltar dues vegades el riu, i sobretot mantindria el caràcter del marge dret, on és vigent i millorable la relació històrica entre les poblacions i el riu. Subratllem en síntesi que aquesta proposta resulta de la constatació de la Vall Baixa com una vall marcadament asimètrica, i en la qual té especial sentit tractar distintament els dos marges.

— *Vialitat de la subàrea Martorell-Abrera.* Aquestes poblacions, amb Esparreguera, Olesa i Sant Esteve, constitueixen un conjunt de municipis amb clares implicacions i complementaritats amb el suport d'una morfologia territorial que els fa participar d'un mateix espai i per altres fenòmens, com l'establiment de la factoria Seat, que és el nou referent del desenvolupament econòmic de la subàrea. Sota

aquests punts de vista sembla pertinent propiciar la configuració d'un assentament urbà d'ordre superior, a partir d'una millor interrelació de les àrees urbanes — presents i futures — d'aquests municipis. Per la ubicació singularíssima d'aquesta subàrea en la qual passen l'autopista A-7, la N-II i està previst que arribi el quart cinturó, l'articulació d'una ciutat plurimunicipal d'una importància adient amb el lloc que ocupa passa per la reconsideració d'algunes propostes viàries. Com aspectes més importants cal assenyalar la conveniència que la xarxa arterial final es disposi perimetralment al conjunt d'assentaments i que l'eix més o menys central de la N-II passi a ser la via primària bàsica del conjunt. Aquesta proposta, atès que el procés de construcció de la variant per aquest lloc està probablement en un punt sense retorn, es concep com un procés de conversió a mig termini. En una fase pròxima, l'autovia en el eix central podria ser factor de localització d'elements terciaris d'àmbit supramunicipal. En una fase posterior, la completesa de les opcions de creixement i desenvolupament podria propiciar el reforçament d'aquest terciari com nou centre d'aquesta subàrea i la conversió de l'autovia en un eix cívic plurimunicipal de nou tipus.

— *Traçat del segon túnel de Collserola.* El Pla General Metropolità preveu tres túnels travessant Collserola. Tanmateix el Pla de Carreteres de Catalunya només en proposa dos com a fonamentals — el de Vallvidrera i el d'Horta —. Tot i que això no és impediment per a la construcció d'un tercer túnel, cal dir que aquesta previsió ha anat oblidant-se fins al punt que la reserva de la via zero que creuava el barri de Gràcia per donar sortida als fluxos provinents del túnel central va ser objecte de substancials modificacions sota la hipòtesi que aquest no es construís. Aquesta nova perspectiva creiem que aconsella una reconsideració del traçat del futur túnel d'Horta. Si no es preveu el túnel central, és clar que el repartiment de vies sobre el territori queda excessivament decantat cap a llevant, ja que el traçat previst del vial del túnel d'Horta és força proper a l'autopista A-18, especialment pel que fa a la part del Vallès. Cal afegir que segons el traçat previst aquesta via tindria serioses dificultats d'enllaçar amb l'A-7 i convertir-se pràcticament en una via

expres Barcelona-Sabadell. Una solució mixta que en la part de Barcelona mantingui la localització del túnel d'Horta però que en el Vallès recuperi la sortida del túnel central tindria força avantatges, ja que a més de repartir millor la vialitat territorialment, resultaria més ben posada en relació amb les àrees de creixement de Sant Cugat i Cerdanyola, i amb els terrenys de nova activitat i terciari que constitueixen l'àrea del centre direccional prevista en el PGM. Cal afegir que es facilita el seu enllaç amb l'A-7, i que una mica més amunt la seva connexió amb la Interpolar-Sud, que actuaria com a repartidor, contribuiria a «tramar» la xarxa del Vallès. Per últim, cal assenyalar que tot això no impediria establir una previsió de continuïtat d'aquesta via cap a Sabadell-centre, si bé la seva execució hauria de ser especialment curiosa amb les característiques ambientals del sector forestal i també residencial de Sant Quirze.

— *Xarxa viària entre el Ripoll i el Congost.* Aquesta àrea té un territori molt marcat pels cursos fluvials que afluïxen al Besòs: el Ripoll, la riera de Caldes, el Tenes i el Congost marquen unes valls que porten les corresponents dorsals divisòries. Pensem que malgrat la seva suavitat, aquesta successió de valls és una característica molt important d'aquesta àrea que hauria de fer-se present en les propostes d'ordenació territorial. Això no es produeix a les previsions viàries existents, on mitjançant la determinació de la interpolador Nord, la interpolador Sud i el quart cinturó, a més del manteniment de la C-155, es tendeix a formar una xarxa homogènia juntament amb els vials que van en el sentit de les rieres. Creiem que les previsions en sentit transversal són excessives i que convé suprimir algunes previsions en aquest sentit reduint-les fonamentalment a la interpolador-Sud i el quart cinturó, a més de l'A-7 ja existent. En conseqüència, els espais compresos entre aquestes dues vies ocupats en bona part per urbanitzacions residencials de baixa densitat, haurien de tendir a vertebrar-se segons l'esquema longitudinal Nord-Sud, dominant en el territori.

— *L'autovia de Vic.* Per motivacions de manteniment de les possibilitats ambientals dels marges de la riera de Tenes, seria convenient un desplaçament d'aquesta

previsió viària en el sentit d'apropar-la al més possible a la carretera N-152, cosa que inevitablement haurà de succeir per motius topogràfics a partir de la Garriga.

— *Traçat i ajustaments al quart cinturó.* La construcció del quart cinturó és sense cap mena de dubte l'actuació més transcendental de totes les que es poden considerar en aquest àmbit, tant pel nou model d'interrelacions que facilita com per l'impacte que forçosament ha de produir en el medi físic. Cal deduir de tot això que un predisseny d'aquest vial que permetés establir les seves condicions de materialització en relació amb el territori, el paisatge, les proximitats dels nuclis urbans i les noves possibilitats d'accés que proporciona a indrets singulars i estratègics, seria una bona aportació d'aquest Pla Territorial. En front de la versió del cinturó tancant l'arc entre Granollers i Mataró, hi ha la de concebre'l en el Vallès Oriental com un element passant que arrenca de l'autopista A-7, a les proximitats de Sant Celoni. Aquesta configuració és més clara en relació amb les grans directrius de la geografia del territori, i és la que es recull en el document *Mapa de Planejament Urbanístic i usos del sòl a la Regió*, editat per la Generalitat de Catalunya (Direcció General d'Urbanisme). Aquesta configuració permet també tramar millor la xarxa general mitjançant una connexió Mataró-cinturó, a més de la derivació Mataró-Granollers, específicament destinada a reforçar la relació entre aquestes dues ciutats. El traçat d'aquest tram i de les seves implicacions amb Santa Agnès (la Roca) i Cardedeu és un tema important a abordar.

3. Sistema nodal metropolità

La configuració metropolitana comporta el desdibuixament del sistema nodal articulat exclusivament sobre els centres urbans dels municipis. La consecució d'un ordre territorial metropolità exigeix la determinació de nous elements que originin un sistema nodal que correspongui a l'escala i la configuració metropolitanas. Aquest sistema no serà òbviament substitutori o contradictori en relació amb el format pels centres urbans existents, sinó que el complementarà des de la lògica de les relacions metropolitanas.

La determinació del sistema nodal pot tenir diferents nivells de concreció en la definició de cada element. Hauran de fer-se des de propostes de contingut molt precís fins a simples reserves estratègiques de sòl. Formarien part d'aquest sistema tres ordres d'elements:

- Àrees de nova centralitat o centres direccionals.
- Centrals integrades de mercaderies i centres intermodals.
- Reserves de sòl en àrees de nova accessibilitat.

3.1. Àrees de nova centralitat

La distribució de centralitat mitjançant la creació d'àrees específiques de concentració d'usos terciaris té l'antecedent de la proposta de Centres Direccionals que va fer el Pla General Metropolità (1976). Cal dir que l'excessiva grandària de les operacions previstes és potser el motiu principal que aquesta proposta hagi tingut molt escàs desenvolupament fins ara.

Un altre precedent és la molt més recent proposta elaborada pels Serveis d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona, d'Àrees de Nova Centralitat (1986) en l'àmbit del seu terme municipal. Aquesta proposta preveu la creació de 10 àrees d'oferta de noves localitzacions per al terciari i amb l'objectiu de disminuir la terrible pressió que aquest ús està produint en el centre de la ciutat, i particularment a l'Eixample Cerdà.

La Regió Metropolitana demana propostes de distribució del terciari a les escales adequades. Propostes de localització d'àrees de nova centralitat que en el continu urbà aniran lligades a processos de transformació urbana, similarment a la proposta de l'Ajuntament de Barcelona, mentre que a les àrees menys ocupades sembla que caldrà localitzar-les aprofitant condicions de millora d'accessibilitat que resultaran de la creació de nova xarxa arterial o de la millora del servei ferroviari, combinats en alguns casos amb la previsió d'aparcaments d'intercanvi modal.

Partint de la proposta del terme municipal de Barcelona, la distribució de centralitats podria adoptar el

següent esquema de localitzacions que a continuació es detalla, sempre enteses com a complement del sistema històric que formen el centre de Barcelona (Eixample i Ciutat Vella) i els centres de les ciutats metropolitanes.

— *Sobre l'eix de Gran Via* s'han previst les àrees les de la plaça de les Glòries, plaça d'Espanya-Tarragona, plaça Cerdà. Aquesta successió té el següent espai a Pedrosa (l'Hospitalet), on l'ordenació aprovada preveu ja la ubicació d'usos d'aquest tipus. Una mica més lluny a ambdós costats, en els indrets singularíssims on la Gran Via es troba amb els dos rius metropolitans —Besòs i Llobregat— i amb l'anel·la que formen el segon cinturó i el Cinturó del Litoral, es localitzen dues opcions clares d'àrees direccionals. Especialment rellevant és la del Prat de Llobregat per la disponibilitat de sòl, els enllaços ferroviaris i la connexió amb les autovies del Garraf i del Llobregat. Cal recordar que el PGM preveu en aquest indret un centre direccional de gran extensió amb funció de centre internacional de transports en atenció òbviament a les seves condicions d'accessibilitat. Aquesta proposta, com es veurà més endavant, ha quedat obsoleta enfront d'un esquema repartit de terminals de mercaderies. Tanmateix, la realitat de les previsions d'accessibilitat i la posició emblemàtica que aquesta àrea té en el final d'un recorregut recte de 13 km la fan candidata a un important desenvolupament terciari i institucional. A l'extrem del Besòs, l'obertura del carrer Cristòfol de Moura i l'opció de remodelació com única sortida assenyada per al sector de la Catalana ofereixen la possibilitat de desenvolupament terciari d'aquests terrenys en el tram final de riu amb l'acompanyament a l'altre costat de l'hiper Pryca, la nova Rambla, el Parc Litoral del Besòs i un sector residencial de recent creació. Aquesta àrea forma part també de les que s'articulen sobre el traçat del Cinturó Litoral, com són la de la Vila Olímpica i la que està prevista al final del carrer de Prim i la Diagonal. Aproximadament a 2.000 metres del riu cap al centre de Badalona, se situarà el nou port, que ha de comportar la remodelació dels dos marges del canal i que amb el nou pavelló olímpic al seu extrem ha de donar lloc a un dels centres urbans més interessants de l'àrea metropolitana. El centre

històric de Badalona queda situat entre l'àrea del port esmentada i l'àrea de remodelació del front de Montgat que ocupaven les indústries ERT i Lejía Conejo (aquesta en part a Badalona), on es preveu l'aparició d'activitats terciàries i usos de lleure propis de la façana marítima.

— *Sobre el segon cinturó*, que és una via més perifèrica en bona part del seu recorregut, la seqüència d'àrees de centralitat no és tan intensa i són, a més, menys homogènies en les seves característiques. Anant ara de nord a sud, cal assenyalar en alguna mesura Montigalà a Badalona, per la presència d'una gran superfície comercial, i la previsible aparició d'activitats d'oficines lligades a la indústria; Can Zam a Santa Coloma de Gramenet, amb disponibilitat de terrenys d'equipaments i amb voluntat municipal expressada en el seu Pla Estratègic d'assolir una centralitat de caràcter educatiu. A Barcelona l'àrea Olímpica de la Vall d'Hebron, amb la característica dominant d'equipament esportiu. A Esplugues, les possibilitats de canvi de destinació que a algunes peces industrials obsoletes proporciona la presència del cinturó, i a Cornellà, les noves perspectives que el cinturó dona al sòl vacant contigu, són factors de creació de centralitats en una àrea necessitada de vertebració i focalització.

— *La variant de la carretera C-245*, que serà l'accés a l'autopista del Garraf i que proporciona nous accessos a Sant Boi, Viladecans, Gavà i Castelldefels, ofereix l'oportunitat de crear unes noves centralitats d'escala municipal en les quals es pot donar lloc a elements de difícil integració en el centre urbà: superfícies comercials, hotels, a més de serveis als sectors industrials que s'han de desenvolupar al seu entorn. Especial interès podria tenir en el cas de Castelldefels, on la proximitat del canal de rem li atorga singulars possibilitats ambientals. (La proposta d'aquestes àrees ha estat feta en l'estudi *El Delta en el Sistema Territorial del Llobregat*, 1989.)

— *Sobre les vies del marge dret del Llobregat*, autopista A-2 i N-II, cal fer esment de l'àrea ja prevista pel PGM a l'antic polígon de l'INUR a Sant Joan Despí, i desenvolupada en la seva major part, i en la qual cal assenyalar que la major proporció del sostre

és residencial. També es poden apuntar les possibilitats de desenvolupament d'un centre de serveis a la indústria en el sector el Pla, i les del sector la Granja de Molins de Rei, com a centre de segon ordre ateses les disponibilitats de sòl i la seva façana a l'autopista.

— A l'altra banda de Collserola, en els termes de Montcada i Ripollet, la construcció de la variant de Mas Rampinyo que ha d'anar a parar al pont sobre el riu Ripoll dóna la possibilitat de desenvolupaments terciaris i d'equipaments que canviïn el caràcter d'aquesta àrea on es troben les perifèries dels dos municipis. A Sant Cugat i Cerdanyola, on es produïa la més gran de les reserves per a Centre Direccional que va fer el PGM, el desenvolupament de noves centralitats anirà molt lligat a les opcions de localització que proporcionaran els túnels, tot i que es tracta d'una àrea amb atractius per a localitzacions d'usos singulars des de l'obertura de l'A-7 (Universitat Autònoma, Hospital General, Parc Tecnològic, Parc d'Activitats de Mas Sant Joan...). L'àrea de la sortida del túnel de Valldoreix, amb la proximitat dels FF CC de Catalunya, és una localització clara que caldria tractar des d'aquesta perspectiva. Dues àrees més es poden assenyalar en l'àmbit del Centre Direccional del PGM, una recolzada en l'autopista A-7 i una altra en la sortida del segon túnel; per tant, se suggereix un canvi de traçat per «tramar» millor la xarxa arterial del Vallès. En tots aquests casos subratllem que es tractaria d'actuacions en sòl urbanitzable, i que se suposen com a generadors de referències territorials a escala de xarxa d'autopistes, tant per la grandària com per la seva arquitectura.

— Passant a considerar *la segona corona de ciutats*, cal assenyalar que per trobar-se generalment en una situació de menys intensitat d'ocupació les opcions no estan tan decantades i és per això que llevat del cas de l'Eix Macià de Sabadell, en els altres casos les àrees que s'assenyalen tenen possibles alternatives en les que més endavant es descriuen com a reserves de sòl amb nova accessibilitat.

A Mataró cal assenyalar les possibilitats del front marítim sud entre la riera d'Argentona i el

nou port, amb accés immediat a l'A-19 i amb servei ferroviari.

A Granollers es pot considerar la proposta d'un cert desdoblament del centre a l'altra banda del riu mitjançant el desenvolupament d'una àrea terciària bàsicament d'oficines de configuració línia i paral·lela al riu, entre dues vies d'accés al centre urbà.

D'altra banda, la presència del Circuit d'Alta Velocitat de Catalunya en els termes de Granollers i Montmeló dóna als terrenys del seu entorn expectatives peculiars per constituir un conjunt d'equipaments i activitats complementàries al circuit, generadores d'una centralitat no supeditada al calendari d'espectacles esportius.

A Sabadell ja s'ha fet esment de l'actuació de l'Eix Macià, que encaixa perfectament en la tipologia de nova centralitat urbana que es genera per transformació d'una part de l'extens teixit urbà d'aquesta ciutat.

A Terrassa no es presenten localitzacions tan clares per a la generació de nous centres, si bé cal assenyalar que el proper soterrament del ferrocarril millorarà sens dubte les opcions per a la implantació d'oficines i comerç i equipaments de moltes illes; per tant, es tractaria d'un procés més difús que augmentarà el paper del conjunt del teixit urbà de Terrassa pel que fa aquestes activitats.

L'àrea centrada en els municipis de Martorell i Abrera té una gran expectativa de transformació motivada per la seva posició estratègica, per les previsions de millora de la infraestructura viària i de ferrocarril, per la implantació d'una indústria com la Seat i per l'existència de nombrosos buits entre els fragments d'implantació urbana. És clar que en una àrea d'aquest tipus la creació de focus de centralitat és imprescindible per vertebrar la nova ciutat que les circumstàncies assenyalades acabaran per generar. Per les pròpies condicions del lloc, les

alternatives de configuració són diverses. Atesa la complexitat de l'àrea i el seu interès, caldrà aprofundir en les possibilitats d'ordenació del conjunt en relació amb les infraestructures viària i ferroviària. Poden avançar-se dues possibles àrees de distint caràcter: una d'elles seria la requalificació del centre de Martorell, que a un costat del riu quedarà alliberat del pas de la N-II, i a l'altre costat es podria desenvolupar a partir d'una racionalització dels serveis i els espais ferroviaris existents; l'altra àrea seria de nou desenvolupament en un punt central del conjunt ben comunicat i en les proximitats dels desenvolupaments d'indústria i activitats complementàries que generarà la Seat. Cal esmentar també la pertinència d'una àrea d'equipament d'àmbit comarcal entre el sector de la Font del Llop i el ferrocarril, i contigua a l'actual àrea urbana de Martorell.

3.2. Centrals integrades de mercaderies i centres intermodals

El PGM concentrava les previsions pel que feia a terminals de mercaderies en dues grans reserves situades al delta del Llobregat, als termes del Prat i de Sant Boi. Posteriorment, les pautes dels operadors bàsics en aquesta temàtica han portat els fets en una altra direcció, que jutgem doblement satisfactòria, ja que d'una banda s'ajusta més a la disposició dels canals d'entrada a aquesta àrea i de l'altra permetrà alliberar un espai tan interessant com el delta del Llobregat de la gran afectació que comporten aquelles reserves.

Les previstes actuacions de Renfe a la Llagosta i a Castellbisbal constitueixen dues centrals de mercaderies situades estratègicament en les dues principals portes d'entrada a l'àrea.

L'àrea logística del port, al qual ha d'arribar l'enllaç ferroviari d'ample de via europea, és òbviament la terminal de mercaderies de la porta marítima. Cap la consideració d'una altra àrea de menor importància en les proximitats de la porta del Garraf que ocupi part del sòl industrial previst entre la variant de la

C-245 i el ferrocarril. La porta del Maresme no és rellevant per a l'arribada de mercaderies provinents del nord ja que aquestes utilitzen i utilitzaran preferentment el canal del Besòs.

Com a centres intermodals de passatgers s'haurien de considerar els aparcaments d'intercanvi. Aquests aparcaments haurien d'estar sempre relacionats amb les línies de servei ferroviari i els seus requeriments d'espai comportaran en molts casos la creació de noves estacions o baixadors. D'altra banda, la creació d'algunes àrees de centralitat hauria d'anar acompanyada de la previsió d'espais importants d'aparcament que complementàriament funcionessin també com a aparcaments d'intercanvi. En sentit invers, àrees amb una opció clara de servir d'aparcament poden desenvolupar-se a remolc dels fluxos que genera aquest ús, activitats de centralitat que contribueixen addicionalment a la disminució de viatges al centre. Una exploració de les possibles localitzacions d'aparcaments d'aquest tipus en l'àmbit regional ens dóna una previsió d'unes 40.000 places en àrees de capacitat variable entre 600 i 2.000.

3.3. Reserves de sòl de nova accessibilitat

L'execució de la xarxa arterial prevista crearà sobre diverses àrees unes facilitats d'accés i comunicació rodada amb la resta del territori metropolità que les fa potencialment aptes per jugar en el futur un paper rellevant en el funcionament d'aquest territori, ja sigui com a equipaments, nous centres o referències paisatgístiques. Són àrees que en el planejament urbanístic municipal no tenen normalment cap destinació específica i formen part del règim de sòl no urbanitzable. Seria per tant poc costós portar endavant una estratègia d'adquisició pública d'aquestes àrees amb motiu de l'execució de les infraestructures.

La determinació d'aquestes àrees és força immediata a partir dels traçats viaris i de les condicions morfològiques del terreny. Cal afegir que de la concreció de determinades destinacions en algunes d'elles podria derivar-se la conveniència de l'adequació de la secció viària o els enllaços al lloc.

En qualsevol cas, un tema en el qual haurà d'aprofundir el Pla Territorial són les vies jurídiques per a l'aprofitament públic dels avantatges locacionals que la nova infraestructura crea en determinats indrets, que tenen un interès potencial des del punt de vista de l'ordenació territorial de la regió.

4. Sistema de transport públic: ferrocarril

La contemplació del plànol on es representen les infraestructures ferroviàries existents ens dona com a primer missatge que la Regió Metropolitana compta amb una xarxa força completa. Tanmateix cal tenir present que en aquesta xarxa hi ha tres amplexos de via diferents i que algunes parts —especialment els Ferrocarrils Catalans del Llobregat— tenen serioses deficiències de traçat.

En qualsevol cas, però, el model que representa la xarxa actual serà una referència importantíssima per a la determinació de les opcions territorials, ja que serà a partir de millores i esmenes parcials sobre el model existent que s'arribarà a la definició d'un servei exprés regional, irrenunciable per a qualsevol aglomeració metropolitana d'aquesta escala que pretengui unes cotes de funcionalitat competitives i a la vegada un nivell mediambiental acceptable.

Com a nous elements importants d'aquesta xarxa cal assenyalar la connexió d'ample internacional entre la frontera francesa i el port, així com el tren d'alta velocitat, amb traçat ja estudiat i reservat. Tanmateix, els efectes d'aquests dos nous serveis ferroviaris sobre l'espai regional seran de tipus concret i concentrats en l'augment de valor que pugui adquirir el port com a centre de transport i l'estació del TAV, que singularitzarà enormement l'entorn de la seva ubicació, sobre la qual el Pla Territorial Metropolità hauria de pronunciar-se sense perjudici dels criteris prevalents d'ordre territorial més ampli, ateses les distintes condicions d'accessibilitat i d'eficiència en l'àmbit regional que resulten de les distintes ubicacions possibles.

Subratllem, però, que sense oblidar les seves funcions de comunicació amb el territori exterior es contempla

doncs la xarxa ferroviària actual com la base d'un servei exprés regional que cal suposar que assolirà nivells d'eficiència satisfactoris. En tant que infraestructures fixes i especialitzades, els traçats ferroviaris i les estacions seran factors importantíssims de vertebració territorial, i per aquest motiu la sintonia entre el Pla Territorial i el Pla Intermodal de Transport és en aquests aspectes imprescindible.

Tot i que es tracta d'una infraestructura en la qual els requeriments tècnics de traçat i les despeses d'explotació són sovint determinants de la seva viabilitat es poden apuntar algunes intervencions de millora de la xarxa (vegeu figura 1).

4.1. Nous trams de completesa

En primer lloc, hom pot preveure una sèrie d'actuacions tendents a millorar la connectivitat i eficiència de la xarxa:

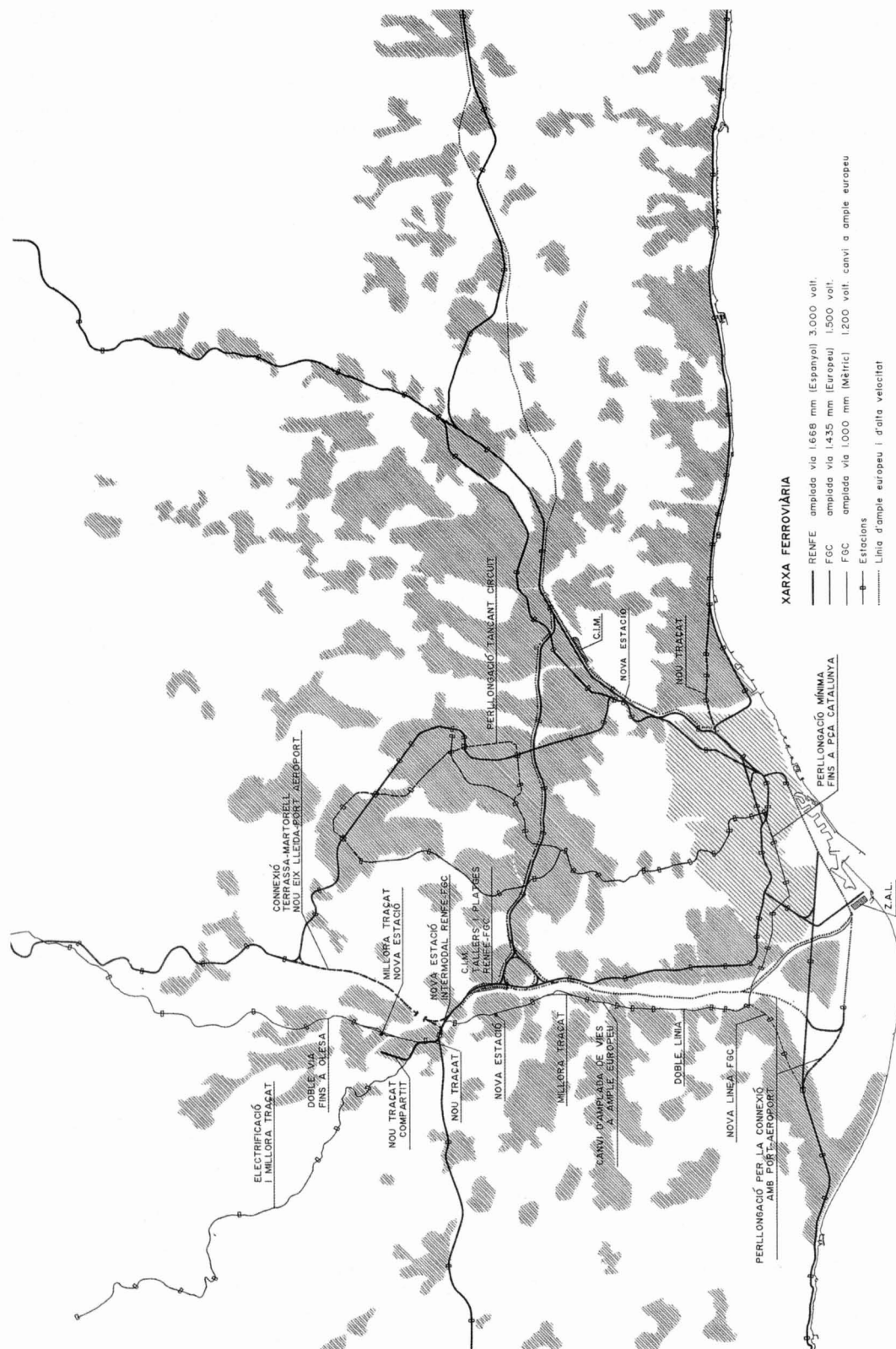
— *Connexió línia IV i línia V de Renfe.* Malgrat que per a un terreny de topografia complexa aquest tram permetria l'accés directe al Llobregat i al port dels trens de llarg recorregut provinents de la direcció de Manresa, i dels fluxos d'àmbit regional del Vallès Occidental, tot facilitant la relació Martorell-Terrassa-Sabadell.

— *Connexió Mataró-Granollers.* Tram previst en un estudi³ sobre vertebració del territori metropolità, al qual els especialistes en transport posen serioses objeccions d'explotació perquè no és previsible que ambdós poblacions arribin a tenir la massa crítica necessària per justificar un servei de tipus ferroviari. La seva lògica estaria en el reforçament de les connexions o la segona corona de ciutats, en el mateix sentit que el quart cinturó.

— *Complements del traçat del FGC en el Vallès.* Una primera possibilitat seria realitzar algunes perllongacions per tal que es poguessin establir correspondències entre aquesta línia i la de Renfe. Una

³ El transport públic en la futura vertebració del territori metropolità de Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans, 1987.

Figura 1. Proposta d'intervencions de millora de la xarxa ferroviària

opció més ambiciosa és la de tancar l'anell, millorant les possibilitats de servei i establint també les correspondències que hem esmentat.

— *Penetració dels FGC (linia Catalans) cap al centre de Barcelona.* Amb objectius obvis de facilitar l'accessibilitat dels usuaris i la correspondència amb altres línies.

— *Tram Gavà-Viladecans-Sant Boi-Cornellà.* Aquest tram hauria de ser soterrani que s'ajustaria al traçat de l'eix cívic que passarà a ser la carretera C-245 quan es construeixi la variant d'accés a l'autopista del Garraf. És un complement que reforça la lògica de la colonització urbana del delta del Llobregat en establir la connexió al llarg de l'arc del samontà que s'estén des de Castelldefels fins a l'Hospitalet.

— *Nous trams al delta del Llobregat.* Al delta es produirà, a més de la presència important dels serveis de rodalia, la dels serveis motivats específicament pels accessos al port i a l'aeroport, amb previsions de línies d'ample internacional i possiblement de l'alta velocitat. La proposta d'una àrea de centralitat important i la idea de crear un servei ferroviari lleuger per al front marítim completen la complexitat d'aquesta àrea, per a la qual cal reclamar vivament que les opcions de creació d'infraestructura no es prenguin sense una consideració integral de l'àrea que el Pla Territorial Metropolità hauria d'aportar.

4.2. Variacions de traçat

Les variacions del traçat que hom proposa són les següents:

— Nou traçat que alliberaria el front marítim del Barcelonès nord i permetria situar les estacions més a prop del centre de gravetat de la població.

— Substitució d'un tram de la línia IV a Montcada, per un altre que passaria a ponent del turó disminuint l'efecte negatiu sobre els teixits de la part nord de la població, si bé caldria ponderar prèviament la disminució de les facilitats de servei que aquesta opció pot representar per a Montcada.

4.3. Millora de la coordinació entre traçats de distintes línies

A l'àrea de Martorell que està servida pels FGC i per Renfe, que té la proximitat del centre intermodal de Castellbisbal i que rebrà el gran impacte de la implantació de la Seat, la xarxa ferroviària és un element bàsic per articular correctament la seva gran potencialitat urbana. Caldrien operacions d'escala menor com ajustar i coordinar els traçats d'alguns trams i unificar les estacions de les dues línies per facilitar la correspondència i la intermodalitat.

4.4. Sistema complementari d'aparcaments d'intercanvi

Atès el caràcter suburbà que té la major part de l'assentament residencial regional i la situació perifèrica en la qual han quedat situades algunes línies, les facilitats d'accés a l'estació són —a més de la qualitat del servei ferroviari— el factor bàsic per a la utilització d'aquest medi de transport.

Si bé es podria pensar en línies d'autobús que relacionessin les àrees residencials amb les estacions ferroviàries, és clar que tal cosa només serà possible en llocs d'una alta densitat; d'altra banda, exigiria un nivell de servei molt elevat per què els problemes del trencament de càrrega entre dos transports públics no fos dissuasori de la seva utilització. És per això que —tot i que presenta aspectes problemàtics— sembla molt més viable apostar per un sistema vehicle privat-ferrocarril mitjançant la previsió d'un sistema d'aparcaments d'intercanvi de capçalera. Cal subratllar que a més de la transcendència que aquest sistema tindrà des del punt de vista territorial, no s'han d'oblidar les seves implicacions urbanístiques, ja que comporta la destinació de superfícies significatives de sòl per a aquest ús. Sòl que cal situar al costat de les estacions, al qual aquestes doten d'una alta accessibilitat. Es tracta per tant de sòl d'interès per a diverses utilitzacions urbanes.

És clar que les estacions existents poden tenir algunes àrees annexes per destinar-les a l'ús d'aparcament, especialment sòls alliberats del seu antic ús

ferroviari. Es tracta òbviament d'àrees molt ben situades respecte als potencials usuaris, però es tracta també de superfícies força reduïdes. Un estudi realitzat per l'Entitat Metropolitana del Transport avalua en unes 19.000 places les que resultarien d'exhaurir les possibilitats que donen els espais al voltant de les estacions existents, inclosos els que ja funcionen.

Amb una visió a més llarg termini i dins d'un enfocament més territorial de l'assumpte, caldrà necessàriament pensar en nous punts d'accés al servei ferroviari en llocs on puguin crear-se superfícies d'aparcament considerables i que siguin a la vegada llocs adequats per a la concentració de possibles usuaris.

S'han realitzat assaigs de localització i delimitació de possibles àrees d'aparcaments d'intercanvi en noves possibles estacions que permetrien donar acollida a uns 40.000 vehicles. Cal assenyalar que malgrat que aquestes xifres siguin força reduïdes en relació amb els fluxos que entren diàriament al centre metropolità, la disminució de la plena utilització d'un sistema d'aparcaments d'aquesta capacitat podria ser molt significativa atès que previsiblement es concentraria a les hores punta.

Per últim, cal dir que per les seves bones condicions d'accessibilitat aquestes àrees seran aptes per acollir alguns serveis de tipus terciari o per estar associades amb nous centres d'aquest tipus, com alguns dels que s'han assenyalat en parlar del sistema nodal metropolità. La dotació de servei ferroviari i d'aparcament a determinats punts del territori ha de ser congruent amb la determinació del sistema nodal, perquè és clara la sinergia que es pot aconseguir entre les dues finalitats perseguides: dissuadir d'accedir en vehicle privat al centre metropolità i «recentrar» la suburbanitat del territori.

5. Habitatge

El tema de l'habitatge és un dels més conspicus de la problemàtica regional metropolitana. És força clar que actualment el plantejament que l'usuari es fa per

a la recerca d'un nou habitatge comprèn una bona part del territori regional que estem considerant. No té sentit per tant pretendre donar resposta a aquest problema dins de l'àmbit de cada municipi.

La demanda d'habitatge no s'ha aturat malgrat que bona part de la regió estigui immersa en un clar estancament demogràfic que dona fins i tot saldos negatius a les parts ocupades més intensament.

La previsió de formació de noves famílies que denoten les piràmides d'edats de molts municipis, la tendència general a la disminució del nombre mitjà d'ocupants d'un habitatge, la necessitat de reposició del parc —previsió que pot ser molt més greu en funció de l'abast del nombre d'edificis afectats per l'aluminosi—, i també la ineludible conveniència d'esponjar algunes parts del continu edificat generen una demanda important de nous habitatges.

La quantificació i la tipificació d'aquesta demanda seria una informació d'enorme interès que hauria de resultar dels estudis del Pla Territorial. Mentrestant es pot fer esment de la xifra de 300.000 habitatges necessaris a Catalunya per als propers 10 anys segons un estudi de la Direcció General d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya. Els processos que intervindran en la necessària satisfacció de la demanda d'habitatge i sobre els quals el Pla Territorial pot incidir directament o indirectament serien els següents:

- Producció de nou sòl residencial.
- Conversió de segona o primera residència.
- «Rehabilitació» d'àrees urbanes consolidades.
- Transformació de teixits.

5.1. Producció de nou sòl residencial

La producció de nou sòl residencial és la línia d'actuació que té un impacte físic més transcendent en el territori, i d'altra banda és susceptible de traduir-se en operacions de xoc que poden ser adients en determinades circumstàncies, com les que, atesa la sensibilitat manifestada pel Govern de l'Estat per aquesta temàtica, sembla que ens trobaríem ara.

Cal assenyalar la petita escala de les actuacions de sòl residencial que s'han desenvolupat en els darrers deu anys, i de les quals ha estat quasi exclusiu agent l'Institut Català del Sòl. Notem que la majoria de les actuacions de notable volum desenvolupades per l'ICS a Mollet, Martorell o més lluny, a Girona o Tarragona, corresponen a actuacions iniciades per l'INUR. Les nombroses actuacions de menys de 500 possibles habitatges tenen avantatges clars d'integració amb el teixit urbà del municipi del qual es tracta, però en conjunt aporten quantitats reduïdes de sòl per a habitatge. És significatiu que el conjunt de 27 actuacions de l'ICS desenvolupades entre 1982 i 1988 a l'àmbit de la Regió Metropolitana aporten sòl per a uns 13.000 habitatges, dels quals 3.500 corresponen a l'actuació de Mollet.

Un primer tema a plantejar és el tipus de les actuacions de creació de nou sòl residencial. Cal mesurar amb rigor si seguint la pauta de les petites actuacions fàcilment integrables en un espai regional tant complex com aquest es tindrà prou capacitat de gestió per subministrar sòl per satisfer la demanda. És força clar que es pot obtenir una molt més gran eficiència de la gestió si les actuacions que s'aborden tenen una envergadura més gran. Assenyallem, sense que això hagi de ser el model a seguir, que a la Regió Metropolitana de Madrid estan en curs de desenvolupament diverses actuacions de més de 5.000 habitatges cadascuna.

En el nostre territori haurem d'anar segurament a actuacions més petites, fins i tot per problemes físics elementals d'adaptació de les actuacions, però potser fóra el moment de tornar a pensar amb totes les matisacions que calgui, en el polígon, enfront de les casetes adossades, com un model vàlid per a la creació d'habitatge. Polígon com a sinònim d'una certa densitat urbana amb abundants espais lliures i amb voluntat de forma pròpia, i d'alguna manera constitutius de referències d'ordre com a factors de recentrament de la gran extensió suburbana existent.

El segon punt que cal considerar, i aquest és especialment delicat, és que un plantejament regio-

nal de la creació de nou sòl residencial no serà segurament coincident amb la lògica de creixement que cada municipi tindrà previst. És clar, però, que no es poden resoldre les necessitats de nou habitatge en cada municipi i que les reserves —planejades o possibles— d'una certa grandària per a la creació de nou sòl residencial es troben fora del continu edificat i són més abundants i interessants a mesura que ens allunyem del centre metropolità.

D'una banda, cal no oblidar que centrar la creació de nou sòl residencial en la segona corona metropolitana és congruent amb l'objectiu de distribució de l'activitat i de reforçament de policentralitat d'aquesta part del territori. D'altra banda, cal subratllar que les ciutats madures que estructuren l'ocupació urbana d'aquesta part del territori tenen una base d'activitats pròpies d'una certa capitalitat territorial que fan que siguin bones estructures d'acollida de nous creixements residencials. Per últim, cal ponderar les bones condicions ambientals que alguns entorns de la segona corona ofereixen per a la creació de nou habitatge (la Garriga, Cardedeu, Sitges...), mentre que en altres àrees el desequilibri entre llocs de treball i població activa fa que sigui especialment adient el desenvolupament residencial (Martorell, Granollers).

La creació d'un nou sòl residencial està tanmateix subjecte als límits raonables del que seria la màxima ocupació de sòl admissible en aquest àmbit. Es pot avançar el criteri, que hauria de verificar l'ordenació territorial general de Catalunya, que el sòl qualificat pels Plans Generals municipals està a prop del màxim desitjable, i que les principals actuacions d'urbanització de nou sòl residencial les tindriem dins de la taca actualment qualificada.

Sembla que hauria de correspondre al PTM o a la Comissió d'Ordenació Territorial Metropolitana en l'exercici del seu seguiment i adequació, la fixació de les prioritats d'urbanització residencial, des de l'òptica de les necessitats del conjunt regional. Seria lògic que per ser la Regió Metropolitana l'àmbit més adequat per a l'afrontament d'aquest problema en termes espacials, en la determinació dels sectors d'urba-

nització prioritària, o dels que han d'ésser objecte d'urbanització en programes públics, tinguessin un pes important les propostes —evolutives— del PTM.

Dins dels terrenys classificats com a urbanitzables —urbans en alguns casos— pel planejament general municipal es poden assenyalar sectors que indubtablement per la seva grandària i localització tindran un paper important en les propostes de creació d'habitatge a l'àmbit regional.

En l'àmbit del Pla General Metropolità es pot fer esment dels sectors de Canaletes, Montigalà, Mas Lluhí, Mas Rampinyo, Pla d'Alella i les reserves que hi ha a Sant Cugat i a l'àrea del «centre direccional» a Cerdanyola.

A les comarques del Maresme, el Garraf i el Penedès, les àrees de sòl més interessants per a la creació de nou sòl residencial estan en els àmbits de creixement de les seves ciutats més importants: Mataró, Sitges, Sant Sadurní i Vilafranca.

Dins del Vallès Oriental podríem distingir dues subàrees, la de l'entorn de Granollers amb les Franqueses, a la qual podríem afegir les possibilitats de la Garriga i Cardedeu, així com l'àrea centrada a la riera de Caldes, en la qual té especial rellevància el debat sobre els sòls que en el seu dia va expropiar l'INUR i que actualment gestiona l'Institut Català del Sòl.

Al Vallès Occidental constataríem el quasi exhauriment de les possibilitats del reduït terme municipal de Sabadell, en contrast amb les disponibilitats de Sant Quirze, si bé molt orientades cap a assentaments de baixa densitat. A Terrassa existeixen en canvi possibilitats clares de creixement de sòl residencial en noves peces.

Especial importància tenen les opcions de nou sòl residencial a l'entorn de Martorell i Abrera, ja que la seva configuració i característiques seran factors força determinants de la futura ciutat de conjunt que s'albira en aquest indret.

5.2. Conversió de residència secundària a permanent

Dins de la Regió Metropolitana existeix una estimable proporció d'àrees de residència secundària que, llevat del reduït àmbit del Barcelonès, ocupen extensions importants de sòl a totes les altres comarques. El pas de residència secundària a permanent és un fenomen clarament explicat com a resultat del desenvolupament de l'àrea o les àrees centrals i la conseqüent millora dels mitjans del transport des de l'àrea de residència secundària als centres d'activitat o als serveis. La residència secundària ja fa temps que ha desaparegut del continu edificat. Els habitatges no ocupats i que poden aparèixer com a secundaris en enquestes o censos tenen sens dubte finalitats distintes que la de servir de residència temporal al seu propietari. Encara existeixen àrees de segona residència dins de l'àmbit del PGM, si bé la dinàmica de transformació a residència permanent és molt viva i es pot suposar que a curt termini la gran majoria dels habitatges d'aquesta àrea seran de residència permanent.

Les àrees següents poden ser assenyalades entre aquelles en les que l'existència de residència secundària és encara apreciable:

- Castelldefels (franja marítima)
- Gavà (franja marítima)
- Sant Cugat-Valldoreix
- Cerdanyola-Bellaterra
- Tiana.

A la resta del territori el procés és tant més incipient com més allunyat o desconnectades estan les àrees dels centres de serveis i d'activitat. En qualsevol cas l'objectiu desitjable a mig termini seria la conversió de la major part de la residència secundària en permanent a tot l'àmbit regional. Al millor aprofitament del territori des de punts de vista tant econòmics com ecològics, caldria afegir l'avantatge que els usuaris gaudeixin d'emplaçaments de suposada qualitat ambiental d'una manera continuada i no només els caps de setmana o les vacances. En aquest moment

resulta difícil quantificar l'abast de la residència secundària i del procés de la seva conversió. Aquestes són dades per a les quals resulta especialment important l'explotació del cens de 1991.

En l'actualitat creiem que el fenomen de transformació de residència secundària en principal se centraria en tres grans subàrees Baix-Maresme, Baix Llobregat-Garraf, Parets-Lliçà-l'Ametlla, mentre que encara la residència secundària manté majoritàriament el seu caràcter a les urbanitzacions del Penedès, als voltants del Montseny o a l'Alt Maresme.

Pel que fa a les àrees afectades per les dinàmiques de canvi podrien apuntar-se les següents consideracions:

— *Baix Maresme*. Es tracta d'àrees relativament ben articulades amb els nuclis tradicionals com a proveïdors dels serveis més habituals. Són urbanitzacions d'una certa qualitat mitjana i en llocs de molt bones condicions ambientals i climàtiques. El factor de canvi més important serà la millora de les possibilitats d'accés al centre metropolità que poden proporcionar un bon servei d'express regional i un sistema eficient d'aparcament d'intercanvi.

— *Subàrea Parets-Llinars-Santa Eulàlia*. És un sistema molt dispers i inconnex d'urbanitzacions de qualitat diversa. En aquest cas el canvi passaria per facilitar l'accés als equipaments primaris, que pot comportar la creació d'alguns d'ells al servei específic d'aquest assentament. La proximitat amb àrees que ofereixen llocs de treball —Granollers-Mollet— serà segurament un factor de conversió.

— *Subàrea Baix Llobregat-Garraf*. Es tracta d'una àrea amb desenvolupaments de qualitat molt desigual i amb poques possibilitats d'articulació dintre seu, més enllà de les carreteres que els han fet possibles. L'accés al centre metropolità o a les àrees d'activitat de la Vall Baixa és un factor determinant del canvi. En aquest sentit la millora de les comunicacions de la marge dreta: ferrocarril i carretera BV-2002, i un sistema d'aparcaments d'intercanvi podrien tenir efectes importants.

5.3. «Rehabilitació» dels teixits residencials

Les propostes d'habitatge de qualsevol escala que es desenvolupin a la Regió Metropolitana han de tenir en compte i propiciar el manteniment de l'ús residencial en els teixits urbans consolidats. Els cascs antics i els eixamples dels nuclis urbans d'una certa importància ofereixen —sense perjudici de les rehabilitacions i renovacions que s'hagin d'anar produint— un parc d'habitatge que cal tenir molt present. Cal tanmateix assenyalar que importants àrees d'aquests teixits tenen baixos índexs d'ocupació mitjana de l'habitatge resultants d'una població envellida, aspectes que no són aliens a la pervivència de lloguers antics i una deficient conservació dels edificis, coses totes elles que solen abocar a la substitució de l'ús d'habitatge per a altres activitats que desitgen gaudir de la centralitat d'aquestes àrees. Caldria fomentar el rejuveniment de l'ocupació d'aquestes àrees de manera que es mantingués un procés continu de «rehabilitació» per nous usuaris a mesura que desapareixen els anteriors, que tindria tres objectius importants:

- Homogeneïtzar els índexs d'ocupació.
- Mantenir el parc d'habitatges.
- Mantenir la presència residencial a les àrees centrals de les ciutats.

Moltes de les accions en aquest sentit escapen a l'abast d'un Pla Territorial i s'inscriuen més pròpiament en les polítiques d'habitatge, especialment pel que fa a la regulació dels lloguers, que és un règim de tinença important en aquestes àrees. Tanmateix, sí que hi ha algunes mesures de tipus urbanístic que el Pla Territorial podria promoure, com disminuir la competència amb altres usos i mantenir el nivell d'equipaments necessaris a l'habitatge, a més de la mesura d'efectes indirectes de promoure àrees específiques per al desenvolupament dels usos que competeixen amb l'habitatge.

Crec que dins de l'objectiu de fomentar la «rehabilitació» de les àrees s'hauria d'entendre com un problema d'ordre menor que es produeixi una certa especialització residencial a determinades àrees,

com podria ser que els tipus d'habitatge més freqüents a les àrees centrals de Barcelona fossin per a persones d'edat, estudiants i transeünts, tots ells amb capacitat d'aprofitar els avantatges del centre i sense generar massa demandes que aquest centre no pugui oferir.

5.4. Transformació d'àrees urbanes

Aquests processos es dirigiran normalment a les àrees urbanes defectuoses o malmeses, amb poques perspectives de permanència per causa de la seva mala implantació, per defectes greus d'ordenació o pel deteriorament de la construcció⁴. Les opcions a decidir poden ser distintes en funció de les condicions físiques del sector (morfologia, accessibilitat, localització) i de les condicions socials (grau d'ocupació, arrelament). Tanmateix es poden apuntar alguns trets que en major o menor mesura estaran presents en les operacions d'aquest tipus:

- Es tractarà d'actuacions molt més costoses que les de nova urbanització.
- Els trasllats de residents seran inevitables en molts casos.
- La disponibilitat d'habitatges alternatius és cabdal per al bon desenvolupament de les actuacions, i per tant la creació de nou sòl residencial no és aliena al bon termini de les remodelacions.
- La viabilitat econòmica de les operacions estarà en funció de l'aprofitament de les plus-vàlues que originin l'establiment de nous usos i edificacions en l'àrea que es transformi.

Podem assenyalar com a referències concretes d'aquests tipus d'operacions, les següents:

— La transformació de teixits industrials obsolets per a la creació de noves àrees residencials, com ha estat el cas de la Vila Olímpica, on es preveu que sigui l'obertura de la Diagonal a Barcelona.

— La transformació de teixits industrials obsolets per a la creació de nous centres terciaris, com serà el cas del carrer Tarragona a Barcelona o de nombroses de les àrees de nova centralitat assenyalades en aquesta memòria.

— La transformació d'àrees d'habitatge defectuoses per a usos terciaris, com és previsible que sigui el cas de la Catalana a Sant Adrià de Besòs.

— Les transformacions mantenint l'ús d'habitatge són òbviament més problemàtiques des del punt de vista econòmic, a no ser que apuntin a un segment del mercat força més alt que el de l'habitatge que se suprimeix, la qual cosa és molt qüestionable des del punt de vista social, si no es tracta de situacions límit en les quals estigui en joc una part substancial de la ciutat, com seria el cas de Ciutat Vella a Barcelona. Les transformacions d'àrees d'habitatge mantenint els seus residents són operacions costoses i difícils, abordables només amb forta inversió pública, i per tant es tracta normalment d'actuacions dirigides a habitatge públic degradat, com serien les de Baró de Viver a Barcelona o de Sant Cosme al Prat de Llobregat.

Com es desprèn, els processos de transformació poden tenir efectes de distint signe en relació amb la quantitat d'habitatges que en resultin. Cal subratllar que els efectes quantitius d'aquestes operacions no són tan importants com els efectes estructurals que puguin resultar de la ubicació de nous usos en determinats indrets, de la millora de l'ordenació de llocs clau o de la possibilitat d'esponjament d'algunes àrees centrals.

Per últim, cal fer esment al problema de l'aluminosi, que potser afecti un nombre important d'edificis. És clar que el seu abast serà una dada bàsica per

⁴ En la línia de conèixer aquestes possibilitats s'està desenvolupant mitjançant conveni amb la Universitat Politècnica, un estudi que identificarà i avaluarà les àrees problemàtiques, les conclusions del qual seran objecte d'una propera publicació.

enfocar una política de remodelacions en la direcció adequada, i que sens dubte és un assumpte que té, per la seva extensió, molta importància a escala regional.

6. Sòl per a indústria i activitats econòmiques

La indústria ha estat la base de la formació metropolitana. Els diferents tipus d'aquesta al llarg de la història mostren en les seves relacions de posició amb els altres usos del territori, la lògica de producció de ciutat corresponent als successius períodes. En el plànol de la regió que recull el planejament vigent, i que assenyalava les àrees industrials urbanes i urbanitzables, s'aprecien amb claredat les pautes de localització i l'escala que adopten les àrees industrials a mesura que se situen en llocs més perifèrics en relació amb Barcelona o les altres ciutats industrials i tenen com principal factor de localització l'accessibilitat que els proporcionen els gran eixos de comunicació o el port.

El sòl industrial a la Regió Metropolitana és quantitativament molt important. Comprèn una superfície de més de 9.000 ha⁵ de terrenys edificables, si considerem tant les àrees existents com les previstes al planejament. Cal assenyalar d'altra banda que més d'un 30% d'aquesta superfície està encara vacant i per tant existeix una reserva considerable en el planejament vigent. Naturalment, el grau d'ocupació del sòl industrial previst varia molt d'unes comarques a altres, mentre que en el Barcelonès, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental és respectivament d'un 95%, 74% i 62%, en el Maresme, tot i haver poca superfície —165 ha—, l'ocupació no arriba al 30%.

Assenyalarem que des de la perspectiva del Pla Territorial Parcial no sembla que s'hagin d'introduir variacions rellevants pel que fa a les previsions considerades fins ara a través dels Plans Generals. Es pot afegir que una hipòtesi de treball defensable és que a la Regió Metropolitana no és convenient

portar l'ocupació de sòl per a residència o indústria gaire més enllà de la que ja està prevista, i això tant per mantenir un equilibri desitjable entre buits i plens a l'àmbit metropolità com per propiciar indirectament l'ocupació d'altres àrees de Catalunya.

És a dir, sense perjudici que en un moment donat calgui donar acollida a alguna implantació industrial singular més enllà de les previsions de planejament, aquestes es poden considerar com una referència vàlida. Tanmateix cal assenyalar alguns aspectes que el Pla Territorial hauria de considerar als efectes d'introduir les esmenes necessàries al model dibuixat pels plans generals:

— Els processos de transformació d'àrees industrials que —obsoletes o no— han passat a ocupar llocs amb bones condicions, susceptibles de ser ocupats per activitats amb més valor afegit. Malgrat que no hagi estat per un raonament tan senzill, podria incloure's aquí les àrees industrials ocupades per la Vila Olímpica, i més pròpiament la tensió de transformació que la nova infraestructura ha introduït en el sector industrial del Poblenou. Una proporció estimable de les àrees de nova centralitat esmentades en el corresponent capítol comporta la transformació d'indústries preexistents (ERT, Macosa, Montesa). Aquestes operacions desitjables en principi haurien de comptar amb un cert marc que avalués les desaparicions i pautés les relocalitzacions, en el benentès que no n'haurien d'estar necessàriament dins de l'àmbit regional.

— La progressiva aparició de nous tipus d'indústria en relació amb el seu possible veïnat amb altres activitats i inclús amb la residència, que van donant lloc a assentaments no exclusivament industrials com els denominats parcs d'activitat econòmica o parcs d'empreses. En aquesta línia cal assenyalar algunes actuacions en gestació o en curs que poden marcar noves pautes per al desenvolupament d'algunes àrees de nou sòl industrial: el Parc Tecnològic del Vallès, a Cerdanyola, el Polígon de Mas Sant Joan a Rubí, i part del Polígon Pedrosa a l'Hospitalet. En una fase més

⁵ Totes les dades procedeixen de Javier Sàez, «El mercat del sòl industrial a l'àrea de Barcelona», *Barcelona Econòmica* núm. 9.

endarrerida, cal fer esment de la possible àrea d'empreses relacionades amb el motor, als voltants del Circuit d'Alta Velocitat, del desenvolupament dels terrenys compresos en el Centre Direccional de Cerdanyola o de possibles àrees d'aquest tipus a desenvolupar a les proximitats de la nova factoria Seat a Martorell- Abrera.

— La creixent exigència del reciclatge de residus que d'una banda aconsella anar introduint criteris de localització d'activitats industrials en funció de mercats de residus i d'altra la necessitat de racionalitzar la implantació de les activitats de reciclatge de residus del consum (automòbils, neumàtics, ferros vells) que venen constituint fins a la data un dels factors de degradació de l'espai periurbà de quasi tots els municipis. L'àmbit regional és suficientment extens i disposarà d'uns mitjans de comunicació mínimament satisfactoris per proposar concentracions d'aquests usos en indrets adequats.

7. Medi natural i lleure

Dins la Regió Metropolitana la conservació d'alguns indrets pel seu interès paisatgístic i natural ha estat present des de fa força temps en el planejament i més recentment han pres forma també accions decidides de gestió d'aquestes àrees en relació amb el lleure dels ciutadans, com mostra el cas de Collserola.

A més de Collserola, en situació central i al mig de l'aglomeració ocupada més intensament, cal assenyalar el Garraf, que va ser objecte d'un Pla Especial promogut per la Diputació, i la Serralada de Marina, que el té en procés de redacció mitjançant conveni amb l'Àrea metropolitana. Més en fora es pot fer esment dels parcs de Sant Llorenç del Munt, Montnegre-Corredor i el Montseny, aquest amb planejament especial aprovat des de 1977. Cal dir que per la seva dimensió i localització el Montseny té una importància que va molt més enllà de la Regió Metropolitana.

És clar que no té massa sentit questionar des del Pla Territorial cap d'aquestes opcions la reserva de les

quals va representar una conquesta social irrenunciable. D'altra banda, el planejament especial i la pròpia gestió que es desenvolupa des del Patronat de Collserola o la Diputació ha de permetre la modulació entre els objectius de conservació i utilització ciutadana (tot i que aquest sempre serà un aspecte de difícil equilibri).

Cal fer esment també del delta del Llobregat com a gran buit estratègic en tant que contrapunt del continu urbà que s'estén al seu costat i que és a la vegada espai de característiques singularíssimes on coexisteixen àrees de gran interès ecològic amb pautes culturals i paisatgístiques pròpies d'una peculiar agricultura deltaica. Tot i que el PGM preserva bona part del delta amb qualificacions de protecció dels usos, algunes àrees estan subjectes encara a grans interrogants. Cal tanmateix, i d'acord amb les línies apuntades a l'estudi *El Delta en el sistema territorial del Llobregat*, realitzat per l'Àrea metropolitana, apostar per la preservació de les seves característiques en compatibilitat amb certs graus de desenvolupament de les opcions urbanes i infraestructurals.

El Pla Territorial hauria d'incidir en la consolidació de la xarxa d'espais complementaris del sistema d'espais lliures que ha de constituir el conjunt dels no urbanitzats de l'àmbit regional. Sistema que ha de quedar d'altra banda ben tramut amb les àrees urbanitzades i les infraestructures. Per tant, l'ordenació s'hauria de dirigir a la configuració d'àrees que tenen valor articulador encara que siguin de dimensió reduïda en relació amb les que s'esmentaven al principi, més que a determinar noves grans reserves de sòl. Dins d'aquests espais d'especial interès podem apuntar els que s'esmenten a continuació.

7.1. Els rius

La preservació dels marges dels rius com a espais d'una gran potencialitat ambiental, en la hipòtesi que en un futur no massa llunyà les aigües estaran suficientment netes, plantejada des d'una òptica d'ordre territorial hauria de ser un dels principals objectius d'aquest Pla.

Com a àrees concretes d'especial atenció cal assenyalar:

Conca del Llobregat:

- Tram del Llobregat fins a Martorell, element bàsic caracteritzador del futur assentament Martorell-Abrera-Olesa.
- Tram de la Vall Baixa entre Sant Andreu i Sant Boi, on encara és possible la recuperació del marge dret com a model de relació territorial entre els assentaments urbans i el riu.
- Tram Sant Boi-Mercabarna, on es reforçaria el caràcter de parc fluvial.
- Tram Mercabarna-desembocadura, on està plantejada l'alternativa del desviament. En qualsevol cas caldrà cuidar la relació riu-entorn.
- Anoia. Protagonista de la comunicació amb l'Alt Penedès.
- Riera de Rubí. Amb un curs molt ocupat, només seran possibles actuacions fragmentàries.

Conca del Besòs:

- Tram Montcada-desembocadura, molt urbà i amb possibles actuacions que s'hauran de limitar quasi exclusivament a la llera o al viari immediat. Tanmateix, el caràcter que prenguin les àrees contigües a la desembocadura pot tenir una notable transcendència territorial per la seva singularitat.
- El tram superior de la conca Besòs que contorneja la Serralada de Marina i compta amb un nombre d'aportacions (Ripoll, riera de Caldes, Tenes, Congost i Mogent) que constitueixen un sistema d'una gran claredat morfològica com a referència bàsica d'ordenació territorial. El tractament dels espais de marge d'aquest riu contribuirà sens dubte a reforçar aquest paper, molt necessari en aquesta àrea, on la disposició de la urbanització ha tendit a desdibuixar el seu paisatge.

7.2. El separador central del Vallès Occidental

La mútua actitud de Sabadell i Terrassa en el sentit de reafirmar la seva individualitat formal ha propiciat el manteniment del «buit» que permet establir una connexió ambiental entre Sant Llorenç del Munt i les proximitats de Collserola, a través del bosc de Sant Quirze.

7.3. Els separadors del Maresme

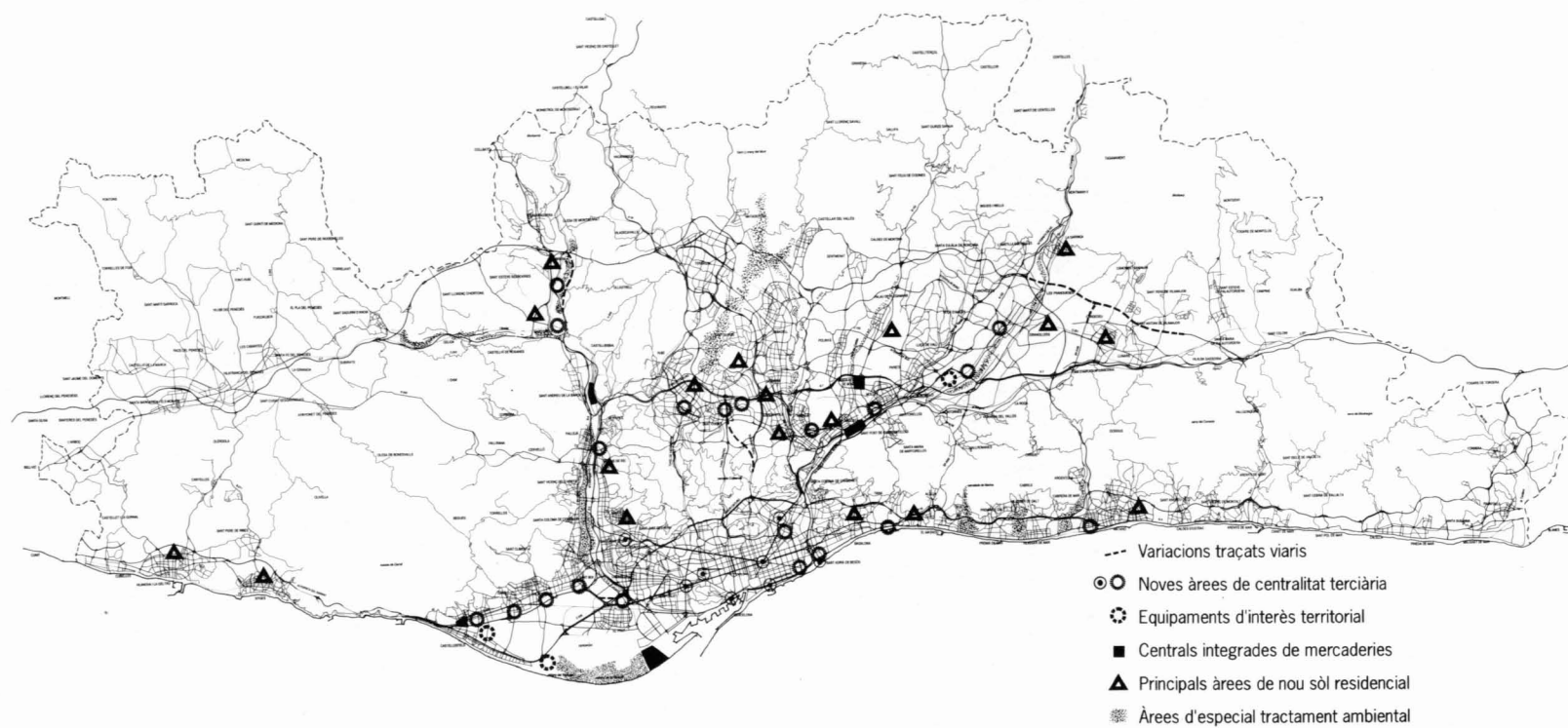
Una activitat agrícola d'alt rendiment ha neutralitzat la natural tendència a l'ocupació urbana de la franja més litoral del Maresme. Aquestes àrees lliures d'edificació, si bé sotmeses a un intensiu conreu, permeten mantenir d'una banda la individualitat dels pobles de mar, i d'altra alguns corredors lliures cap a la Serralada. La seva preservació dins del sistema territorial d'espais no urbanitzats sembla que en principi mereix estar dins dels objectius del pla.

7.4. El sòl no urbanitzable com a àrea territorial

Per últim, cal fer esment també del sòl no urbanitzable com a àrea territorial, que té una gran transcendència mediambiental i paisatgística. Aquest sòl té valor com un continu que ve marcat per les distintes peculiaritats geogràfiques i de vegetació, que no tenen gaire a veure amb les delimitacions municipals. Tanmateix, llevat dels indrets singulars que tenen consideració o declaració de parc amb la conseqüent regulació específica estesa a tot l'àmbit de l'indret, la resta del sòl està subjecte a la normativa de protecció i admissió d'usos que resulta de cada Pla General en l'àmbit del seu terme municipal.

S'ha comprovat mitjançant un minuciós estudi d'aquesta normativa que si bé la classificació del sòl pot reduir-se fonamentalment a tres categories bàsiques (ordinari, d'ús agrícola i forestal), les regulacions que els corresponen no guarden cap correlació des del punt de vista geogràfic, de manera que la construcció d'habitatges unifamiliars per exemple, pot tenir molt diferent grau de permissibilitat en dos municipis veïns i de les mateixes característiques territorials.

Figura 2. Esquema de principals actuacions proposades per al planejament territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona.

És clar que tal situació no és defensable, i que la regulació del sòl no urbanitzable és una qüestió de clara transcendència territorial. L'homogeneïtzació de les regulacions en funció de les característiques de les àrees (topografia, estructura de la propietat, usos, vegetació, etc.) hauria de ser abordada necessàriament pel pla.

8. L'ordenació d'àrees clau

A més dels aspectes que són més rellevants i propis de l'escala regional, dins d'aquest àmbit es presenten algunes àrees que per la seva especial complexitat o per estar sotmeses a fortes dinàmiques de canvi requereixen un esforç més acurat que tinguï per objecte establir pautes precises d'ordenació dels elements de diversa escala que hi conflueixen.

És a dir, a més de tractar els distints aspectes fins aquí exposats, el Pla Territorial Parcial és una bona ocasió per encarrilar el desenvolupament d'algunes àrees que tenen en aquests moments una importància molt gran en el territori.

Si bé es podria argumentar que determinats nivells d'ordenació no són els que corresponen a un Pla Territorial, cal tenir presents les següents circumstàncies:

- Es tracta d'un pla territorial qualificat de parcial i que té el seu ordre de determinacions entre el Pla Territorial de Catalunya i el planejament urbanístic municipal. Per tant, mentre no hi hagi en marxa altres nivells de planejament als quals atribuir aquestes responsabilitats, no és inadequat que un Pla d'aquesta escala ho abordi com una especificitat més del ventall de temes que li pertocarien.

- Es tracta d'àrees subjectes a una forta dinàmica de canvi o afectades per la imminent construcció d'infraestructures generals que estan en un moment crucial per a la determinació de la seva destinació i del seu paper en el conjunt metropolità. Diferir la presa de decisions a la determinació d'àmbits supramunicipals de planejament —que és un dels productes que per

imperatiu legal ha de proporcionar el PTP— implica arribar tard a una bona part dels assumptes que configuraran irreversiblement el seu futur, i que hauran estat «resolts» mitjançant decisions purament sectorials.

D'altra banda quedaria pendent de tractar un dels aspectes que el Pla Territorial no pot eludir i que és contribuir a la racionalització de les *xarxes d'infraestructures de serveis* (aigües, electricitat, sanejament, gas, etc.). Més que esquemes de gran escala que inevitablement vénen donats per la localització dels centres de producció i consum que no admeten massa variació, la problemàtica d'aquests serveis requereix propostes de *compatibilització dels seus traçats* en termes físics. Això comporta en molts casos arribar a propostes de disseny força precises. Afegim finalment que el pas d'infraestructures de serveis és un problema especialment rellevant en algunes de les àrees a què ens referirem i que per tant, fins i tot la consideració exclusiva d'aquest problema motivarà molt de detall a les propostes.

Una altra qüestió que motiva propostes relativament precises i especialment intencionades d'ordenació és la modulació de les relacions de la infraestructura viària amb els terrenys del seu entorn, en gran manera en aquells casos en què aquests terrenys tindran un paper important en el conjunt per raó de l'accessibilitat que els hi dona l'esmentada infraestructura, com seria el d'algunes noves àrees de centralitat.

Dins de l'àmbit de PGM en els darrers anys s'han realitzat estudis⁶ de dues d'aquestes àrees que aporten una pauta del tipus de proposta que caldria abordar a les altres. La Vall Baixa i el delta del Llobregat són sens dubte dues àrees clau del conjunt metropolità, la primera perquè és un canal molt important —i de capacitat limitada— d'accés al centre metropolità, i el delta perquè està sotmès a nombroses expectatives d'utilització i de creació d'infraestructures. En ambdós casos es tracta d'àrees d'especial interès mediambiental per la presència i

⁶ La Vall Baixa en el Sistema Territorial del Llobregat, CMB, 1987. El Delta en el Sistema Territorial del Llobregat, AMB 1990.

les futures possibilitats del riu Llobregat. Els estudis d'ordenació desenvolupats per a aquestes àrees expressen una alternativa viable de compatibilitat entre sol·licitacions de desenvolupament i valors culturals del lloc.

A més d'actualitzar i aprofundir les propostes elaborades, caldria que altres àrees siguin tractades amb similar nivell de precisió:

— *Àrea Martorell*, que inclouria també els municipis d'Abrera, Olesa, Esparreguera i Sant Esteve. Aquesta àrea ocupa un territori especialment afectat pel pas de les infraestructures de comunicació, i té com importants referències el riu i el paisatge del conjunt. La implantació de la factoria Seat i la pròxima construcció de la variant de la N-II són evidents factors de canvi. L'ordre de la futura ciutat plurimunicipal que es configurarà en aquest lloc dependrà de la capacitat de definir ara els seus elements fonamentals com a conjunt.

— *Àrea Granollers-Mollet*, articulada sobre els traços de la hidrografia del lloc, i que és un pas obligat per

a tot tipus d'infraestructures. L'alt dinamisme d'aquesta àrea i el fet que hi hagi encara molt terreny ocupable fa que les tensions de creixement puguin desembocar en situacions de notable confusió. Caldria doncs intervenir fonamentalment en assegurar l'efectivitat de l'esquema bàsic de referència.

— *Àrea Cerdanyola-Sant Cugat-Rubí*. La presència de l'autopista A-7 i la posada en funcionament del túnel de Vallvidrera, i alguns antecedents d'actuacions singulars com la Universitat Autònoma, el Parc Tecnològic o el sector de Mas Sant Joan, posen la resta dels encara abundants terrenys urbanitzables —especialment els del centre direccional determinat del PGM— sota fortes expectatives de transformació. La presència d'operadors públics a l'àrea, com l'ICS, sembla que hauria d'assegurar uns certs criteris de coherència supramunicipal. En qualsevol cas és força clar que el bon resultat dels desenvolupaments que ocuparan finalment molts centenars d'hectàrees en aquests municipis requereix una idea ordenadora de conjunt suficientment precisa, que el Pla Territorial en el seu cas no hauria de defugir.